

СПАДЧЫНА

М. АРОЛ

ЛІРНІК

СПАДЧЫНА

М. АРОЛ

ЛІРНІК

ТВОРЫ

МІНСК
«МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА»
1991

ББК 84Бел7
А 84

Серыя заснавана ў 1989 годзе

Укладанне, прадмова і каментарыі *Янкі Саламевіча*

Эта книга открывает новое имя в истории белорусской литературы и культуры «нашаніўскага» периода — М. Орла (Степана Иосифовича Петельского, 1890—1918), поэта, переводчика, публициста, творчество которого высоко ценил М. Богданович. В нее вошло все лучшее из творческого наследия писателя.

А $\frac{4702120106-046}{\text{М } 302(03)-91}$ — 121—90

ISBN 5-340-00528-3

© Укладанне, прадмова, каментарыі. Саламевіч І. У., 1991

© Афармленне, Хінка-Янушкевіч Г. С., 1991

3-ПАД КУПАЛАВАГА КРЫЛА

Нашаніўскага паэта, перакладчыка, публіцыста М. Арла (Сцяпана Язэпавіча Пятэльскага) Я. Карскі назваў настаўнікам.

Ён сапраўды быў настаўнікам. Відаць, добрым настаўнікам, бо быў яшчэ і паэтам. Паэт, мусіць, абудзіўся ў душы С. Пятэльскага (нарадзіўся каля 1890 г.) яшчэ тады, калі ён, як зачараваны, слухаў цудоўныя песні дзяўчат у яго родным мястэчку Гарадку, што на Беласточчыне. Слухаў хлопец родныя беларускія песні, збіраў, запісваў іх, ашаломлены, заварожаны дзівоснай прыгажосцю вобразаў, задушэўнасцю мелодый-напеваў, тымі простымі і даходлівымі словамі, якія бралі за сэрца, паланілі, западалі ў душу. Колькі іх было пераспявана разам з дзяўчатамі і хлопцамі-аднагодкамі.

З маленства штодзень бачыў Сцяпан і нялёгкую працу на зямлі, разумеў яе неабходнасць, дзівіўся бацькоўскай нястомнасці, стараннасці. Язэп і Ганна Пятэльскія шчыравалі-рупіліся на вялікай гаспадарцы, стараліся-завіхаліся, каб абуць, адзець, накар-

міць, абагрэць сваю вялікую сям'ю — трох хлопцаў (Сцяпана, Кастуся, Янку) і траіх дзяўчат (Надзею, Марыю, Юстафінію). Змалку прывыкалі да працы і дзеці, гадаваліся адзін каля аднаго, памагалі маме і тату.

Думаючы пра лягчэйшы кавалак хлеба для сваіх дзяцей, бацька як мог стараўся даць ім адукацыю. У 1909 г. Сцяпан скончыў... Вось тут і спыняецца рука. Што ён скончыў? Віленская газета «Крыніца» (1925, № 12, 25 сакавіка) кажа пра царкоўна-настаўніцкую школу ў Ялоўцы. Пра гэта піша і польскі даследчык Ю. Туронак («Ніва», 1978, № 6, 5 лютага; «Ніва», 1981, № 31 (1327, 2 жніўня), які паведамляе, што С. Пятэльскі скончыў у 1909 г. царкоўна-настаўніцкую школу разам з Януком Д.—Іванам Дарашкевічам, які быў яго сябрам. Праўда, апошнім часам стала вядома, што І. К. Дарашкевіч у 1909 г. скончыў Свіслацкую настаўніцкую семінарыю (Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. Т. 2, 1985. С. 271). Не выключана, што гэтую навучальную ўстанову скончыў у 1909 г. і С. Пятэльскі. Для будучых даследчыкаў тут шырокае поле для пошукаў, абсалютная аблога, цалік.

Скончыўшы навучальную ўстанову, С. Пятэльскі настаўнічаў. Гэта вядома дакладна. Толькі дзе? У розных крыніцах называюцца Гарадок, Ялоўка, Парэчча, Струга. Ці не замнога адразу? Ці ж мог настаўнік за нейкі год памяняць некалькі школ? Наўрад. Ды і невядома, дзе дакладна настаўнічаў у адным 1909—1910 навучальным годзе. Але калі меркаваць на падставе паметаў пад вершамі ў «Нашай ніве», то вынікае, што толькі — у Гарадку.

Недзе на час вучобы прыпадае і знаёмства С. Пятэльскага з беларускай газетай «Наша ніва». Пераканаўшыся, што «па-нашаму», аказваецца, і пішучь, і друкуюць, да самазабыцця захапляючыся паэзіяй

найперш Янкі Купалы і Якуба Коласа, ён спрабуе пісаць вершы і сам, адважваецца даслаць іх у Вільню.

Праўда, падпісваць сваім прозвішчам вершы было боязна. Дый, магчыма, была і спакуса: заінтрыгаваць блізкіх, схаваўшыся за выдумане прозвішча, а калі надрукуюць — прызнацца, і то не адразу. Тым больш што публікацыі ў кожным нумары «Нашай нівы» на такое падштурхоўвалі: Адзінокі К., Альбукі К., Тамаш Булава, Тарас Гупча, Якуб Колас, Юзя Шчупак, Цішка Гартны, Алена, Юстына, Юльян, Марцін, Алесь Гарун, Пётра Просты, Альгерд Бульба, Янук Купала, Янук Журба... Якіх толькі псеўданімаў не траплялася! Былі і «дзядзькі» — Дзядзька Карусь, Дзядзька Пранук. Сустракаліся і В. Галубок, Каршун, В. Каршун... С. Пятэльскі найхутчэй ведаў, што Каршун, В. Каршун — гэта зямляк, Іван Дарашкевіч з суседніх Меляшкоў, што каля Гарадка. І ці не пасля Януковага Каршуна, якім ён стаў падпісвацца ў «Нашай ніве» з сакавіка 1909 г., Сцяпан Пятэльскі абраў сабе таксама «птушыны псеўданім», але птушкі магутнай, гордай, якой толькі неба — раўня. Так малады паэт-рамантык стаў М. Арлом.

Першая публікацыя, падпісаная псеўданімам М. Арол, — верш «Песня» («Сядзіць голуб на бярозе...») — з'явілася на старонках «Нашай нівы» 21 мая (3 чэрвеня) 1909 г. Яна мела памету: М. Гарадок, Гродз. губ. Такая самая паметка стаіць і пад вершам «Песня» («Ой вы, птушкі, паляціце...»), надрукаваным у газеце 22 кастрычніка (4 лістапада) таго ж 1909 года.

З восені 1910 г. М. Арол настаўнічае ў вёсцы Струга на Гродзеншчыне (цяпер Мастоўскі раён). Маладога педагога нішто не пакідае раўнадушным. Яго гарача хваляюць добрыя і блagія праявы мясцовага жыцця: пажары, што паглынаюць людскую

працу, жытло; горасныя перажыванні гаспадароў з-за хваробы і гібелі худобы; бядота і цемра, п'янства сялян і мясцовай інтэлігенцыі, якая, апрача картаў і гарэлкі, не хоча нічога бачыць, нічога рабіць, каб жыццё стала святлейшым; дрэнны стан мясцовай школьні, у якой даводзіцца працаваць, немагчымасць выкладаць у ёй на роднай беларускай мове, на якой за сценамі школы гавораць дзеці і іх бацькі. Сцяпан Язэпавіч прыносіць у школу «Нашу ніву», чытае вершы, апавяданні, казкі, радуецца, як дзеці, бы зачараваныя, слухаюць роднае «простае» слова. Ён вядзе гутаркі з бацькамі сваіх выхаванцаў пра набалелае, заклікае калег да актыўнага ўмяшання ў грамадскае жыццё, турбуе мясцовае начальства. У рэдакцыю «Нашай нівы» дасылае карэспандэнцыі пра жыццё людзей сярмяжнай вёскі (нататкі падпісвае — Струскі).

М. Арла найбольш абурае інертнасць, абыякавасць беларускай інтэлігенцыі, і найперш настаўніцтва, да цяжкага жыцця народа, яго сацыяльнага і нацыянальнага бяспраўя, забітасці, нацыянальнай несвядомасці, адсутнасці гістарычнай памяці. Роздум паэта выліваецца ў гнеўны верш-папрок «Сынам Беларусі». Яго публікацыю ў «Нашай ніве» суправаджаў такі допіс-крык змучанай душы аўтара-будзіцеля: «Мяне вельмі здзівіла, не, не здзівіла, а хутчэй толькі паказала той цяжкі сон, якім спяць нашы інтэлігенты ў Беларусі, пісьмо з Вялікарасеі, надрукаванае ў № 27 «Нашай нівы». Такім жа жыццём жывуць інтэлігенты і ў нас, як пісалася ў газеце... нашы інтэлігенты (ёсць многа настаўнікаў) нічым не цікавяцца, акром карт і гарэлкі. Я ўжо даўно хацеў напісаць аб іх жыцці ў «Нашу ніву», але ўсё ждаў, а мо папраўяцца? Зваў іх устроіць у школе беларускі тэатр.

Але дзе там — ані гавары... Набраўшыся гневу,

абіды, я выражаю свае думкі аб іх вось у гэтым вершы».

Пільна сочыць Сцяпан Пятэльскі за разгортваннем беларускага літаратурна-грамадскага руху, кнігадрукавання (кнігі збірае як вялікі кнігалюб), нават матэрыяльна падтрымлівае захады віленскіх беларусаў па арганізацыі выдання зборніка-альманаха «Велікодная пісанка», прысвечанага памяці Сяргея Палуяна, — выданне гэтае па невядомых прычынах не адбылося.

Тым часам на старонках «Нашай нівы» ўсё часцей і часцей сустракаюцца паэтычныя творы М. Арла. Асноўнае месца ў яго паэзіі займаюць грамадзянскія матывы. Вобраз роднага краю, занядбанага, пагарджанага, але любімага, займае цэнтральнае месца ў творчасці паэта-настаўніка. Гэта па сутнасці скразны вобраз у лірыцы М. Арла. Страсная споведзь паэта-патрыёта, усхваляванае прызнанне ў любові, поўнае пяшчотнай задушэўнасці, горыч і гнеўнае абурэнне абыякавасцю многіх да трагічнага лёсу радзімы — асноўная лірычная форма раскрыцця вобраза Бацькаўшчыны. Працягваючы рэалістычныя традыцыі беларускай літаратуры XIX ст., найперш гуманістычныя традыцыі дэмакратызму і народнасці Ф. Багушэвіча, абапіраючыся на немалы вопыт Янкі Купалы і Якуба Коласа, малады паэт у сваёй творчасці таксама арыентуецца на сацыяльную рэчаіснасць з усімі яе кантрастамі і супярэчнасцямі. Яго вершы ўліваюцца ў агульную плынь перадавай, дэмакратычнай літаратуры, падтрымліваючы, напauняючы новымі самабытнымі нюансамі яе высокі грамадзянскі пафас.

У высокую паэзію пераплаўляюцца перажыванні, звязаныя з рэнегацтвам некаторай часткі беларускай інтэлігенцыі, адыходам яе ад праблем і бедаў суайчыннікаў. М. Арол усё ж спадзяецца на лепшае, за-

стаецца аптымістам. «Вера ў творчую здольнасць чалавека, у перамогу праўды над сіламі зла і цемры,— пісаў М. Мушынскі,— з'яўлялася вядучым матывам таксама і ў лірычных вершах М. Арла, паэта з выразна акрэсленым індывідуальна-творчым абліччам. Ужо ў ранніх творах ярка праявілася схільнасць паэта да філасафічнасці, да шырокай абагульненасці малюнка і ўзбуйнення мастацкага вобраза. Рэальны план у яго вершах нярэдка пераплятаецца з абагульнена-сімвалічным. Ахвотна карыстаецца Арол фальклорнай паэтыкай, творча пераасэнсоўваючы народна-песенныя традыцыі. Усе гэтыя якасці найбольш поўна раскрыліся ў пазнейшых творах паэта, напісаных у гады рэвалюцыйнага ўздыму («Досьвіта», «Ахвяра», «Сяўцам», «Стогн» (1912); «Сычам і совам», «У дарозе» (1913)).

Як адзначала Л. Тарасюк, «паэзія М. Арла — гэта паэзія нацыянальна-вызваленчага пафасу. Побач з публіцыстычнымі вершамі-маналогамі з іх нескладанай паэтыкай (імператыўнасць, лозунгавыя зварты) стаяць творы з рамантычнай сімволікай, змест якой раскрываецца ўсім кантэкстам адраджэння. Нечакана свежа і арыгінальна, з добрай паэтычнай культурай спалучае паэт гэты кантэкст з біблейскімі матывамі ў вершы «Арфа» (Дзень паэзіі-89. Мн., 1989. С. 268).

Сапраўды, многія вершы паэта вылучаюцца філасафічнасцю думкі, сімволікай, народжанай часам, медытацыяй, абагульненасцю малюнкаў і вобразаў («Арфа», «Смерць і жыццё» (1913); «Дзіцяці» (1914) і інш.). Але ў М. Арла, і чытач гэта заўважыць у зборніку адразу, пераважаюць шчырасць, адкрытасць, задушэўны лірызм, натуральнасць, арганічнасць прамаўлення, выкладу думкі. Слова паэта простае, даходлівае, тропіка, вобразнасць празрыстыя, немудрагелістыя, разлічаныя найперш на чытача з народа, з тых глыбінь, з якіх выйшаў і сам аўтар.

Расце паэтычнае майстэрства, уменне выбіраць найбольш патрэбнае слова, удасканальваецца версіфікатарская тэхніка. М. Арол нават спрабуе авалодаць такой нялёгкай жанравай формай, як санет.

Удасканальвае ён сваё піро і на перакладах з украінскай, польскай, нямецкай, японскай паэзіі. Праўда, рост маладога паэта, з сапраўды «боскай іскраю» ў чуйнай душы, пра што сведчаць яго лірычныя вершы, прасякнутыя грамадзянскім пафасам, публіцыстычнай страснасцю, усхваляваным, глыбокім і надзіва рамантычна шчырым роздумам над складанасцямі жыцця ва ўмовах сацыяльнай несправядлівасці да чалавека працы, адбываўся з-за недахопу шырэйшай адукацыі, прафесійнай вывучкі марудна, ішоў саматугам, самапасам. Але рост быў. Бо за душой маладога чалавека, захопленага без астатку паэзіяй, быў шчыры, непадробны талент. Гэты талент заўважыў і палічыў патрэбным адзначыць у артыкуле «За тры гады. Агляд беларускай краснай пісьменнасці 1911—1913 гг.» такія строгі крытык і выдатны паэт, як Максім Багдановіч: «Трэба адмеціць яшчэ Я. Журбу, М. Арла і Янука Д. Арол і Янук Д.— людзі, што маюць палёт і талент, але мала шліфуюць яго. Трапляюцца ў іх часам і вершы даволі сільныя па пад'ёму і думцы, але і дужа часта з недахватамі» (Багдановіч М. Збор твораў: У 2 т. Мн., 1968. Т. 2. С. 130—131). Такая высокая ацэнка, якую даў М. Багдановіч паэту-пачаткоўцу, сведчыць, што пры спрыяльных умовах М. Арол мог бы стаць адным з вядучых стваральнікаў нашай паэзіі першай чвэрці XX стагоддзя.

М. Арол быў яшчэ і захопленым збіральнікам, шчырым прапагандыстам і даследчыкам беларускай народнай песні. Яго артыкулы «Аб нашай песні» («Аб беларускай песні»), «Да беларускай моладзі» і сёння чытаюцца з цікавасцю, маюць шмат арыгіналь-

ных назіранняў над вобразнасцю, кампазіцыяй, паэтычнай стылістыкай беларускай народнай песеннай творчасці. Яны яскрава сведчаць, што іх аўтар глыбока ведаў песенны фальклор свайго народа, быў яго ўлюбёным, шчырым прыхільнікам, настойліва змагаўся за тое, каб народныя спевы выходзілі маладое пакаленне ў духу лепшых традыцый народнай педагогікі, у духу сапраўднай пашаны да сакавітага слова продкаў, тых гуманістычных эстэтычных ідэй і каштоўнасцей, якія народ за стагоддзі выпрацаваў у сваёй вуснай літаратуры. «Сваімі выступленнямі з разглядам характара народнай песні, яе нацыянальнай своеасаблівасці, — справядліва піша А. А. Лойка, — М. Арал станавіўся попалеч з М. Багдановічам як аўтарам «Апокрыфа», у якога, як і ў М. Арла, роўна гучалі словы апафеозу народнай песні, а — галоўнае — звярталася ўвага на яе як на крытэрыі народнасці літаратуры, высокага паэтычнага майстэрства, адметна непаўторнага» (Гісторыя беларускай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд. Ч. 2. Мн., 1989. С. 460).

У спадчыне М. Арла, што дайшла да нас, ёсць і пераклады.

Пераклаў паэт на беларускую мову байкі ўкраінскага паэта-дэмакрата сярэдзіны XIX ст. Л. Глібава «Доля і жабрак», «Конік і мурашка», верш Г. Гейнэ «Песня» («Сярод вясы шат упаў на свежы лісточкі...»), а таксама творы В. Р. Бялінскага «Дзве дарогі» і «Чым жыве народ», прапагандуючы дэмакратычныя думкі вялікага рускага крытыка пра неабходнасць служэння літаратуры народу, звязваў іх з праблемамі станаўлення маладой беларускай літаратуры ва ўмовах рэакцыі, сацыяльнага і нацыянальнага ўціску, нацыянальнага нігілізму народа.

Аktуальна і сёння гучыць сваім пафасам і думкамі артыкул М. Арла «З нашага жыцця», у якім выс-

ковы настаўнік страсна выступіў за навучанне на роднай мове, якога тады былі пазбаўлены беларускія дзеці, хоць развівалася і прэса на беларускай мове і беларускае кнігадрукаванне, паказаў, што толькі праз роднае слова можа чалавек шчыра і натуральна выказаць свае пачуцці і думкі, раскрыць блізкаму і перад светам душу і сэрца.

У публіцыстычным артыкуле «Што гаворыць п. Мачульская аб беларусах і іх нацыянальным адраджэнні» М. Арол як сумленны сын свайго народа горача выступіў супраць шавіністычных, чарнасоцэнскіх інсінуацый, глумлення дачкі мінскага папа з нашай мовы, з нашага народа.

Жыццёвы лёс М. Арла склаўся так, што недзе восенню 1912 года ён апынуўся ў Літве, на Ковеншчыне (цяпер Райсёняйскі раён), у літоўскамоўным асяроддзі. З якімі нялёгкімі думкамі, настроймі давялося жыць Сцяпану Пятэльскаму там, могуць засведчыць найперш настальгічныя вершы, у якіх адкрыта прабіваецца нязбыўная туга паэта па радзіме, роднай старонцы («На чужыне», «Роднай старонцы» і інш.).

Там, на Ковеншчыне, М. Арол перапрацаваў-падрыхтаваў зборнік сваіх вершаў «Лірнік» і выслаў яго ў Вільню на імя сакратара Беларускага выдавецкага таварыства. Набралася ажно 50 вершаў. Праўда, не ўсе аднолькавага мастацкага ўзроўню. Гэта добра разумеў і аўтар, таму прасіў, відаць, Янку Купалу, які ў канцы 1913 г. працаваў сакратаром Беларускага выдавецкага таварыства ў Вільні: «Яшчэ прашу Вас, калі знойдзеце ў гэтым рукапісе вершы слабаватыя, то не друкуйце. Хай будзе кніжачка і тоншая, абы каштаўнейшая». І пры канцы рукапісу зборніка: «Баюся, што многа сюды запісаў вершаў слабых, малапаэтычных, але паправіць іх не меў часу, а па другому пачынаць іх папраўляць, то лягчэй для мя-

не напісаць наноў, чым перарабіць, затым, што цяпер і думкі другія і пачуцце не тое. Прашу Вас выбраць з іх лепшыя, а слабейшыя адкінуць».

На жаль, першая імперыялістычная вайна не дала магчымасці выдаць зборнік М. Арла «Лірнік» асобнай кніжкаю. На шчасце, рукапіс яго ўцалеў. Цяпер ён захоўваецца ў Рукапісным аддзеле Цэнтральнай бібліятэкі АН Літоўскай ССР у Вільнюсе (Фонд 21, справа 460).

На Ковеншчыне Сцяпан Пятэльскі ажаніўся. Але пра сям'ю яго вядома мала. Вось што паведамляў нам 16 снежня 1986 г. з Варшавы Ю. Туронак: «Дасылаю рэпрадукцыю здымка жонкі Пятэльскага, аб якім пісаў у «Ніве» (2.8.1981 г.). На адвароце арыгінала нікога запісу не было. Такім чынам можам толькі верыць Ганне Марцінчык (пляменніца М. Арла.—*Я. С.*), што гэта здымак жонкі паэта. Хто яна была? Марцінчык сказала, што дачкой кіраўніка школы, у якой Пятэльскі вучыў на Ковеншчыне, а Люба Лавіцкая — сястра Янука Д.—сказала мне 30 жніўня 1979 г., што «бацька жонкі Арла быў школьным набаудацелем у Коўні». Вядома і тое, што пасля першай сусветнай вайны яна не пражывала на Беласточчыне. Трэба лічыць, што эвакуіравалася разам з бацькамі перад нямецкім фронтам у Расію, адкуль не вярнулася (а можа, не была мясцовая і вярнулася туды, адкуль прыехала)».

З 1914 г. С. Пятэльскі быў мабілізаваны і служыў у арміі. З фатаграфіі, на жаль, адзінай, якая збераглася і якую ў верасні 1917 г. атрымалі яго сваякі з Украіны, на нас глядзіць прыгожы малады чалавек. Да таго ж чалавек храбры — Георгіеўскі крыж даваўся за подзвіг на вайне. Найхутчэй у сваёй 16-й артылерыйскай брыгадзе ён служыў ардынарцам пры афіцэры, бо мае аксельбант.

Вайна, паходы былі не лепшым часам для твор-

часці. Апошняя публікацыяй М. Арла стаў верш «Маркотна мне», змешчаны ў часопісе «Лучынка», што выходзіў у Мінску ў 1914 г. пад рэдакцыяй Цёткі. Датаваны ён 19 сакавіка 1914 г., калі М. Арол яшчэ не быў у арміі, і напісаны ў мястэчку Эйрагола Ковенскай губерні.

Памёр М. Арол, як сведчыла віленская «Крыніца» ў 1925 г. са слоў яго сваякоў, «у 1917 ці 1918 г. на Украіне з тыфусу, маючы 28 г. ад роду». Але ніякіх канкрэтных, дакументальных звестак з яго біяграфіі за 1914—1917 гг.

А вось пра што пісаў нам 11 студзеня 1987 г. вядомы беларускі мастак з Беласточчыны Лёнік Тарасэвіч, які жыве на ст. Валілы каля Гарадка (ён добра ведае нашчадкаў М. Арла, сям'ю Пятэльскіх, і, дарэчы, напісаў мастацкі партрэт М. Арла): «У час вайны (М. Арол.—*Я. С.*) працаваў у шпіталі непадалёка Несвіжа і там заразіўся тыфусам, ад якога памёр». Яшчэ адна загадка...

У Гарадку, як паведаміў Л. Тарасэвіч, і цяпер жывуць пляменнікі М. Арла Аляксандр і Анатоль, дзеці яго брата Канстанціна. Вечны спачынак на гарадоцкім могільніку знайшлі бацькі паэта: маці памерла ў 1900 г., бацька — 3 лютага 1915 г. На няшчасце, ніякіх памятак па Сцяпану ў сваякоў не збераглося, бо хата Пятэльскіх згарэла 14 кастрычніка 1943 года.

Як бачым, у біяграфіі і творчасці М. Арла яшчэ шмат неразгаданых старонак, «белых плямаў». Гэта і дакладная дата яго нараджэння, і пытанне пра навучальную ўстанову, якую ён скончыў, і месца працы настаўнікам у першы год пасля сканчэння навучальнай установы, а таксама ў гады настаўніцтва на Ковеншчыне, і служба ў арміі ў час імперыялістычнай вайны, узнагароджанне Георгіеўскім крыжам, мажлівы ўдзел у рабоце і выбранне ў Савет старэйшын

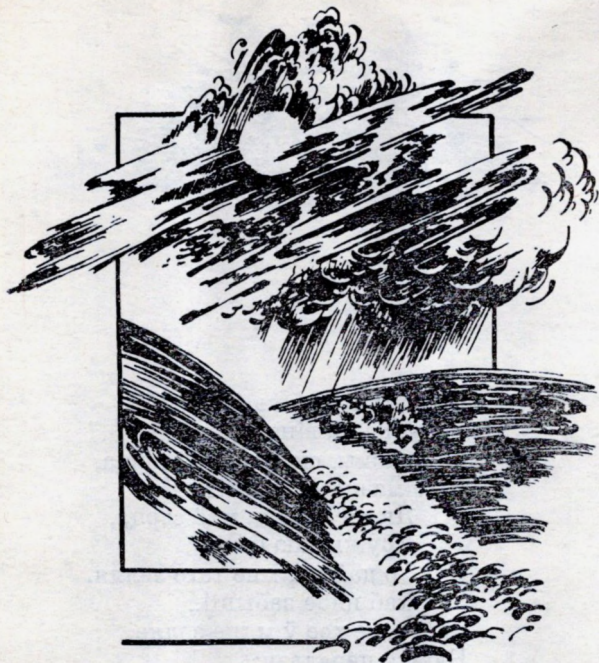
Усебеларускага з'езда ў Мінску ў снежні 1917 года, пра што паведамляла газета «Белорусская Рада» (1917, № 6), не назваўшы імя Пятэльскага, і дата смерці паэта, і г. д.

Ніякіх канкрэтных звестак і дакументаў не знойдзена пакуль што і пра кантакты пісьменніка з П. Крачэўскім і С. Зенчанкам, якім ён прысвяціў вершы ў рукапісным зборніку «Лірнік», а першаму нават увесь зборнік. А высьвятленне гэтых стасункаў можа прынесці не толькі ўдакладненне фактаў біяграфіі паэта, але, мажліва, паможа выявіць нейкія невядомыя ягоныя рукапісы, лісты, фатаграфіі і інш.

Наш зварот у маскоўскія, беларускія і літоўскія архівы пакуль вялікіх вынікаў не даў. Але надзеі траціць не варта. Перакананы, што ў будучым яшчэ ўдасца расшыфраваць тое-сёе з невядомага на сённяшні дзень. Тады і біяграфія і творчы шлях М. Арла (Сцяпана Пятэльскага) паўстануць перад чытачом глыбей, дакладней і паўнакроўней.

М. Арол — адзін з пачынальнікаў новай беларускай літаратуры пачатку XX ст., пачынальнік шчыры, таленавіты. І памяць пра яго ў нашым народзе павінна быць дзейснай, жывой. Яго літаратурная спадчына служыць нашай літаратуры, беларускай культуры. Яна — яшчэ адна цаглінка, закладзеная ў падмурак беларускага прыгожага пісьменства яшчэ разам з Янкам Купалам і Якубам Коласам.

Янка Саламевіч

Паэзія

ПЕСНЯ

Сядзіць голуб на бярозе,
Галубка на вішні.

— Скажы, скажы, маё сэрца,
Што маеш на мыслі?

Як не хочаш, маё сэрца,
Дружынаю быці,
То дай жа мне таго зеля, —
Каб цябе забыці!..

— Расце тое ў мяне зелле
Блізка пералазу;
Як дам табе напіціся, —
Забудзеш адразу!

— Ой, піць буду, хоць праз сілу,
І дзянькі, і ночы!
Толькі ж цябе я забуду,
Як загаснуць вочы...

ПЕСНЯ

Ой вы, птушкі, паляціце
У роднае поле.
Раскажыце маеі мілай
Аб маеі нядолі.
На чужыне я змарыўся,
Як травіна ў полі.
Я живу, і жыць няміла
Без цябе і долі.
Ў чыстым полі вецер свішча,
Круціцца і вее,
А сэрцайка маё нудзіць,
Па Марысі млее.
Вось я крыкну моцна ветру,
Што шуміць па свеце,
Няхай нясе мілай тое,
Што ляжыць на сэрцы.
Але вецер непаслушны
Носіцца на волі,
А я сохну, паміраю
З сардэчнага болю.

ПЕСНЯ

Каб была я птушчай,
Птушчай быстракрылай,
Да цябе стралою
Паляцела б, мілы.
Толькі бог не даў мне
Крылаў пташкі лёгкай,
І адна я сохну
Ў чужыне далёкай.
Толькі, як засну я,
То цябе ў сне бачу,
Але як устану,
Дык горка заплачу.
Толькі ў сне разлукі
Не знаю з табою,
Да цябе на грудзі
Ў паўшы галавою.
Ах, каб мог сон гэты
Вечна не мінацца,
Каб магла хоць ў марах
На цябе ўглядацца!

НАД НЁМАНАМ

Янку Купалу

Ўсюды ясна, ціха...
Месяц ў вышыне
То нырне за хмарку,
То зноў усплыве.
Во сустрэўся з хмаркай,
Ўсю святлом абліў,
Затрымаўся крыху
І далей паплыў.
Лес, бы ў сне чароўным,
Стаў і задрамаў...
Там дзесь сыч паўночны
Сумна застагнаў...
Ша... скуль гэта песня
Хваляю плыве.
Тонам нудным, доўгім
Ў сэрцы аддае.
Нават быстры Нёман
Плыць бы перастаў
І той зык маркотны
У сабе схаваў.
Многа гэтых тонаў
Жальбы і нуды
Ён схаваў у хвалях
Быстрае вады.
Толькі нам не кажа,

Што ў сабе таіць.
Мо ўсяго баіцца
Людзям гаварыць.
Мо людское сэрца
Не знясе таго,
Што ён чуў і бачыў
З веку сваяго?
Толькі мора можа
Тое ўсё абняць,
Аб чым ён баіцца
Людзям расказаць.
І глядзіць у Нёман
Месяц з вышыны,
Наклікае ў сэрца
Аб мінулым сны.
І нуда агорне,
Сцісне сэрца жаль,
І за хваляй Нёмна
Ўюцца думкі ўдаль.

ТАРАС І ПАНАС

На мяжы у агародзе
У Тараса з Панасом
Расла груша на свабодзе
На адным баку з галлём.
Вось прыйшла пара — паспелі
Дзічкі смачныя на ёй;
Трэба брацца ўжо да дзелі
Грушмі ім паміж сабой.
Вось Тарас глядзіць, смакуе,
Вырваў колькі скаштаваць.
Грушы ніц — тут ён мяркуе,
Каб Панасу іх не даць.
Стаў на межу, кінуў вокам,
Паглядзеў і сяк і так,
Груша ўся самістым бокам
Звісла на яго чвартак.
Тут сляпому праўду відна,
Ўсяк гатоў мне то сказаць,
А дарма між тым абідна
Мерку грушаў аддаваць.
Тут няма што сумнявацца —
Злез на грушу калаціць,
А Панас, каб не астацца,
Прэ да грушы ўжо дзяліць.
Падышоў, давай збіраці
(Трэба, бачце, памагчы,

Ды і сябар ашукаці
Не будзе ўваччу магчы).
— Не, Панаску, не турбуйся,
Пазбіраю я і сам.
На мяне ты не сярдуйся,
Але грушаў я не дам.
Я і так табе, як ласку,
Частку грушаў аддаваў,
А цяпер выбач, Панаску,
Больш даваць табе не стаў.
На мяжы яна, дык відна,
Але бачыш, дзе галлё?
Гэта мне ужо абідна:
Варво глушыць цень маё.
— А ты бачыш, дзе карэнне,
Вось у мой загон ідзе.
Гэта кепскае здарэнне,
Яно гной увесь крадзе!
Далей — болей, тут і сварка,
А ад сваркі да галоў —
Частаваліся так шпарка,
Што ажно лілася кроў.
— Не, я гэтак не астаўлю,—
Расхадзіўся Тарас тут,—
На сваім такі пастаўлю! —
І падаў Панаса ў суд.
Воласць дзела разабрала
(Не здалеў суду ўгадзіць),
Вось яму і адказала

Грушы з Панасом дзяліць.
Тут Тарас абсеў і здаўся,
Як бы рукі хто абцяў.
Дай жа ліха — тут нарваўся
Юрка й дзела раіць стаў:
— Плюнь ты, браце, не здавайся,
Ў з'езд падай, там разбяруць.
Аблаката пастарайся,
Да барзджэй, не баламуць!
Рад Тарас, дае паўкварты
Юрку тут жа за савет.
Чы ж не варта даць? ось жарты:
Паказаў сляпому след!
— Дам табе я, гадзе, мыла! —
Рад Тарас ўжо зараней,—
Стане хлеб табе нямілы,
Будзе знаць, з кім спор завёў!
Ў з'езд так ў з'езд, падаў прашэнне,
Але грошай дзе узяць?
Нельга ж бо з пустой кішэняй
Нават дзела пачынаць.
Што ж там, е ў запасе крыху,
Да Красулю ось прадам,
Але будзе помніць, ліха!
Не пасмее лезці, хам!
Вось і е пакуль што сотня.
Аблаката стаў пытаць.
Аблакат так стаў ахвотне
Яму дзела адстаяць.

Толькі ў з'ездзе не ўдалося.
Не прызнаў Тарасу суд.
Без паследства асталася
Як у воласці, так тут.
— Грошы страціў надарэмна,
Дзе цяпер іх будзе ўзяць?
Без кароўкі вельмі дрэнна —
Будуць дзеці скавытаць.
Падвяло мяне ліхое
Пацягнуцца па судох,
Што здалеў —

аддаў і тое
Па чужых па кішанёх.
А цяпер саромна кінуць.
Папрабую шчэ далей,—
Калі гінуць,

то ўжо гінуць,
А мо будзе дзе ляпей?
Раяць кінуцца ў палату —
Зноў без грошай ані вон!
Трэба даць і аблакату,
Не дарма ж працуе ён!
Спляжыў ўсё Тарас дазвання,
Што было,

та спусташыў.
Бача — й так яму не стане:
Ледзь паўсотні скалаціў.
У палаце разабралі,
Але зноў Тарас ні з чым:

Як і ў з'ездзе, адказалі
Грушамі дзяліцца ім.
Выйшаў тут Тарас з палаты,
Быццам вол адно зароў...
Дзе пайсці? Да голай хаты?
Чыст, як тронак бізуноў...

НАВАБРАНЕЦ

Янка хлопец рослы, спрытны,
Хоць і жыў сірота,
Але да ўсяго ён звітны —
Аж гарыць работа.
З сямі год без бацькі біўся —
Горка людзей ласка —
Сам рабоце навучыўся
Без чужой паказкі.
За людзьмі рабіў, стараўся,
Каб было ўсё ў хатцы...
Год па году ў леты ўбраўся —
Лягчэй стала матцы.
Трэ было б ужо й жаніцца.
Знедужэла маці.
Няхай жонка клапаціцца
Маладая ў хаце.
Аж тут леты падаспелі,
Дый здалі ў салдаты:
Далі часу дзве нядзелі
Выбірацца з хаты.
Як у воду апусцілі,
Не наўме й работа.
Янку стаў і свет не мілы,
Згінула й ахвота.
Час прайшоў як бы гадзіна
Ў сваёй роднай хатцы.

Вось прыйшла ужо часіна
Расставацца матцы.
Зладавала апаследні
Янкавы манаткі,
Каб не стыў ў чужыне бедны
Без свае апраткі.
«Не марнуй ты іх, сыночку,
Хоць яны й старэнькі,
Ўсё шануй, мой галубочку,—
Тваё гэта ўсенька.
Чы убачу це, бог знае,
Мой сыночку мілы.
Знедужэла я, старая.
Час мне да магілы.
Як без це я буду жыці,
Бог свяценькі знае.
Не здалею ўжо рабіці,
Дый сіла не тая...»
«Годзе ўжо там скавытаці,—
Соцкі стаў мяшацца.—
Адвяжыся, будзе, маці,
Час ўжо адпраўляцца».
«Аставайцеся здаровы,
Не бядуйце многа...»
Тут застраглі ў горле словы
Ў Янкі, як ў нямога.
«Ну, хутчэй, Янук, садзіся,
Каб на станцу трапіць.
Годзе, маці, адвяжыся —

Будзе часу плакаць».
Соцкі сілаю за рукі
Матку адцягае.
Тут з жалю, абіды, мукі
Крыкнула старая:
«Як ён рос і гадаваўся,
Чы мяне пыталі?
А цяпер, калі падняўся,
То найшлі й спазналі!..»

ЧАГО Я ХАЧУ?

Хацеў бы я з арлом на волі
Ляцець у небе над зямлёй,
Хацеў бы з ветрам буйным ў полі
Насіцца з краю ў край стралой.

Хацеў бы я к нябесным зорам
У госці духам завітаць;
Хацеў бы я з шырокім морам
У буйны час адзін гуляць.

Хацеў бы я з вадою, мушкай
І з зверам пушчы гаварыць;
Хацеў бы разам з вольнай птушкай
У цёплым краі вечна жыць.

ПЕСНЯ

Ах, нашто ты, месячыку,
Ясна так гарыш,
Ах, нашто пра тое шчасце
Сэрцу гаварыш?
Не вярнуці тых часінак,
Не знайсці нідзе.
Толькі сэрца па іх плача,
Сохне у нудзе.
І тады ты, месячыку,
Як цяпер, свяціў,
Як я мілую галубку
Да грудзей туліў.
Я тады свае нядолі
З мілаю не знаў,
Як яе, маю галубку,
Абнімаў, ласкаў.
Ах, нашто тады ты рана,
Месяцу, зайшоў?!
Ах, нашто тады ад мілай
Я дамоў пайшоў?!

НОЧКА

Ціха ў ясным небе,
Ціха на зямле,
І не відна ў вёсцы
Аганьку нідзе.
Забыў працу, гора,
Хлебароб заснуў.
Цэлы дзень ён ў полі
Свае плечы гнуў.
Хай жа хоць часіну
Бедны аддыхне.
Ўзаўтра, як устане,
Дык ізноў пачне!

МАЁ ЖЫЦЦЕ

Чом мне цяжка так жыць,
Бы з прычыны якой?
Чом ўсё сэрца шчыміць
Нейкім жалем-нудой?
Чы ў гадзіне ліхой
Я радзіўся на свет,
Чы наслаў хто нудой
З маладых маіх лет?
Чы мяне ў час радзін
Палыном спавілі
І мне долю-палын
У жыццё надалі?
Чы старонка мая —
Маці жыцця майго —
У душу мне ўліла
Частку смутку свайго?
Хто яго разгане,
Хто яго адгане,
Чом так жыцце мае
Сумна, нудна плыве?

КЛІЧ

Братам-беларусам

Гэй ты, цёмны люд бяздольны,
Скрыўджаны адвеку,
Прачынайся! будзь ты вольны!
Стань за чалавека!
Сам шукай сваю ты долю,
Ды не аглядайся!
Дзе тваё жыццё і воля,
У людзей спытайся!
Годзе нам ўжо марнавацца,
За сабакаў гінуць!
Лепшых часаў дажыдацца,
Покуль к нам нахлынуць!
Заваюем жыцце самі,
Як усе народы!
Скінем, што ляжаць вякамі,
Нашыя нягоды!
Бачу зорку я над намі,
Што да жыцця кліча:
Сваймі яснымі лучамі
Шчасце-долю зыча!

* * *

Ахвярую П. А. Крачэўскаму

Дзе ты, таварышу мілы,
Добрых настаўнік ідэй?
Добры твой лік да магілы
Ў душы не стускнее маеі.
У сэрцы ты памяць аставіў,
Добрую памяць навек.
У жыцці на шлях нас паставіў,
Добры ўсім быў чалавек.
Сеяў ты шчырай рукою
Добрае сям'я ў сэрца.
Былі мы тваею сям'ёю,
Быў ты нам уместа айца.
Думкамі яснай свабоды
К лепшаму жыццю нас зваў.
Ў часе спаткання нягоды
Моц нам і сілу даваў.
Сумну мужыцкую долю
Нас ты вучыў шанаваць,
Смела за лепшую долю
Нас ты ўсіх зваў працаваць.
Словы твае да магілы
Мы захавалі ў сабе.
Будзь жа здароў ты, брат мілы,
Шчырае дзякуй табе!

У ХАЦЕ

Цёмна ў хаце.
Чуць блішчыць
Дранка ў дзедзе
І капціць.
Ток парыты,
Бы ў хляве,
На таку
Дзіця раве.
Павуцінне
Па вуглах
І пад бэлькамі
Ў кутах.
Кашаль бабу
Доўга рве,
Ёй спакою
Не дае.
Што ж за людзі
Тут жывуць?
Чаму скаргі
Не даюць?
Беларуса
Гэта кут.
Колькі гора,
Смутку тут!

СЫНАМ БЕЛАРУСІ

Часам мне жыць не пад сілу прыходзіцца,
Часам смяртэльная думка зародзіцца,
Сэрца нудою шчыміць.
Як пагляджу, што вакол мяне дзеецца,
Сіл няма, веры на жыцце надзеяцца,
Ажно не хочацца жыць.
Ўсё, што ўзрасціла старонка любімая,
Ўсё, што магла даць, як матка радзімая, —
Ўсё на сынку адала.
Чым жа ж сынкі ёй за ўсё адгадзіліся?
Тым, што зусім ад яе адхіліліся,
Быццам не маць ім была!
Сэрца ад гневу маё разрываецца,
З вуснаў пракляцце усім вам зрываецца,
Вам, Беларусі сыны!
Вы адракліся, забылі, пакінулі,
Вы, быццам юды, ўрагам яе кінулі,
Здранікі вы, не сыны!
Ўсё, што магла, адала вам, радзімая,
Быццам як матка для дзетак любімая.
Ждала карысці, уцех!
Доўгу свайго вы прад ёю не споўнілі,
Грабіць — аграбілі, а не папоўнілі,
Чы ж вам не ўстыдна, не грэх?!

СМЕРЦЬ МУЖЫКА

Сонейка усходзіць,
Ласкава смяецца;
Пад яго праменнем
Ўсё к жыццю прачнецца.
І, набраўшы сілы,
З новаю ахвотай
Пойдзе кожны ў поле
За сваёй работай.
Толькі ты не ўстанеш
І не ўстрапянешся,
Толькі це не збудзяць,
Ты не адзавешся.
За сахой не пойдзеш,
Як хадзіў, бывала.
Для цябе ні поля,
Ні сахі не стала.
І ляжыш, не чуеш,
Што па табе звоняць,
Што цябе суседзі
Ў зямліцу хароняць.
Зык званоў маркотны
Па табе гавора,
Тваю долю кажа,
Поўну слёз і гора!
І ад гэтых казак
Маё сэрца плача,

Што пражыў без долі
Ты свой век, бядача.
Разам абарваўся
Звон і змоўк у полі.
Спі, мой братка родны,
Не знайшоўшы долі.

КАЛІ СЭРЦА

Калі сэрца часам
Смуткам агарнецца,
Ў час, як трудна, цяжка
Ў свеце мне жывецца,
Калі жуда злая
Ў душу мне загляне
І сляза ад болю
Вочы затумане,
Калі нет піводнай
Мне душы радзімай,
З кім мог падзяліцца
Думкаю нудлівай,
Калі ўспомніш тыя
Маладыя годы,
Што прайшлі, як восень,
З дажджом, з непагодай,
Калі ночкай летняй
Сядзеш, адзінокі,
І зірнеш на месяц,
Ясны і далёкі,
Як ён паміж хмарах
Адзінокі ззяе —
Тады я хацеў бы
Быць з табой, радная,
Да цябе скланіцца
На грудзь галавою

І забуць пра жыцце
З вечнаю нудою,
Нічога не помніць,
Аб усім забуцца,
Глядзець ў твае вочкі,
На цябе маліцца.

ДУМКИ

Бываюць часіны, як бы замірае
Душа, не гаворыць, маўчыць,
Як быццам не чуе, нічога не знае,
Сном цяжкім скаваная спіць.
І робіш з прывычкі, ідзеш, клапацішся,
Глядзючы вакол на людзей,
І з імі жадаеш, і з імі баішся,
А часы бягуць, як вада, ўсё далей.
Тады ад людзей анічым, так здаецца,
І я не адходжу, — ланцуг іх цягну,
Пакуль не устане, пакуль не прачнецца
Душа ад забыцця, ад сну.
Надыдзе часіна, і мілым, чароўным
Павее на душу маю;
Яна ўстрапянецца, якойсь сілы поўна,
І просяцца песні, і я іх пяю.
І круцяцца думкі такія святыя,
За сэрца хапаюць, шчымяць,
Ды іх я людзям нізашто не адкрыю,
Ніхто не павінен іх знаць.
Бо людзі не поймуць; іх душы — каменні,
Што ў полі маўчліва ляжаць.
І трэба ім грому, маланкі прамення,
Каб сонныя вочы да неба узняць!

СЯЎЦАМ

Дзе вы ўсе, здольныя, ліцамі ўдалыя,
З добрымі думкамі, к працы рахманыя —
Выйдзьце ўпярод!

Поўнаю жменяй зярняты здаровыя
Сейце на нівы багатыя, новыя —
Будзе усход!

Доўга былі яны ўсімі забытыя,
Дзікай травой, чамярыцай пакрытыя,
Ждалі на вас!

Цёмныя хмары над імі насіліся,
Дарма паілі вадой й пранасіліся.
Аж прыйшоў час!

Будзе! Даволі вы ўжо наляжаліся,
Сілы дабралі і ўзмацаваліся.

Дайце ж нам плод!
Выйдзьце ўсе здольныя, думкамі ўдалыя,
Выйдзьце ўсе шчырыя, к працы
рахманыя, —

Станьце ўпярод!

ДОСЬВІТА

Нізка спусціўся над нашай старонкаю
Сівы туман з усялякіх старон,
Цёмнай, густой, непразорнай пялёнкаю
Яснае сонца схаваў ад нас ён.
З поўначы, з поўдня, з усходу ўздываецца,
Цёмнымі глыбамі суне гушчэй.
Наша старонка ўся ім спавіваецца
Болей і болей, цямней і цямней.
Гэтым туманам ад свету закрытая,
Наша старонка ўвесь век свой была
Горам, нядоляй, слязамі залітая,
Ў цемрыве вечным без свету жыла.
Розныя ворагі ў ёй пасяляліся —
Сілы не мела не даць праў сваіх.
Будзе! даволі ты ўжо настрадалася!
Цела раз'елі табе ланцугі!
Слёзаў даволі ты ўжо наглыталася —
Шчыра паілі цябе варагі!
Ўстань, мая мілая, многапакутніца!
Глянь, рассвятляецца ў небе мацней!
Кончыўся час твае мукі, закутніца!
Ў небе світае ясней і ясней!

СТОГН

Хочацца крыкнуць, каб неба ўздрыгнулася,
Страшна, галосна, каб людзям пачулася,
Як тут канае іх брат — чалавек!
Голадам змораны, цемрываю скручаны,
Працай нямернай прыбіты, замучаны,
Моўчкі без скаргі канае свой век!
Гіне ён... Помач ніскуль не з'яўляецца...
Стогны ў паветры яго расплываюцца...
Людзі не хочуць іх ведаць нічуць!
Што ім да гэтага стогну народнага!
Быццам як свята іх жыцця выгоднага
Дні за дзянькамі так роўна бягуць!
Не да цябе ім, мой братка змарнованы,
Скрыўджаны, зганьблены, імі аплёваны,
Толькі ім сілы свае падавай!
Толькі кармі ты іх працай крываваю,
Жыцця дастань ім з раскошай, з забаваю —
Сам жа ты з голаду гінь-падыхай!
Эх, небарака! Калі ж ты падымешся
Моцнай сцяною, як хваляй, уздымешся,
Скажаш усім, што і ты чалавек?
Чы мо спрадвеку пакоры навучаны,
Цемрываю вечным, нядоляю скручаны
Так у пакуце жыць будзеш ўвесь век?!

АХВЯРА

Я уцёк ад шчасця,
Не схацеў з ім жыць,
Калі наўкол слёзы,
Стогн, як звон, стаіць.
Калі наўкол гора,
Горная бяда
Разлілась, як ў моры
Без канца вада.
Калі брат мой родны
У ярме жыве,
Калі кат нягодны
Яго слёзы п'е.
Лепей буду з братам
Ў курнай хаце жыць,
Яго гора, нэндзу
Напалам дзяліць.
Я уцёк ад шчасця,
Не схацеў з ім жыць,
Калі наўкол слёзы,
Стогн, як звон, стаіць.

НАДЗЕЯ

Праходзіць ноч, за ёю дзень
Ідзе звычайнаю ступою,
І гоніць чорнай ночы цень,
І будзіць к жыццю ўсё жывое.
І кожан раз дзень новы я
З трывогай ў сэрцы сустракаю,
І жджэ з тугой душа мая
Чаго? Я сам сказаць не знаю.
Жджэ сэрца ў жыцці перамен,
Той мілай, яснай, лепшай долі
Майму народу узамен
Адвечнай нэндзы і няволі.
Так жду я кожны божы дзень,
І душу мне надзея грэе,
Ды пройдзе дзень, і ночы цень
На сэрца смерцю мне павее.
Баліць душа, сушыць дума,
Не плюшчыць сон-збавіцель вочы.
Прайшоў дзянёк, прайшоў дарма,
Канца не відна нуднай ночы.
Ды толькі дрогне ночы цень
І першы сонца бляск зайграе,
З душы спадае смерці цень,
І зноў надзея ўваскрасае.

СЫЧАМ І СОВАМ

Неба на ўсходзе чуць-чуць зашарэла,
Шырыцца свет і расце бы з зямлі.
Вось ужо й першы праменні нясмела
На векавечныя хвоі ляглі.
Зразу збудзіўся гай цёмны да жыцця.
Першым за ўсіх засвістаў салавей.
І пакацілася песня хваліцца
Шырай і далей, мацней, галасней.
Гэта пачуўшы, пташкі падняліся
Яснае сонца хвалою сустракаць.
Што ж вы шчэ, совы, сычы, не ўняліся
Енчыць і сумна па гаю стагнаць?
Ваша пара ўжо прайшла, мінавала.
Цемрыва сонца прагнала з гаю,
Й песні другія пяць заказала.
Кіньце паганую песню сваю!
Гляньце! (не бачаць, бо вочы сляпыя) —
Ўжо рассвітае, пара перастаць!
Вам не вярнуцца, часіны начныя,
І свету вам з гаю ужо не сагнаць!
Лезьце ў свае вы пацёмныя норы,
Будзе паганая песні стагнаць!
Гімнамі шчасця вясёлыя хоры
Выйшлі ўжо яснасць хвалою сустракаць!

У ДАРОЗЕ

Доўга дарогай чужою
Йшлі мы, не зналі куды,
Змучаны горам, бядою,
Сумныя дзеці нуды.
Цёмная ночка ляжала
Сумна і страшна ў гаю...
Толькі сава дзесь стагнала
Сумную песню сваю.
Страшна... адзін да другога
Тулімся й далей ідзем.
Цёмна, не відна нічога,
Ногі ледзь-ледзь валачэм.
Сілы ўжо нас пакідалі,
Ў сэрцах не стала надзей...
«Дзе мы? і хто мы?» — пыталі
Ў злое судзьбіны сваей!
Ціха, і нет нам адвету...
Час наш астатні настаў...
Эх, як хацелі мы свету,
Як яго кожан з нас ждаў!
Хтось не стрываў,— заваліўся...
Толькі хтось перш закрычаў:
«Брацця, там свет паявіўся!
Там...» — і рукой паказаў.
Заварушыліся людзі,
Сілы адкульсь прыбылі.

Змучаны журбаю грудзі
К жыццю ізноў ажылі.
Йдзем, колькі сілы хапае,
Ды паспяшаем хутчэй.
Праўда: ужо расвітае,
У небе ясней і ясней!

НА ЧУЖЫНЕ

Калі ты шчыры сын бацькоўшчыны свае,
О, не ўцякай на чужыну, мой брат, з яе!
Як трудна бы табе ў ёй ні было бы жыць,
Ды ёсць свой брат, хоць душу аблягчыць.
Ў гадзіну трудную душэўнага болю
Раскрыеш перад ім ў той час душу сваю
І знойдзеш водклік ты ў яго душы-нудзе,
І ён, як брат, табе паможа у бядзе.
І шчырае слаўцо табе да сэрца скажа,
І боль-нуду тваю аблегчыць і разважа.
Не тое ў чужыне, хоць будзеш ты багат,
Ды жыццю сваяму падчас не будзеш рад.
Ты будзеш жыць адзін, ты будзеш ўсім чужым,
Бо сэрца чужынца не б'ецца ў такт з тваім.
У час бяды, калі да це загляне гора,
Ніхто да це слаўцом радным не загавора,
Ніхто бяды твае тады не аблягчыць,
Каля цябе, як брат, ніхто не пасядзіць.
А здарыцца табе на гульнях дзе пабыць,
Чужых гульня табе душы не весяліць,
І будзеш ты адзін з нудой ў душы сядзець,
І схочацца табе крыламі паляцець
У старану радную да братоў сваіх
І з імі весяліцца, і ўмярці між іх.

АГЛЯД ЖЫЦЦЯ

На жыццё на маё
Аглянуся назад —
Мала ўцех там знайду,
Дарагіх многа страт.
 Чаго ждаў — не збылось,
 У што верыў — няма.
 І прайшло паўжыцця,
 Пракацілась дарма.
Кінеш вокам ўпярод,
Там разлёгся туман.
Падтасуеш усё —
Та ўсё жыцце — абман!

СМЕРЦЬ І ЖЫЦЦЁ

Што гэта за песня
Льецца так магутна,
Што далёка ў полі
За лясамі чутна?
То замрэ, заціхне,
То, як грукат хвалі,
Рэхам пранясецца
У вяснянай далі.
З тонаў гэтай песні,
Строгай і шырокай,
Павявае ў душу
Сумнасцю глыбокай.
А наўкол вясняны
Раначак іграе.
Жаўрук ў паднябессі
Жыцце прывітае.
Скуль жа ж гэта песня
Смутку узялася,
Калі ўся прырода
К жыццю паднялася?
Яна тут чужая,
Яна не падходзіць
Да тае, што жыцце
Ў гэты ранак родзіць!
З лесу кучка людю
Зважна выязджае.

На прэаднім возе
Трунка дравяная.
Чы вясна, чы восень,
Смерць не запытае.
Чы ты жыў, чы не жыў,
Яна не ўважае.
Вось ужо й не чутна
Сумнай песні болей.
Закацілась жыцце
Разам з труднай доляй.
Ды прырода-маці
Жальбы той не чуе,
Жыве векавечна,
Над смерцю пануе.

ВЯСНОЮ

Як прыходзіць вясна, маю душу яна
Ўсю трывогай якойсь напаўняе.
Будзіць мары душы, родзіць сон залаты,
Дзіўна казку пые-напявае.
Ветры сціха гудзяць, зямля, лес зеляняць,
Ўсюды новае жыцце лунае.
А ў глыбінях нябёс жыцця новага лёс
Срэбнай песняй жаўрук прывітае.
Ў гэты час ў душу мне жыцце хваляй хлыне
І магутную сілу падыме.
Томяць сілы мяне, мучаць сілы мяне,
Не магу я ужыцца за імі.
Прозяць працы святой, працы дзіўнай такой,
Як бы тая вясняна-святая.
Каб нанова стаць жыць, нова жыцце тварыць,
Толькі працы такой я не знаю.
Мучаць сілы дарма — для іх працы няма.
Не даюць мне мінуты спакою.
З імі я, бы ў вагне, і не радасна мне
Нават гэтаю дзіўнай вясною!

ХОРАША НА СВЕЦЕ БОЖЫМ...

Хораша на свеце божым,
Эх, як дзіўна й не сказаць!
Хаты, дрэвы, крыж на цэркве
Быццам срэбрам зіхацяць.

А у небе месяц поўны
За хмурынкамі плыве...
Што ж ты плачаш, маё сэрца,
Не даеш спакою мне?

Чаго хочаш? Чаго нудзіш?
Ўсё цябе не весяліць.

Эх ты, сэрца, трудна гэтак
Нам з табою ў свеце жыць...

Ўсім ты, сэрца, не кантэнтна,
Ўсё не гэтак, ўсё не так,
І грызе цябе штодзённа
Нейкісь нуднасці рабак.

І развеець гэту нуднасць
Не змагу я анідзе:
На бяседу, на вяселле —
Яна ў пят за мной ідзе.

Калі ж здарыцца ў кампані
Маладзежы пабываць —
Жартаваць пачнуць, смяяцца,
Ў гульні розныя гуляць.

Я ж сяджу, як бы зыманы,
Не згадаю, што зрабіць.
Яшчэ горай трудна стане,
Горай сэрца зашчыміць.

І уцёк бы дзесь, здаецца,
Сам не ведаеш куды,
Каб не ведаць, пазабыцца
Гэтай чорнае нуды.

Ды нідзе яе пакінуць

Не магу нідзе, нідзе.

Яна ценом неразлучным

Ўслед за мною ўсюды йдзе.

Палячу з табою, сэрца,

Я высока ад зямлі.

Утаплю цябе навікі

Ў гэтай яснасці-далі.

ДЗЕД

Ад хаты да хаты
Дзядулька дыбае.
Адзежа ўся ў латах
На ём павявае.
Ў лазовыя лапці
Абутыя ногі,
Ў руках кій хваёвы —
Таварыш дарогі.
Вісяць цераз плечы
Амаль не да пятаў
Дзве торбы для хлеба
Са зрэбных ўсе латаў.
Увойдзе да хаты,
Ў парозе ён стане,
Аддасць пахвалёны
І пацер зацяне.
Як пацеры скончыць,
Да бога ўзывае, —
Хай гэтую хату
Ад бед захавае.
Ручыць хай жывёлу
Ад ліха, упадку,
Ад ўсякіх здарэнняў,
Ад ўсякіх прыпадакў,
Каб бог міласцівы
Грахоў даў прашчэнне,

Каб ураджай быў у полі
Ды добра насенне.
І йшчэ чаго многа
Дзядулька накажа,
Чаго і не ўздумаць,
Й язык не раскажа.
Й за гэта дзядулька,
За ўсе пажадання
Чы лустачку хлеба,
Чы сала дастане
І дзякуе доўга,
Да бога ўсклікае,
Аддасць пахвалёны
І далей дыбае.
І так ў кожнай хаце
Ўсё тое гаворыць,
Ўсё тымі славамі
Ён бога ўсё моліць.
А пройдзе ўсю вёску,
Дзілень значуе.
А ўстаўшы назаўтра,
Так далей вандруе.

ПЯСНЯР

(З японскага. Мунэта)

Ахвярую Януку Д.

Людзі кажуць, што я дзікі,
Бо ўцякаю ў лес і горы.
Мая хата — свет вялікі,
Ў ёй живу я на прасторы.
Там мяне ўсе птушкі знаюць,
Што живуць, як я, на волі,
Дзіўныя песні мне спяваюць
Аб сваёй шчаслівай долі.
Ўся травіца, ўсе квяточкі
Мяне любяць, мяне знаюць,
Як бы роднаму браточку,
Свае пахі адкрываюць.
Знаю я, што лес шапоча —
Ён мне тайны адкрывае.
Казку дзіўную бульбача
З-пад гары крыніца тая.
Я багаты, не зайздрую
Тым панам, што ў шоўках ззяюць,
Вядуць гутарку пустую,
Шчасця ж шчырага не знаюць.

АРФА

Калі к Саулу прыступаў
Дух цёмнай жудасці і злобы
І горш ад цяжкае хваробы
Яму спакою не даваў,
Тады Давіда зваў Саул,
І з арфаю Давід з'яўляўся,
І ад Саула адступаўся
Злы дух пад дзіўны арфы гул.
І цар спакойна засынаў:
Нуда, трывога адступалі
І цёмны думкі не чапалі,
Пакуль Давід на арфе граў.

Як арфа, ты маея душой
Ўладаеш, ў родны край надзея:
Пакуль твой промень ў сэрцы тлее,
Я знаю радасць і спакой!

НОЧКА

Ціха ў вёсцы. За акном
Месяц пекна ззяе.
Вёска моцным першым сном
Спіць ды спачывае.
Снег ўсе хаты атуліў,
Як бы спагадае,
Каб ў іх чалавек не стыў,
Бо ён дроў не мае.
Снег накрыў усё, прыбраў
Ў шаты дарагія.
Беллю, серабром ўбраў
Хаціны благія.
А над ўсім сялом ў высі
Месячык так ззяе.
Ўсё багацтвам, хараством
Ў вёсцы адбівае.

ДОЛЯ ГАНУЛІ

Ахвярую сяброўцы

Ў курнай хатцы сяджу, праз ваконца гляджу
Ў сіню даль, так таемну, глыбоку.

Эх, каб мог я —

стралой паляцеў бы ў край той,
Што за даллю той скрыты далёка.

Ў гэтым ясным краю гора, нэндзу маю

Я пакінуў бы там прападаці.

Мо ў чужой старане не знайшла бы мяне
Злая нэндза, як ў родненькай хаце.

Там я шчасця б набраў, сваім браццям аддаў,
Падзяліўся бы радасцю тою.

З іх гаротных твароў думку б чорную звёў,
Што адвеку пісана бядою.

Толькі мары мае аб тым светлым крае
Так са мной і навек астаюцца.

Брацця ў вечнай бядзе, як на свеце нідзе,
Быццам рыба аб лёд, вечна б'юцца.

Чую стогн за сцяной, то ў хваробе цяжкой
Маладая кабета канае.

Нет на жыцце надзей, просіць смерці хутчэй,
Як збаўлення яе дажыдае.

Твар засохшы, бляды, цела — косці адны,—
Нет і знаку тае, што бывала.

І ніхто б не спазнаў, хто яе даўней знаў,

Той Ганулі, што пекна пяла.
Як у бацькі была, першай дзеўкай слыла
На ўсю вёску вяліку лясную.
А як замуж пайшла, сабе гора знайшла
І запала як ў яму якую.
Сперш ў дружыне жыла, свой парадак вяла
Ва ўсёй хаце сваякруха старая.
Трэ было дагадзіць, што ні скажа — зрабіць,
Бо, вядома, яна ж маладая.
Было цяжка падчас дагадзіць усім ўраз
І знасіць паняверку ўсяляку.
Што работа цяжэй, пакідалі ўсё ей,
Пагарджалі яе, небараку.
Пасля сваркі пайшлі, тут браты разышлі,
Кожны сам гаспадарыць узяўся.
Вось Гануля адна ад цямна да цямна
Рабі ў полі, а ў хаце напраўся.
Пайшлі дзеці — клопот, здарыўся трудны год —
Пагарэлі яны да сарочкі.
Мала гэта: якраз захварэлі ў той час
І схавала абодва сыночкі.
Гэта ўлетку было, жыта сохла, цякло.
Пайшла жаць за людзьмі на палоску.
Людзі песні пяюць, паспяшаюцца, жнуць,
А Гануля глытае слязіну за слёзкай.
Ды не час бедаваць — трэба жаць, паспяшаць,
Каб не быць апошнім у людзях.
Сонца паліць, пячэ, як ў агні гарачэ.
І баліць у Гануліных грудзях.

Неяксь лета прайшло, церце вась надышло,
А Гануля ляжыць — захварэла.
Пасля тых пахарон ёй у грудзях з тых дзён —
Як бы камень здушыў — забалела.
І ў знахаркі была, нейка зелле піла,
На ахвяру у цэркву давала,
Толькі не, не лягчэй, а штодзень, то мацней
Ўсё хвароба яе забірала.
І нет рады ужо ей, жджэ ўжо смерці скарэй,
Як збаўлення, як раю якога.
Вось жа доля твая, дарагая мая,
Ад людзей яна тут чы ад бога?
Ў вечным горы жывеш, ў ём ты, бедна, памрэш,
І замоўкнуць, нідзе не пачуюць
Тваіх стогнаў ні тут, тваіх вечных пакут,
Ні й на небе мо іх не шануюць.

ПЫТАННЕ

Няшчасная доля загнала
Мяне у далёкі той кут.
Ў чужыне мяне прыкавала
Да вечных маўчлівых пакут.
А сэрца так рвецца на волю,
Так хоча к старонцы радной,
Каб хоць на хвілінку ад болю
Забыцца, расстацца з нудой.
Ды скуты я тут ланцугамі,
Іх нельга парваць ці разбіць,
Нельга ніякімі сіламі,
Каб шчасце і долю здабыць.
Што будзе? Што будзе? — пытаю
У злое судзьбіны свае.
За што я дарэмне канаю,
За што гіне жыцце мае?
Маўчыць, не гаворыць, ліхая,
І ў злосці дзесь далей вядзе.
Дарэмне я й неба пытаю —
Нет вокліка мукам нідзе.

ПРАХОДЗІЦЬ МОЛАДАСЦЬ МАЯ

Праходзіць моладасць мая...
Хоць сэрцу жаль яе забыцца,
А ўсё ж такі павінен я
Навекі з ёю распрасціцца.
За што ж це жаль? што мне дала
Ты ў весняныя жыцця годы?
Так мала шчасця прынясла
І многа слёз, нуды, нягоды!
А ўсё ж люблю за ўсё це я:
За хвілі радасці, за мары,
Ў якіх жыла душа мая.
Хоць іх заслалі жыцця хмары,—
Люблю я іх успамінаць —
Маей вясны прайшоўшай годы —
І ў іх душой адпачываць
У горкі час нуды, нягоды.

ПЕСНЯ

Дзе ты, доля, запрапала,
Жду це не даждуся?!
Як мне трудна, каб ты знала,
Дзе ні пахілюся!
То у полі мне не ўродзіць,
То бяда якая
Мой набытак ўвесь пазводзіць,
То дзіця сканае,
То агонь ў сялібы ўб'ецца —
Зніштажыць дазвання.
Другі рок ў хваробе б'ецца
Жонка й не устане.
Не шыхуе, ўсё не рэнчыць —
Не магу згадаці.
З голаду дзіця вось енчыць —
Нет бульбіны ў хаце.
Не гультай жа я, здаецца,
З людзьмі варушуся,
Ды што зробіш, калі рвецца,
Дзе ні пахілюся.
Эх ты, доля мая злая,
Дзе ты, ведзьма, бродзіш,
Чом забылася, ліхая,
Чаму не прыходзіш?!

ПЕСНЯ

Пабываў я ў людзях,
З жыццем іх пазнаўся,
Ды ізноў у кут свой
Адзінок забраўся.
Горай, сіратлівей
Хатка паказалась,
Як на шчасна жыцце
Вока наўглядалась.
Паглядзеў здалёку
На дзяўчат удалых,
Лічкамі прыгожых,
Звітненькіх, рахманых,
Ды не мне стаць з імі
Слаўцом жартаваці —
Бедакову сыну
Шчасчечка не знаці!
Матка у хваробе
На печы ўздыхае.
Як я буду жыці —
Бог свяценькі знае!
Хатка пакрывілась,
Трэба напраўляці,
Ды бяда з грашыма:
Дзе іх тут узяці?
Гумянцо старое
Трэ было б накрывіці,

Ды скарміў саломку —
Трэ ў людзей прасіці.
Конік не давісеў,
Толькі што кароўка.
Думай, як тут быці,
Бедная галоўка!
Сеў я, уздыхнуўшы,
Думкі зараілісь...
Бліжэй гора, беднасць
Ка мне прыхілілісь.
Думай чы не думай —
Шчасця не даждуся,
Без яго я ў свеце
Жыццем нажывуся!

* * *

Не, не магу я перадаць
Душы мае нуду, жаданні.
Таёмнага жыцця пытанні
Нет слоў, каб людзям расказаць.
Ды і не трэба — засмяюць
Мае душы святыню людзі
Іх чэрствыя, без сэрца грудзі
Яе спаганяць, заплююць.
Так буду жыць я адзінока,
Спагады не хачу людзей.
І скарб святы душы маеі
Схаваю ад людскога вока.

Жаўцее ліст і падае адзін за другім
На землю мокрую без жалбы і нуды.
Настане час, і мы усе — недругі і другі —
Хто рапей, хто пазней, прыхілімся к зямлі.

МАЛАДЫЯ ЛЕТЫ

Гэй, часіны залатыя,
Маладыя лета,
Чы мінулі, дарагія,
Чы ўжо песня спета?
Эх, хоць часам ненарокам
Ка мне заглянеце,
Ды ўсю душу, хоць над
зрокам,
Да дна ўскалыхнеце!
Ой, прайшлі вы безупынку,
Й вас я ўжо не ўбачу,
Толькі кожную часінку
Па вас слязьмі плачу!

* * *

Ты прайшло, маё шчасце, як мара.
І цябе я не мог утрымаць.
Затапіла це цёмная хмара,
І прасвету у ёй не відаць.
Толькі сэрца і сохне і ные,
Ды цябе ўжо назад не вярнуць.
Эй, вы, думкі, не мучце, ліхія!
Маўчы, сэрца, даволі, не нудзь!

СПРАВДЛІВАСЦЬ

Іду па палях я шырокіх,
Што вокам не скінуць ляжаць.
А ў небе таемным, глыбокім
Чароўныя зоркі блішчаць.
Ноч ціха, спакойна у полі.
Нікога падзе не відаць.
Цяпер я адзін і на волі
Прыроду магу запытаць.
О ты, несканчона прырода,
Вялікі настаўнік спрадвек!
Скажы, у жыцці скуль нягода,
Марнее за што чалавек?
Нашто тыя слёзы адвеку,
І стогны, і гора-бяда
На беднага ўсё чалавека
Павіслі, як хмара, як цьма?
Скажы мне, цябе я пытаю,
Нашто я жыву, для чаго?
Чы я не дарэмна страдаю?
Чы трэба пакут? для каго?
Чы ёсць Справядлівасць святая,
Чы ёсць той праўдзівы Закон,
Што шчасцем за стогн надзяляе?
Чы ёсць той Праўдзівец? дзе Ён?
Чы, можа, дарэмна марнее
Спадвеку гарун-чалавек:

Памрэ й у зямліцы сатлее
І скончыць там цяжкі свой век?
Стаю я... стаю й пазіраю
У неба бяздонную гладзь...
А ў небе ціхуткім, без краю
Таемныя зоркі блішчаць.
Стаю я... сціхае трывога...
Жуда прападае, як сон...
Ці ж верыць тут сэрцам у бога,
Ў яго Справядлівы Закон?!

ПРЫВІТАННЕ

Вітаю це, мой родны краю,
І із Літвы — сястры твае —
Паклон табе свой пасылаю
І пажаданні ўсе мае.
Хоць я з табою ўжо расстаўся,
Не бачу больш тваіх сыноў,
Ды сэрцам твой навек астаўся,
Мацней гарыць к табе любоў.
Мацней ўстаюць ў душы жаданні
Табе ўсю моц сваю аддаць,
І пакуль сіл у мяне стане
Над тваей доляй працаваць!

ДА МОЛАДАСЦІ

Ой, праходзяць леты,
Леты маладыя,
Як бы тыя воды,
Воды веснавыя.
З імі разам сіла
Маладая рвецца.
Толькі мне пацехаі
Нэндза астаецца.
Пройдуць леты, пройдуць,
Ды ўжо не вярнуці.
Чым жа ж мне вас, леты,
Добрым ўспамянуці?
Ой, далі вы, леты,
Радасці мне мала,
Якой маё сэрца
Так ад вас жадала.
Толькі цяжкіх ранаў
Яму нарабілі,
Лепшыя жаданні,
Мары паглумілі!
Ды не віню я вас,
Леты маладыя,
Што былі мне з вамі
Часіны ліхія.
Што было ліхое —
Забыў памаленьку,

І астаўся ў сэрцы
Ўспамін дарагенькі,
Чаго не забуду,
Пакуль сэрца б'ецца,
Дарагім ўспамінам
Навек застанецца.
Ой, цяжанька, леты,
З вамі расставацца,
Бо ўжо больш ніколі
Не будзем вітацца!

ПАЭТУ

Калі пры родзінах тваіх ад бога
Надзелены табе паэты дзіўны дар,
Так ведай жа — у жыццю для цябе адна
дарога —

Аддаць сябе ўсяго на жыццевы алтар!
Прызваны ты быць светачам народу,
Так будзь жа ім і высака зіяй!
Вучы людзей і набліжай ім згоду,
Для праўды і добра іх душы адчыняй!
Будзь цвёрд у барацьбе са злобаю людскою,
Як цяжка ні было б табе — не адступай.
Хоць часта будуць ўсе глуміцца над табою —
Ты, як Хрыстос,— любі й на іх не наракай.
Гатовы будзь за народ свой, за старану радную
Ісці на крыж —

ўсе лепшыя сыны зямлі ішлі дарогай тою.
Так з радасцю умры за праўданьку святую,
І ты споўніш доўг перад бацькоўшчынай
сваёю!

ВЕСНЯНЫЯ ХМАРЫ

Весняныя хмары, нашто вы заслалі
Ўсёй цемрай сваею далёкае неба,
Нашто ад мяне вы сабою схавалі
Так мілае сонца? Цяпер вас не трэба!
Даволі вы неба трымалі ў няволі,
Даволі вы сонца цямнілі сабой.
Ах, сэрца так просіць і свету і волі,
Ах, сэрца так хоча вясны залатой!

СУМНА МНЕ...

З кожным днём па сабе прыкмячаю,
Як гібеюць пачуцці душы,
Як паволі я сэрцам ўміраю
Ў гэтай процьме паганай, глушы!

Нет тых думак-агню, што бывала,
Нет жаданняў тых ясененькіх дней,
І дзесь моц, тая сіла прапала,
Што была так магутна даўней.

Й дзе ж я моц гэту, сілу растраціў?
Мо ў праўдзівай, святой барацьбе
Ёю долю старонцы ўзбагаціў
І прыдбаў слаўна імя сабе?

Не ў магутнай барбе яе страціў,
Не на корысць старонцы аддаў,
А згубіў яе так, без дай рацы,
У штодзённым жыцці размяняў.

Я дарэмне яе паразвеяў,
Я не жыў, я збіраўся шчэ жыць,
Цешыў се я вялікай надзеяй
Свайму роднаму краю служыць.

І аж страшна падумаць, прызнацца,
Што дарэмне я жыцце згубіў,

Што дарэмне так леты імчацца,—
Я ж нічога яшчэ не зрабіў!

Сумна мне, страшна мне, як згадаю,
Непрыкметным па свеце прайсці!
О, мой Божа, Цябе я благаю:
Не дай мне такой смерцю ўмярці!

РОДНАЙ СТАРОНЦЫ

Ізноў адзінок я. Па волі судзьбіны,
Паганай, няшчаднай судзьбіны свае,
Ад сэрцу любімае, роднай краіны
Адорваны праца і жыцце мае.
І што жа ж за доля такая ліхая
Далася табе, дарагая мая,
Што шчыра сямейка твая прападае,
Ў чужыне гібее, як гіну тут я!
Сыны, што на радасць сабе гадала,
Адны адракліся, забылі цябе,
Другіх чужаніца ад це адарвала
На працу, багацці і корысць сабе.
А ты адзінока, мая сіраціна,
І ласкі, падзякі не маеш сабе.
Ды вер, дарагая, настане часіна,
І ўсе мы зноў прыйдзем, збярэмся к табе.
І дружна да працы ўсе станем нанова,
Пасеем багатым, ўрадлівым зярном,
І плён твой буйны, каласісты, ўрадлівы
На радасць у гумны табе сабяром!

НОЧЧУ

Вось закацілася сонца за хмары,
Нікнуць праменні яго у далі,
І на вялікім, як глянуць, абшары
Першыя цёмныя цені ляглі.
Ціха, нязвочна скуль цем выпаўзае,
Шырыцца, гусне цямней і страшней.
Жудзь проці волі душу абыймае,
Вочы наўкол пазіраюць пільней.
Што там? Пажар па-над лесам шугае?
Не, гэта месяц чырвоны ўстае.
Чуеш? хтось ціха маркотна ўздыхае —
Гэта ўздых ветру над полем плыве.
Ўздых гэты ветру і цемрыва ночы,
Месяц, цьма, зоры і ціша палёў,
Шэпты таемныя ў блізкім чароце
Многа гавораць да сэрца без слоў.
Ў ліку вялікай, дзівоснай прыроды,
Ў тайніцы дзіўнай, вялікай яе
Нікнуць твае, чалавеча, нягоды,
Сам ты і жыцце каротка твае!

САНЕТ

Не цябе я люблю, як ў абоймах спіскаю,
Як гляджу к табе ў вочы з любоўнай нудою,
Як тулюся к табе на плячо галавою
І вуста ў пацалунак гарачы сплятаю.
Не, я другу праз це ўспамінаю,
Да яе я тулюся разбітай душою,
Ёй у вочы гляджу я з любоўнай журбою,
І яе да грудзей я сваіх прытуляю.
Яна ў марах стаіць прада мною,
Мне надзеяй душу набалелу ўздывае,
То чаруе, то мучыць красою сваёю,
То падходзіць ка мне, то ізноў уплывае.
І па ёй маё сэрца так горка-балючай слязою
І цяпер, на грудзях у цябе, акіпае!

СЯБРУ (Сцяпану Зенчанку)

Чы бывае з табою, мой браце,
такое здарэнне,
Што з вачэй тваіх раптам
нібыта заслона спадае,
Ўсё пражыта табою жыццё
прад вачыма ўсплывае,
Й раптам страшным і грозным суддзёй
загаворыць сумленне,
Што дарэмна дагэтуль ты ў свеце
без сцежкі бадзяўся,
Што шукаў свайго шчасця не там,
дзе яго трэ шукаці,
Што забыў, як жыве у пакуце
бацькоўшчына-маці,
Што да працы над доляй яе ты
рукой не прыклаўся.
Ў такі час, як ты жыцце сваё
сам з сабой аглядаеш,
У душы тваей з дзікай трывогай
устане пытанне:
Чы на працу бацькоўшчыне
сіл тваіх змучаных стане?
І з жудой ты прайшоўшы жыццёвы
свой шлях праклінаеш!

* * *

А.П.К — кой

Не знаю я, чаму да се так прыцягае
Над лесам тым сінеючая даль,
Што вабіць, і маніць, і думак роі ўздымае,
І родзіць у душы якісь салодкі жаль.

Як бы у ёй дзесь там захованы былыя
Надзеі першых дзён, патухшая любоў —
Ўсе сэрцу мілыя пачуцці дарагія,
Якія у жыцці не вернуцца мне зноў!

ДА ПЕСНЯРА

З'явісь, дзе ты, Пясняр радное стараны,
З нудой даўно твайго прыходу ждучь яе сыны!
Пара, з'явісь, Пясняр, на сон яе прыйдзі,
Агнём пякучых слоў да жыцця абудзі!
Паглянь, як, бедная, яна ўжо заняпала,
Як цьма бясслаўя ў ёй цяпер запанавала!
Дзе дзеліся яе князі, пасад і трон,
Грымеўшае былое славы дзіўны плён?
Мінула ўсё... Праглынула ўсё Леты рыса!
На памятку адны руіны засталіся!
Ды слаўных прадзедаў над Нёмнам курганы,
Былое сведкі славы, немая званы!
І толькі буйны вецер па-над імі вые,
Ды Нёман хваляй косці іх святыя мае.
А мы? Мы нат не ведаем магілаў іх,
Не беражэм на памятку астанкаў іх святых.
Жывем і самі аб сабе нічога мы не дбаем,
Не ведаем, што дзіўную святыню маем!
Пара, з'явісь, Пясняр радное стараны,
Даўно цябе ўжо ждучь з нудой яе сыны!
Хоць доўга цяжкім сном старонка бедна спала,
Ды іскарка святая ў ёй не загасала
Тых прадзедаўскіх слаўных полацкіх часоў!
І толькі ты умеі яе раздуці зноў.
І полымем яна магутным загісае,
Да долі слаўнае дарогу асвятчае!..

ДЗЯЎЧЫНЕ

Не жартуй з мяне, дзяўчына,
Не чаруй сваей красою,—
Калі праўдзіш — будзь маею,
А не праўдзіш — бог з табою!

Толькі ты не зводзь дарэмна,
Не будзі зажыўшых ранаў,
Бо мне трудна, цяжка будзе,
Покуль іх загоўлю нанаў!

Я прывык к сваёй нядолі,
З ёю зжыўся, як з сястрою,
І цяпер яна здаецца
Мне не цяжкаю такою.

А ты хочаш паказаці,
Што магу й я быці шчасны,
Так без жартаў прызнавайся,—
Калі праўдзіш — я сагласны!

Толькі не жартуй, дзяўчына,
Не чаруй сваёй красою.
Табе жарты, як забаўка,
Я ж плачу за іх слязою!

ДЗІЦЯЦІ

Ты шчасліва, дзіця дарагое,
Тваё сэрца нічым не баліць,
Непрыкметна дзяцінства святое
Тваё роўна і шчасна бяжыць,

Ты не знаеш сардэчнай трывогі,
Думкі роем душы не муцяць;
Прад табой жыццявыя дарогі
Ўсе усыпаны ў кветкі ляжаць.

Так жыві жа ж ты з яснай душою
І цярпення, жыцця мук не знай,
Бо прамчацца дзянькі чарадою,
Гэты ясныя дні — жыццё-рай!

І надойдуць тады ўсе нягоды,
Што падчас ты й жыццё праклянеш,—
Тады ўспомніш дзіцячыя годы
І душою у іх адпачнеш...

МАРКОТНА МНЕ...

Не ведаю, чаго мне цэлы дзень
Так сэрца у грудзёх баліць, сціскае...
Як бы якойсь бяды жудаснай цень
Яно наперад знае, прадчувае...

Па хатаньцы з кутка ў куток хаджу,
А думкі нудныя бягуць, блукаюць...
І з імі месца я сабе не знахаджу,
І слёзы самі к горлу падстунаюць...

Чаго ж так засмуціўся цяжка я?
Чаго ж так сэрданько баліць і рвецца?
Што дасць яшчэ мне доленька мая?
Якой яшчэ бядою павярнецца?

А можа, й так, як часам забаліць
У грудзях сэрданько без дай

прычыны —

Што ж мне яшчэ гарчэйшым можа быць,
Як лёс мой горкі беднай сіраціны!
Дзе тая шчэ бяда ў людзей чужых,
З якой бы я не бачыў і не знаўся?
З якой з дзіцячых першых дзён сваіх
Яшчэ не біўся я і не змагаўся?

Дык і не страшна мне цяпер яна.

Чы ж мне яе баяцца, сіраціне?

Чы ж у мяне была яна адна?

Дый будзе шчэ і кожная загіне!

Ну, дык чаго ж так сэрданько баліць?

Не цяжкае ж яно бяды баіцца?
А так чагось... ой, цяжанька мне жыць,
Няма да кога ў свеце прыхіліцца!
Дзе ты, дзяўчынка-рыбачка, расцеш,
Як тая кветачка на межы ў полі,
Нявідная сярод жытца цвіцеш,
Што прынясла ты мне: надзею, долю?
Як шчыранька цябе любіў бы я,
Як, золатца, цябе я шанаваў бы!
Дык дзе ж цвіцеш ты, кветачка мая?
Каб ведаў я, пайшоў ды адшукаў бы!

Пераклады

Л. ГЛІБАЎ

КОНІК І МУРАШКА

Байка

У траве на сенажаці
З ранку да цёмнай начы,
Як ў багатай нейкай хаце,
Дзыгаў конік, спевучы.
Ўсенька лета без работы
На лугу раскашаваў,
Без ніякае заботы
Піў, ды еў, ды выдзыгаў.
Разышоўся на ўсе бокі,
Ўсяго з горла, ўсё дарма...
Калі ж зірк — аж ў луг шырокі
Суне з сіверу зіма.
Тут ўжо конік засмуціўся,
Годзе дзыгаць і пяхць...

Да мурашкі прыхіліўся
І давай яе благаць:
— Будзь ты, кумачко, без гневу,
Злітуйся, ратуй з бяды:
Да вяснянага перш севу
Дай мне хаты і яды...
— Чаму ж ты дасюль не бачыў,
Што ўсё лета ты рабіў?
Без прастанку ўсё лайдачыў,
Дзыгаў, еў, спяваў ды піў!..
— Як жа ж мне не весяліцца,—
Конік апраўдвацца стаў,—
Калі ўсё пые, квяціцца,
На то лецечка бог даў.
Ўсюды бачыш луг шаўковы,
Так і хочацца паяць...
На яго вясёлы словы
Пачала кума казаць:
— Праспяваў ты лета божа,
Ўдача ўжо твая така,
А цяпер танцуй, нябожа,
На марозе трапака!

ДОЛЯ І ЖАБРАК

Байка

Плёўся дзед паміж палямі
Ў зрэбнай торбе з сухарамі.
Ўсюды поле зеляніла,—
Хлебароба весяліла.
«Ў цябе толькі, дзеду сівы,
Няма шчасця, няма нівы»,—
Вецер сціха прамаўляе,
Жалю ў душу дабаўляе.

Скрозь бязлюдна на дарозе,
Стаяць вербы на аблозе,
Вецер вые, выгрывае,—
Стары слёзанькі ўцірае.
Аж насустрач з-па-за жыта
Выйшла Доля грашавіта.
Люба-міла засмяялась,
Да старога абазвалась:
«Стары, не плач, не тужыся,
На мяне глянь, звесяліся;
Будзе поле, будзе хата,
Як у караля багата;
Будуць коні і каровы,
Будзе і кажушак новы...
Будуць ўсе цябе ўважаці,
Твайго розуму пытаці!
Перажыў ты злу гадзіну,—

Падстаўляй сваю тарбіну!»
Жыва дзед заварушыўся,
З торбай к Долі прыхіліўся.
Грошы сыплюцца, сіяюць,
Дзедку сэрца звеселяюць.
«Будзе! — Доля абазвалася, —
Каб хоць торба не прарвалася,
Бо тады ўжо, як прарвецца,
Усё згіне, ўсё мінецца!»
«Не, не бойся, Доля міла, —
Дзед тут кажа, — торба цэла,
Паціхеньку, памаленьку
Ўсып яшчэ, галубка, жменьку!..»
Доля сціха засмяялась...
Торба трэсь — і разарвалася! —
Дзед тут з ляку торбу ў полу,
Кінуўся хутчэй дадолу,
Цап-лап ловіць і маркоша,
А каб хоць табе паўгроша...
«Доля ж мая, злая доля, —
Дзед завуў тут на ўсё поле... —
Эх, галоўка ты нягодна,
І халодна і бязродна,
Цяпер ляжа ў дамавіну
На парожнюю тарбіну».
І паплёўся па дарозе...
Вербы шэпчуць на аблозе,
Вецер вее, выгryвае,
Дзедка слёзанькі ўцірае...

Г. ГЕИНЭ

ПЕСНЯ

Серад вясны шат упаў
На свежы лісточкі.
Памарозіў, змарнаваў
Дашчэнту квяточкі.
Цёмнай ночкай з малайцом
Дзеўчына прапала.
Ні з матулькай, ні з айцом
Слаўца не сказала.
Без радзімай стараны
Нет ім шчасця, долі.
І павянулі яны,
Як кветачкі ў полі.
Над магілай іх расце
Ліпа калясіста.
Песню нудную пяе
Пташка галасіста.

ДЗВЕ ДАРОГІ

Вось табе дзве дарогі, дзве неабмыльныя сцежкі ў жыцці. Адна: адрачыся ад сябе, кінь любіць сябе, растапчы нагой тваё самалюбнае «я», дыхай дзеля шчасця другіх, ахвяруй усё, што маеш, дзеля шчасця твайго бліжняга брата-чалавека, дзеля твайго роднага краю, дзеля карысці ўсіх людзей; любі праўду і дабро не дзеля падзякі, пахвалы табе за яе ад людзей, а дзеля самой праўды і дабра, і цяжкім крыжам выпакутуй тваю еднасць з богам, тваё бяссмерце, каторае павінна быць у зніштажэнні твайго «я», у пачуцці бязмернага шчасця. Што? Ты не адважваешся? Палохае цябе гэта дарога? Здаецца табе, што гэта не на твае сілы?.. Ну, дык вось табе другая дарога,— яна шырэйшая, прастарнейшая, лягчэйшая і спакайнейшая: любі сябе больш усяго на свеце, плач, рабі дабро толькі дзеля сваёй карысці і выгоды, не бойся зла, калі яно дасць табе карысць. Помні гэту навуку: з той табе ўсюды цёпла будзе! Калі ты не нарадзіўся сільным, гні свой хрыбет, поўзай змяёй між тыграў, кідайся тыграм між авечак, губі, цісні, пі кроў і слёзы; лоб апляці лаўровымі вянкамі; хай

гнуцца плечы пад цяжарам незаслужанай пахвалы і тытулаў! Вясёлае і шчаснае будзе тваё жыццё; не спазнаеш, што такое холад і голад, што такое здзек і глум; усе будуць дрыжаць перад табой, усюды пакора і ўслужнасць, усюды пахлебствы, пахвалкі,— і паэт напіша табе оду, у якой прыраўнуе цябе да паўбога, і пісак праенчыць аб табе ва ўсе вушы, што ты — абарона слабых і сірот, стоўп і падпора сваей старонкі...

Што табе да таго, што ў душы тваёй кожную мінуту будзе падымацца страшэннае крывавае бязладдзе, што ты будзеш бесперастанку ў спорцы з самім сабой, што ў душы тваёй будзе залішне гарача, а ў сэрцы залішне холадна, што стогны заціснутых табой трывожаць цябе і на вясёлым балю, і на мяккім ложку сну, што цені загубленых табой абступяць тваю смяротную пасцель і падымуць кругом яе пякельны танец і з дзікім, чартоўскім смехам будуць цешыцца з тваіх апошніх прадсмертных мук, а прад тваімі вачамі раскрыецца страшэнны абраз духоўнай пагібелі і за гробам вечных пакут!.. О, дарагі мой, твая праўда: жыццё — сон: і не ўгледзіш, як пройдзе. Але затое вясёла пажывеш, салодка паясі, смачна пап'еш, мякка паспіш, пабудзеш верхаводам над сваімі братамі, а гэта чаго-коlechы ды варта! Калі ж пры тваіх радзінах прырода

налажыла на тваю галаву пячатку генія, дала табе мову прарока і чароўны голас паэта, калі кіруючая светам доля вызначыла цябе быць кіраўніком чалавецтва, апосталам праўды і знання,— вось ізноў перад табой дзве неабмыльныя дарогі. Уцякай у прыроду, любі і стайся спазнаць яе, рабі без надзеі на заплату, адчыняй душы родных братоў тваіх дзеля пазнання добрага і праўды, выяўляй зло і цемнату, цярпі напасці, еш хлеб, змочаны слязамі, і не адрывай задуманага вока ад дзіўнага, роднага табе неба!.. Трудна? Цяжка? Ну, дык тругуй тваім божым дарам, палажы цану на кожнае прарочае слова, каторае пасылае табе бог у светлыя мінуты прасвяды; купцы знойдуцца, заплацяць добра, а ты толькі ўмей кадзілам падкурваць, умей сагнуць да зямлі тваю слаўную галаву, забудзься аб славе, аб вечнасці, аб пачынальні, будзь здаволен тым, што ўслужная рука крамніка-пісакі абвесціць аб табе, што ты вялікі паэт, геній, Байран, Гётэ!..

ЧЫМ ЖЫВЕ НАРОД

Кожны народ з прычыны вечнага беспераменнага закону вышэйшае сілы павінен выяўляць сваім жыццём якую-коледы частку жыцця ўсяго чалавецтва; бо іначай гэты народ не жыве, а толькі дрэме, і яго жыццё нічога не

вартае. Аднабаковасць шкодзіць як для кожнага чалавека, так і для ўсяго чалавецтва *. Калі ўвесь свет падбіты быў Рымам, калі ўсе народы пачалі думаць і пачуваць па-рымску, то тады затрымаўся разгон чалавечага розуму, бо яму не было болей ужо мэты, бо яму здавалася, што ён ужо дайшоў да канца свае дарогі. Змучаны кіраўнік свету апачыў на сваей славе; жыццё яго скончылася, бо скончылася яго праца і перайшла ў адно шалёнае распаўства. Ён зрабіў вялікую абмылку, думаючы, што, апроч Рыма, заняўшага, як заваявацель, скарбніцу грэцкае навукі, няма свету, няма знання, няма навукі! Гэта абмылка была адной з найважнейшых прычын духоўнай смерці гэтай грамадзіны. Дзеля абнаўлення чалавецтва трэба было, каб гэты тлум смерці і гною агласіўся жывым словам сына чалавечага: «Прыйдзіце да мяне ўсе, гаротнікі і заціснутыя, і я дам вам адпачынак!» Трэба было, каб натоўпы дзікуноў зніштожылі яго сілу і славу, пабілі яго межамі на многа другіх сіл, прынялі слова і пайшлі кожны сваёй асобнай дарогай да агульнай мэты. Гэтак толькі, ідучы рознымі дарогамі, чалавецтва зможа дайсці да сваёй агульнай мэты; толькі жывучы сваім асобным жыццём, зможа

* Тут пад аднабаковасцю Бялінскі разумее панаванне адной нацыі над другой, калі дужэйшая прымушае слабейшую жыць і думаць па-свойму.

кожны народ прынясі сваю частку ў усясветную скарбніцу! У чым жа ж ёсць гэта самабытнасць кожнага народа? У асобным, яму аднаму прыналежным спосабе думаць і глядзець на рэчы; у рэлігіі, мове і больш за ўсё ў абыхах. Усе гэтыя варункі вельмі важныя, цесна звязаны адзін з другім, падтрымліваюць адзін другога і выходзяць з адной прычыны — клімату, гісторыі і геаграфічнага палажэння. Нельга ўбачыць народа без рэлігіі, без богаслужэння, нельга ўбачыць народа без адной для ўсіх мовы; але яшчэ трудней убачыць народ, каторы не меў бы сваіх асобных абыхаў. Гэтыя абыхаі выяўляюцца ў адзежы, у складзе хатняга і грамадзянскага жыцця; прычына гэтага крыецца ў веры народа, яго забабонах і паняццях. Усе гэтыя абыхаі ўзмацоўваюцца даўнасю, складаюцца і асвятляюцца вякамі і пераходзяць з роду ў род, з пакалення ў пакаленне, як скарб ад дзядоў да ўнукаў. Яны вытвараюць аблічча народа, яго характар, і без іх народ — гэта абраз без твару. Чым малодшы народ, тым больш дзіўны яго абыхаі, тым большую яны маюць вагу для яго; час і навучка іх знішчэжае; але тут свая барацьба, сваё змаганне на жыццё і смерць, свае стараверы і раскольнікі. Народ крэпка трымаецца сваіх абыхаў, як найсвяцейшага багацця, і прымус, жаданне разам перамяніць іх, лічыць падняц-

цем рукі на яго жыццё. Абычаі — справа святая, не маючая ніякай улады над сабой, акром падняцця культуры. Зніштожце іх разам, і вы зніштожыце ўсе падпоры народа, адным словам, зніштожыце народ. Чаму гэта так? А дзеля таго самага, дзеля чаго рыбе добра ў вадзе, зверу — на зямлі, гадзіне — пад зямлёй. Народ, прымусам уцягнены ў чужое яму паветра, падобны на звязанага чалавека, каторага канчуком падганяюць бегчы. Кожны народ можа браць у другога, але ён заўсёды накладвае пячатку свайго ўласнага генія на гэтыя «пазыкі», каторыя ў яго маюць характар падражанняў.

Публіцыстыка

Артыкулы

З НАШАГА ЖЫЦЦЯ

Да вас, вучыцелі, я звяртаюся з сваім гара-
чым словам. Так хочацца вам многа сказаць,
каб выліць усё тое, што накіпела на сэрцы!
Папрабую, хоць не знаю, ці здолею выказаць,
чым баліць душа мая. Перш запытаюся вас,
чаму вы так непрыхільна ўзіраецеся на святую
працу адраджэння нашага роднага народа? Ча-
му вас так мала ў радах працаўнікоў гэтай свя-
той ідэі? Што вас утрымоўвае, узгадаваных
беднаю роднаю старонкаю, зараз жа ўзяцца за
працу і заплаціць ёй за ўсё, што яна дала вам,
каб вы пазналі свет? Ведаю, у многа каго з вас
ёсць зараз мне адказ напaгaтoвe, каторы мне

прыходзілася ўжо ад многіх выслухаць. Адзін гаворыць, што тое, што ўмёрла, ужо не ўваскрэсне, што беларуская нацыянальнасць ужо ўмёрла, як умёрла і мова беларуская. Другі кажа (нахватаўшыся павярхоўнай культуры і лічачы ўжо сябе з шырокімі поглядамі на жыццё чалавечае і мэту яго), што няма патрэбы дзяліцца на колькі нацыянальнасцей, а трэба ўсім нацыям ісці да аднае мэты — інтэрнацыяналізму, і што ўсякі нацыяналізм як любоў да свайго народа, да свае нацыі ёсць зло, бо ў ім ёсць нянавісць да другога народа і т. д. — усяго не пераскажаш з гэтых хітрых выдумаў. Няўжо ж не можна любіць сваю нацыю і разам з гэтым любіць усё чалавецтва?

Я думаю, што ўсякі больш любіць свайго бацьку, чым другога незнаёмага чалавека. Чым жа вінаваты той чалавек, каторы так робіць? Ісці трэба адной дарогай усім народам і да аднае мэты, гавораць адны. Добра, мэта адна ў усіх народаў — гэта поўная згода і еднасць і набліжэнне Царства Божага на зямлі, якое паказаў Сын чалавечы. Як жа набліжыць гэта царства праўды і згоды? «Толькі ідучы рознымі дарогамі, чалавецтва зможа дайсці да аднае ўсім мэты», — кажа вялікі расейскі пісьменнік В. Бялінскі. Кожны народ павінен быць перш толькі сам свой, з сваёй душой, з сваімі поглядамі, з сваім прыродным абліччам, бо інакш

гэта будзе не народ, а нейкія цені, у каторых нічога не разбярэш. Як не могуць падобнымі быць адзін чалавек на другога, так не можа падобным быць адзін народ на другі. Як кожны чалавек, так і народ павінен старацца развіць тое ў сабе, што заложана ў яго самой прыродай. Тады ён толькі знойдзе сваю ўласную дарогу і пойдзе па ёй і прынясе карысць для другіх, а калі ён забудзе аб тым, што ў яго душу заляжыў Бог, і пойдзе чужой дарогай, то ён нічога не зробіць і толькі што зблудзіць.

Ці не траплялася вам, сябры вучыцелі, прачытаць калі-коlechы дзецям што на іх роднай мове! Што вы тады бачылі? Я часта чытаў сваім вучням газету, байкі з календара і вучыў беларускія вершы. Душа цешыцца, як чытаеш ім што на іх роднай, добра зразумелай мове. Уваходжу ў школу з «Нашай нівай», раз сціхае гул і праносіцца радасны шэпт: «Будзе чытаць вучыцель папросту, ціха!» Мігам робіцца ў школе цішыня і ўсе вочкі глядзяць на мяне, як я раскрываю газету і шукаю, што б такое прачытаць ім. Ціхутка. Я пачынаю чытаць, і ўсе слухаюць так, каб хоць і аднаго слова не прапусціць. Чытаю казку і дачытаўся да смешнага месца — разам, як па загаду, праносіцца вясёлы смех, і канца яму, здаецца, няма, я і кажу: «Будзе, даволі ўжо», — і ціш ізноў мёртвая. Прачытаў адну казку, прачытаў верш

і кажу: «Будзе на сягоння ўжо». — «Не, яшчэ пачытайце, яшчэ, яшчэ...» Чытаю яшчэ, і, мусіць, каб чытаў усю ноч, то не перасталі б дзеці слухаць. А возьмеш чытаць па-расейску — не тое: хлопцы — адзін спіць, а другі штоўхае таварыша ў бок, трэці смяецца або гаворыць. Або даеш навучыцца на памяць які-коледы расейскі верш — бяда: тлумачыш, тлумачыш кожнае слова, аж абрыдне, і рады няма. Навучыцца і сыпле, як той цецярук, — нічагусенька не разбярэш.

А чаму? Бо ён гаворыць толькі языком, а душа яго не ўнікае ў тое, што ён гаворыць, бо яно яму чужое. А дай навучыцца родны верш, зразу з ахвотай прымуцца і скажучь так, што міла паслухаць. Вось гэта гаворыць яго маладому сэрцу, вось гэта яму не чужое, а яго роднае, дарагое яму.

Развіваць нашу душу па-нашаму, а не па-чужому, гэта наша павіннасць. Нам трэба чытаць дзецям і сялянам нашы кніжкі, вучыць нашы вершы, старацца падняць веру ў людзей, што яны людзі, як і ўсе, што наша мова не горшая ад другіх, бараніць нашу песню, а не ганьбаваць сваім родным і не сароміцца яго, а любіць усёй душой і працаваць! Працаваць трэба! Не калісь яшчэ, чакаючы лепшых часоў, а зараз, не адкладаючы ні на адну гадзіну.

А цяпер прашу вас, таварышы, адказаць

мне і выгаварыць свае погляды. Пішыце, дзяліцеся сваімі думкамі і жаданнямі, тады для нас будзе яснейша дарога, па якой мы цвёрда будзем усе ісці ў ясную нашу будучыну.

ШТО ГАВОРЫЦЬ п. МАЧУЛЬСКАЯ АБ БЕЛАРУСАХ І ІХ НАЦЫЯНАЛЬНЫМ АДРАДЖЭННІ

У № 1 казённага месячніка «Народное образование» Віленскай навучальнай акругі на 1913 г. нейкая п. Мачульская, як кажуць, мінскага папа дачка, у артыкуле пад загалоўкам «Прапаганда беларускай мовы» дае сваю «вучоную» раду беларускім працаўнікам, што праца іх — пустая забаўка, што беларускай нацыянальнай асобнасці ніякай не было і няма, што ў беларусаў няма ні мовы сваей, а ўсё запазычанае або ў расейцаў, або ў палякаў, або ў маларусаў, што ў беларусаў няма ніякага фундаменту, на якім можна было б строіць беларускую будучыну, ніколі не было ні аднаго літаратурнага таленту, няма ні свае паэзіі, ні песні, ні драмы, ні камедыі. І яшчэ, і яшчэ чаго толькі яна ні нагаварыла ў гэтым артыкуле, напісаным без ніякага плана, без ніякіх падвярджэнняў — от так, што сліна да губы прынясла і яшчэ такім «вучоным словам», што на-

ват і гаварыць няма чаго — праўда ясная як божы дзень, і толькі дурному чытачу больш нічога не астаецца рабіць, як кланяцца ёй да зямлі і дзякаваць, што яна, «вучоная», яму, дурному, расталкавала, што і ў чым дзела, аб чым ён, «дурань», можа, і ніколі не здагадаўся б. Вось, на табе, проста як маланкай асвятліла! І як лёгка: тое направа, тое налева — і ўсё гатова, так проста, ясна, што аж за голаў хапаешся, як гэта мы, «дурні», нічога да гэтай пары не ведалі, не ведалі, што так знаёма п. Мачульскай, аб чым і гаварыць няма чаго? А дай бог вам, п. Мачульская, здароўя, што вы нас, дурняў, да розуму давялі, а то каб не вы, не ваша рада, то мы і цяпер не ведалі б, хто мы і скуль мы.

Але пастойце, п. Мачульская, штось мне, скромнаму чалавеку, надта дзіўнай здаецца ваша рада, што чорнае ўжо стала белым, а белае чорным. Выбачайце, п. Мачульская, што я, не вучоны чалавек, ды не веру вашай вучонай радзе і хачу пагаварыць з вамі аб гэтым самым, што вы радзіце (гаварыць? прызнацца, нават страшна робіцца, што я, просты чалавек, ды буду гаварыць з вучонай асобай). Але, бачыце, цяпер такі час настаў, што кожны чалавек, маючы кавалачак свайго розуму, не верыць, што другі яму кажа, а хоча аб усём дайсці сваім розумам. Што парадзіш, трудны час.

Так вось слухайце, а каб нам не пераліваць з пустога ў парожняе, то я папрашу вас узяць у рукі гісторыю Беларусі, якой вы, відаць, і ў руках не трымалі, хоць і тое праўда, што на што такой вучонай асобе, як п. Мачульская, займацца такімі глупствамі, як чытаць гісторыю, хай чытаюць якія там дурні, а ў «вучонай» ёсць свая ўласная гісторыя, на тое яна і вучоная. Ну, а калі вы чыталі гісторыю і нічога там не бачылі — не стану з вамі спрачацца: хто сляпым і глухім радзіўся, той ніколі не будзе ні бачыць, ні чуць. Мяне дзівіць толькі, што вы, нічога не знаючы аб беларусах, бярэцеся з лёгкім сэрцам гаварыць тое, аб чым у вас няма ніякага паняцця, хіба толькі тое, што вычыталі з газеты п. Саланевіча.

Па-вашаму выходзіць, што вельмі проста даказаць народу, што ён не мае сваёй самабытнай мовы, калі ў розных месцах яго старонкі ёсць дзе-якія асобнасці ў вымаўленні? Выходзіць, па-вашаму, што французскі мужык не француз, бо ён гаворыць не так, як яго брат — француз з Парыжа?

Каб паказаць вавілонскае стаўпатварэнне беларускай мовы, п. Мачульская дае такія кусочки мовы беларускай, быццам чутыя ў Мінскай і Віленскай губ.: «Дахъ въ яго маляванный, а дзядзіняць брукованный»; «На люхтци ружнаго футра за кавняры на цвікахъ павѣша-

но»; «Хурманка у гандля аж гнетця отъ сбожа». Ну, што ж тут такога дзіўнага бачыць п. Мачульская? Строіць яна на гэтым сваю «вучоную» тэорыю, што быццам беларускай мовы няма, а ёсць толькі мешаніна ўсіх моў. Я тут не бачу нічога асаблівага — мова беларуская, толькі бяда ў тым, што яна не знае гэтай мовы і запісвае па-свойму, паставіўшы націскі па сваім натхненні. А папраўдзе павінна быць так: «Дах у яго малёваны, а дзядзінец брукованы»; «На люхце рознага футра за каўняры на цвяхах навешана», і па-вашаму выходзіць, на «люхце» — значыць на «чердакѣ», а па-мойму на лежаку на гары. «Хурманка ў гандляра аж гнецца ад збожжа». Павінна быць так, і так гавораць і ў Гродзенскай губ., і ў Мінскай, і ў Віленскай.

І вось, паказваючы на гэта, п. Мачульская гаворыць, што выдзеліць з гэтых, *па яе ліку, тысячаў беларускіх моў*, што-колечы самабытнае, каб напісаць этымалогію беларускай мовы — «няма ніякай змогі». Ну, аб гэтым то вы можаце быць спакойны, п. Мачульская, вашай вучонасці прасіць не будзем — зробімо, можа, як-колечы і самі.

Далей п. Мачульская гаворыць, што беларускія працаўнікі ніякай карысці свайму народу не дадуць, а нават вялікую шкоду прыносяць яго *граматнасці*, бо друкуюць газету «На-

ша ніва» без літары «Ѣ», «Ѥ» і няма «и», а ёсць толькі «і». Гэта дрэнна, як можна, каб не было «Ѣ»? Яно так даспадобы п. Мачульскай.

Ну, адным словам, нагаварыла, што беларускія працаўнікі робяць пустую і шкодную працу, нікому не патрэбную, «дзеля сваіх якіхсьці мэтаў»; што беларускія працаўнікі толькі «гуляюць у мужыка», што сам мужык ніякага ўдзелу ў гэтым не прымае, што сам ён не піша ні драмы, ні камедыі, ні апавяданняў, а за яго «на гарачую руку» напісалі ўсё гэта якіясь яго прыяцелі, каторыя называюць сябе яго працаўнікамі. Так, так, п. Мачульская, дурні былі расейскія Ламаносаў, Дзяржавін, Фанвізін і другія, што пачалі пісаць оды, вершы, камедыі і інш., ім бы трэ было б паждаць, пакуль які Панцялей ці Мацей не напісалі б дзеля іх усяго гэтага, тады гэта была б літаратура расейская, бо сам народ стварыў, а так, як яны не паждалі таго часу, а хутчэй пахапіліся ды самі напісалі, то й літаратура гэта не расейская. Па-вашаму выходзіць гэтак, п. Мачульская?

Каб паказаць, што праца беларусаў над адраджэннем беларускай нацыянальнасці — пустая праца, п. Мачульская гаворыць, што за гэту працу «ўзялася толькі жменька некультурнага элементу, а большая частка культурнага элементу, выйшаўшага з народа, адносіцца да гэтага крытычна».

Калі культурным элементам нашага краю лічыць Саланевічаў, Кавалюкоў і — п. Мачульскую, то тады так.

ДА БЕЛАРУСКАЙ МОЛАДЗІ

Надыходзіць вялікае свята, Вялікдзень! Нездарма гэтае свята ў беларусаў называецца Вялікаднем, бо гэта і сапраўды Вялікі Дзень радасці, жыцця і шчасця. Уся прырода ўваскрасае ад доўгага маркотнага сну да новага жыцця. У глыбіні зямлі робіцца вялікае таінства новай творчасці, і спрадвечная сіла пакрывае зямлю зялёненькай травіцай, дрэва лістком, ніўку жытам, а над усім гэтым з вышыні ўсміхаецца яснае сонейка, свеціць і грэе, а ў сінім бяздонным небе, нявідны чалавечаму воку, трапеча і пяе свой гімн вясне, новаму жыццю вясёлы жаўрук...

Радасны, шчаслівы гэты дзень! Лягчэй дыхаюць грудзі, адступаюць некуды нудныя, журлівыя думкі, душа ўздываецца кудысь высока ўверх. Радасна, шчасліва. Хочацца, каб усягды так было.

Шчаслівы вы, маладыя сыны Маці-Беларусі! Вы ўсе з розных куткоў свету божага, куды вас загнала доля-матыха, зберацеся ў сваю

родную старонку, да сваей роднай хаты і разам са сваімі будзеце святкаваць гэтае свята.

Вось жа, браты, старайцеся, каб гэты час, што вы прабудзеце ў роднай старонцы, не прапаў для вас дарэмна, а прайшоў з карысцю для сябе і другіх.

Не чурайцеся сваіх сяброў простых, нявучаных, з якімі вы правялі лепшую частку свайго жыцця — дзяцінства, а зліцеся з імі ў адно, гаварыце такімі словамі, як колісь, гуляйце разам свае родныя гульні і спявайце свае родныя песні.

Спявайце свае песні!

Гэтымі часамі ў нашу вёску прасунулася расейская госця-песня, брыдкае «частушка», якой пастараліся навучыць нашу вясковую моладзь, якая мала разбіраецца, салдаты і тыя з хлопцаў, каторыя пацёрліся каля гарадоў і ў расейскім баку. Хутчэй і болей цяпер можна пачуць у нашай вёсцы гэту брыдкую песню. Чаму ж гэта маюць ахвоту па вёсках пяць брыдкіх песні? Таму, што ў нашай моладзі, як у людзей цёмных, не выраблены «смак» да песні, яны, як дзеці, не ведаюць, што дрэнна, а што добра, абы толькі новае ды панскае. Чалавек са смакам не толькі не будзе пяць такое песні, але нават і слухаць яе. Вось жа, браты, наша павіннасць вучыць сваіх цямнейшых братоў гэтага смаку да песні, паказваць хараство

свае роднае песні, яе глыбокую душу, багатую мелодыю.

Хай кожан з нас, пачуўшы, як спяваюць нашы хлопцы і дзяўчаты брыдкую «салдатчыну», не пройдзе так сабе, закруціўшы нос у другі бок і яшчэ ў душы аблаяўшы гэтых хлопцаў і дзяўчат, а падыдзе да іх, скажа, што гэта песня нягожая, — «кіньце, не спявайце, а лепш заспяваем сваю родную»...

Вучыць трэба іх, бо яны, як дзеці, не ведаюць, што права, а што лева. Трэба вырабляць у іх смак да ўсяго далікатнага, добрага і шчырага, а гэта будзе тады, калі мы будзем жыць разам з імі.

Мне вельмі спадабалася на сялянскіх вачорках у літоўцаў. Студэнты, настаўнікі і простыя вясковыя хлопцы і дзяўчаты разам гуляюць свае танцы і пяюць свае песні. Міла паўглядацца. І так усё проста, без ніякага гонару, як браты з братамі. От так, так і павінна быць!

Не чурайцеся, браты, простага чалавека, не глядзіце на тое, што ён і чорны і не прыбраны, што ў яго ў хаце і цёмна і брудна, а зайдзі да яго ў хату, ці калі ўгледзіш на вуліцы, то прывітайся, як з родным, сядзь, пасядзі з ім, забудзь, што ты чымсь рознішся ад яго, астанься такім, як ён, зліся з ім, унікні ў яго душу, прагавары да яго родным слаўцом, расталкуй яму што-коlechы новага, цікавага, навучы чаго-ко-

лечы, падай раду ў чым і павер, мой браце, што ты не толькі дабро зробіш яму, паднімеш яго гонар чалавечы, пакажаш, што ты яго брат, гатовы памагчы яму ў яго цяжкай долі. Я кажу, не толькі ты зробіш дабро яму, але ты сам, браце, пазнаеш такое задавальненне, такое шчасце ў душы, як той рабочы ў апавяданні Л. Талстога «Хадынка», калі ён адратаваў ад смерці дачку вялікага пана, заціснутую народам на каранацыі, і калі яна хацела сказаць бацьку, каб ён узнагародзіў яго, нягледзячы на тое, што быў вельмі бедны, не захацеў ніякай падзякі і, сказаўшы толькі «нашто ж!», пайшоў у свой бок, а ў душы ў яго паднялося штось такое магутнае і шчаснае, чаго ён не прадаў бы ні за якія скарбы на свеце — гэткая ўзнагарода будзе табе, мой браце, за твой чалавечы паступак.

Вясёлых свят, браты!

АБ НАШАЙ ПЕСНІ

Мне здаецца, што ні па чым так нельга спазнаць народ, яго характар, яго погляды на жыццё, яго думкі, жаданні, ідэалы, яго варункі жыцця, сямейнае і грамадзянскае пачуццё і т. д., адным словам — як ён жыве і чым ён жы-

ве,— як па яго песні. У песні, як у люстэрку, адбіваецца ўсё аблічча народа. Недарэмна і прыказку злажыў народ аб гэтым: «Якая птушка, такія і песні». І гэта чыстая праўда. Каб спазнаць народ, трэба не толькі знаць яго гісторыю, але добра спазнаць яго песню. Чым багацейшая душа народа, тым багацейшая і яго песня, тым больш у ёй размаху, больш жыцця, больш паэзіі. У нас на Беларусі ёсць вельмі многа песень, у кожнай вёсцы знайдуцца свае асобныя песні, якіх няма ў другой вёсцы. Але апошнімі часамі пачала выміраць, гібець і забывацца багатая беларуская песня, поўная дзіўнай паэзіі, багатая душою, а на яе месца стала часцей і часцей з'яўляцца ў нашай вёсцы брыдкай расейскай «частушка». Як яна знаходзіцца ў Расеі, там яшчэ можна з ёю памірыцца, там яна вынікла не без прычыны, а затым, што псіхіка землеўладальніка-расейца змянілася, як змянілася яго жыццё, калі яму прыйшлося адарвацца ад сахі і ісці да фабрыкі, тут і радзілася гэта «частушка», на руінах старой, багатай расейскай песні, а ў нас яна рэч наносная, непатрэбная, і з ёю трэба змагацца. Трэба, каб наша вясковая моладзь не пияла гэтай дрэні, а пияла свае песні. Многа ў нас яшчэ захавалася ад бацькоў і дзядоў нашых песень, трэба толькі, каб гэты багацейшы народны скарб не прапаў дарэмна, а захаваўся, а дзеля

гэтага трэба запісваць нашы песні з кожнае вёскі, шукаць іх па розных глухіх кутках, каторых яшчэ так многа ёсць на нашай Беларусі, распытваць старых баб, дзядоў пра іх стара-свецкія песні, якія яны знаюць і якія пялі іх дзяды і бацькі. Кожная песня, каторая прападзе па нашай нядбаласці — забудзецца ў народзе — гэта вялікая нацыянальная наша ўтрата. Многа, ой многа ўжо іх прапала для нас назаўсёды — хваля вечнасці патапіла іх навікі. Як падумаеш, жаль агорне, быццам пахаваў каго блізкага. Наша гісторыя так злажылася, што добра запісаных песень, можна сказаць, і зусім мала, найбольш захавалася ў памяці народа, а памяць народа не вечная; пратрымаецца песня ў памяці народа дзесяць-дваццаць пакаленняў, а там і сатрэцца з памяці. Мачыха наша доля беларуская! З даўных часоў і аж да гэтых пор мы не маглі бараніць сваё нацыянальнае «я» і развіваць яго. Ды і каму ж яго было сцерагчы і развіваць? Вольная частка нашых прадзедаў, каторыя маглі працаваць дзеля развіцця нашага «я», а ў тым ліку і шанаваць нашу песню, павярнула ў другі бок, адраклася свайго роднага і пачала працаваць дзеля другіх нацый, а просты земляроб-гарапашнік астаўся адзін між натоўпамі ворагаў, гатовых вырваць з яго родную душу і замяніць яе чужою. Трудная, цяжкая часіна была гэта

для яго, і помачы яму не было ад каго ждаць. І трэба сказаць, што ён, гэты гарапашнік, цёмны, нявучаны, стаяў крэпка, як скала, і бараніў «сваё» ад цьмы ворагаў сваіх. І захаваў «сваё», не прадаў і не прамяняў яго ні на што, вынес усё на сваіх магутных плячах, і мы цяпер жывем тым, што ён з потам і крывёй здабыў нам. Вялікі мучанік! Я кланяюся твайму многапакутнаму ценю!

І так, народ бараніў усё «сваё» з усіх сіл, моцна трымаўся сваіх звычаяў і мовы, як святыню перадаваў з пакалення ў пакаленне сваю песню і стараўся, каб яна жыла вечна; не яго ў тым віна, што ён не змог усяго ўбараніць, бо ён быў нявучаны і запісаць усяго не мог.

І многа, многа чаго ўжо неміласэрная рука часу змяла са свету.

Не запішы расейцы ў час, у пару сваіх казак, песень, былін — і цяпер яны не мелі б нічога гэтага. Таксама і мы павінны зрабіць гэта, каб пасля не было позна. Я ўжо гаварыў, што ў нашай вёсцы ўсё болей запаноўвае расейская песня, а таксама казаў, з якой прычыны наша вясковая моладзь паяе гэтыя песні. Можа, хто скажа, што расейская песня багацейшая за беларускую, больш гаворыць чалавеку да душы? Я не хачу гаварыць, што ў расейцаў няма добрых песень, бо гэта была б няпраўда. Ёсць у іх дужа добрыя песні, але ёсць і ў нас, беларусаў,

таксама песні, каторыя па моцы і па багацці душы анізвання не горшыя ад расейскіх. Прызнацца, я да гэтых часаў, хоць і цікавіўся сваёю песняй, любіў яе і слухаць і пяць, але не ўнікаў у яе глыбока і лічыў, што ў ёй мала паэзіі, мала пачуцця. Толькі з тых пор, як я стаў запісваць родныя песні, а асабліва, як мне папалася ў рукі кніжка «Збор песень, казак, абрадаў і абычаяў сялян паўночна-заходняга краю», спісаных М. А. Дзмітрыевым і надрукаваных яшчэ ў 1869 годзе, і калі я пачаў чытаць гэтыя песні, тады толькі я зразумеў усё багацце і хараство нашай песні. Праўда, у гэтай кніжачцы іх нямнога ёсць, усяго толькі песні, сабраныя з трох паведаў: Навагрудскага, Дзісенскага і Беластоцкага, і то, можа, якая адна соценная частка з гэтых паведаў; праўда, што і запісаныя яны вельмі дрэнна па-расейску — многа слоў без ніякага толку, але і ў гэтай невялічкай жменьцы можна знайсці многа чыстых дыялементаў.

Усе песні ў гэтым невялічкім зборніку растасаваны на аддзелы гэтак: 1) песні любошчаў; 2) дажынкавыя; 3) звычайныя; 4) гульні; 5) вясёлыя і другія. Пагаворым аб кожным аддзеле песень гэтых асобна.

Песні любошчаў. Спярша, чым гаварыць аб гэтых песнях, скажу, што мяне вельмі здзівіла і абрадавала ў іх тое, што ні ў адной з іх я не

знайшоў ні аднаго брыдкага слова, ні аднаго недалікатнага звароту мовы, што так часта і густа нападаецца ў расейскіх такіх чыста народных творах, як быліны, а ў беларускіх песнях, я кажу, што не знайшоў ні аднаго брыдкага слоўца, акром такога далікатнага звароту мовы, як «белу пасцель слаці», прыбіраецца дзеўчына дзеля свайго «міленькага», а рэшта ўсе словы так далікатны, так прыстойны, мілы, скажу нават чысты, бязгрэшны. Яшчэ што я знайшоў у гэтых песнях — гэта надта многа такіх слоў ласкі, як: «міленькі», «міленька», «сэрданька», «беленькі», «чырвоненькі», «Ясенька», «галубочак», «маладзенька», «дзяўчыненька», «ціхенькі Дунай», «рыбалоўчыкі», «цёмненькія лясы», «быстранькія рэчкі», «крынічанька», «зязюленька», «родненькі брацейка», «ойчанька», «галованька», «малойчыкі», «зялёная дуброванька», «пташачкі», «вараненькі конік», «пчоланька», «матуленька» і т. д. і т. д. без канца. Каб стаў выпісваць гэтыя мілыя слоўцы, то прыйшлося б усе песні перапісаць з пачатку да канца, бо ў кожнай песні іх большая частка, чым слоў простых, грубых. Чаму так многа гэтых мілых, далікатных слоў у нашай песні? Праўда, што і ў расейскіх і другіх песнях ёсць такія словы ласкі, але іх і палавіны няма столькі, колькі іх ёсць у беларускай песні. Што гэта паказвае? Гэта

паказвае далікатнасць душы, святасць таго пачуцця, з якім пяе хлопец ці дзяўчына сваю песню таму, хто «яму» ці «ёй» дарагі, мілы і каго «яна» ці «ён» як бы баіцца зняважыць грубым словам, якім гавораць толькі ў сівом, буднічным жыцці, гэта паказвае ціхі, дабрадушны, мілы, спакойны і ясны характар беларускай дзяўчыны (я кажу дзяўчыны, бо з песень, што мне прыходзілася чуць, былі найбольш усё дзявочыя), гэта паказвае, якое глыбокае і святое для яе пачуцце к таму, каго яна палюбіла. Калі ў сэрцы дзяўчыны ўзыходзіць гэта вялікае пачуцце і асвеціць і сагрэе яе душу, то не толькі той, хто збудзіў у ёй гэта пачуцце, у яе вачах здаецца чымсь асобным, чыстым, не падобным да другіх, і яна называе яго «міленькі», «галубочак» і інш., але нават яна пераносіць яго і на нежывую прыроду, як бы дзеліць з перапоўненай душы гэтае сваё вялікае шчасце на ўсе рэчы, каторыя бачыць перад сабою: называе іх такімі словамі ласкі: «ціхенькая рэчка», «бярозанька», «траванька» і інш.

Аб чым пецца ў песні любашчаў? Што яна хавае ў сабе? Якая яе душа? Любашчы — самае моцнае, усё душэўнае пачуцце чалавека, і калі яно абнімае чалавека на ўсходзе яго жыцця, тады чалавек жыве толькі ім і толькі праз яго, як праз акуляры, глядзіць на свет бо-

жы; жыщцё здаецца дарагім, прыгожым, шчаслівым. Але як мала бывае шчаслівых любошчаў, калі маладыя людзі ў канцы даходзяць таго, аб чым іх душы жадалі, і стануць жыць і дзяліць сваю долю разам, так мала бывае і шчаслівых песень з любошчаў, а найбольш у іх пьецца пра душэўную муку ад няшчаснага кахання. Так і ў тых нямногіх песнях, каторыя мне прыходзілася чуць, найбольш песняў маркотных, журлівых, выліўшыхся ў цяжкую мінуту душэўнага болю. Ёсць, ёсць некалькі шчаслівых песень, але мала. Вось хоць бы ў адной з такіх шчаслівых песень пьецца, як дзяўчына з нудой чакае свайго міленькага, каторы ўжо даўно не прыязджае да яе, але мілы прыехаў, і яна — радасная, шчаслівая:

За ручаньку за правую ўзяла
Да пад грушку падвяла.
Там жа яго цалавала,
Шчырым сэрцам даравала.

А вось другая песня, у якой дзяўчына прыраўноўвае сябе да яснага сонейка, а свайго міленькага — да яснага месячыка, пачынаецца яна такім пекным зваротам мовы:

Ой, там за лесам, за борам,
За сінеькім возерам,
Там сонейка йграла,
З месяцам размаўляла.

Сонейка пытаецца ў месяца, ці ён рана сходзіць, ці позна заходзіць, на гэта месяц адказвае: «Я ўзыду змяркаючы, а зайду світаючы». Як сонейка гаварыла з месяцам, так дзяўчына гаварыла з сваім міленькім і пытала яго, ці ён многа коней мае, чаму ў яе не бывае. На гэта мілы ёй адказвае, што ён аднаго каня мае, ды і таго не зымае:

Бо пайшоў конь да крыніцы
Зімнай вады піці.

Але ён яго зымае і да яе прыедзе з падаруначкам:

Прывяза падаруначак —
Залаты прасцёначак,
Ядвабны панчошкі
На твае белы ножкі.

Але не заўсёды бываюць так шчаслівыя любошчы для дзяўчыны: часам мачыха-доля адрывае ад яе таго, каму яна аддала сваё сэрца, і тады астаецца ёй разбітае жывёце ды гора, каторага і «вайна ня б'ець, і агонь, гора ня жגעць», а «чорным вочкам няма спакою ад слёз».

Гора гэта мацней агортвае дзяўчыну, чым хлопца: хлопец пастараецца ўтапіць яго ў разгулі, у гарэлцы, у яго больш ёсць разрыўкі, больш інтарэсаў, яму не прыходзіцца дзень пры дні сядзець у хаце пры кудзелі і думаць

сваю нудную думку; ды і ён не так моцна над гэтым бядуе, бо «ў мяне міла друга будзе», сам сябе ён пацяшае; не тое дзяўчыне: яе любошчы — гэта ўся надзея будучага жыцця, ўсе яе планы на свайго мілага, з якім яна думала пастроіць сваё жыццё...

Затое якое гора агортвае бедную дзяўчыну, калі яе кіне мілы і возьме сабе другую! І тым трудней здасца ёй жыццё, калі яна страціла пры каханні свой «руцвян вянок»! Разбіта, атручана яе жыццё! Усе ад яе адхіляюцца, як ад скажэннага якога. Не толькі чужыя здзекуюцца над ёю, не даюць кроку ступіць, але і свае родныя зусім яе выракаюцца. Цяжка, трудна ёй, беднай, і з якою нудою пые яна гэтыя дарогі для яе словы... Выраклася мяне ўся мая радзіма! Шчасліва яна яшчэ, калі ў гэту цяжкую для яе гадзіну ёсць у яе «патайная падружанька», перад якою яна можа выплакаць сваё цяжкае гора, ды і тая, больш бывае, што адхіляецца ад яе, чуючы, як ёю ўсе зневяраюцца. Але паслухаем, што гаворыць аб гэтым дзявочым горы сама песня.

Трэба сказаць, што найбольш беларускіх песень, пад уплывам моцнага чутця, з якім яны выліваюцца з балючай душы, пачынаюцца зваротам да нежывой прыроды. Дзяўчына ці той, хто пие песню, звяртаецца да дрэва, рэчкі, сонейка, месяца і т. д., як бы хоча, каб нежы-

вая прырода дзяліла з ім разам яго гора і па-
магла яму перанесці яго:

Ой ты, вясна, ўсё красна!
Ты, каліна!
Ой, павень, павень, ветрыку,
Да мае карысці!

У полі курна ды дымна,
За туманам свету не відна,—

пые адна песня. У ёй гаворыцца аб тым, як улан
дзеўку намаўляе, каб яна з ім паехала на
Украіну. Ён хваліць ёй сваю старонку: «Ды ў
нас горы не такія, ды ў нас залатыя» і т. д. «Ды
ў нас вярба грушкі родзіць, ды ў нас дзеўкі ў
злоце ходзяць» і т. д. Дзяўчына паслухала яго
і паехала з ім. Але хутка яна спазнала, што
зрабіла дрэнна, паслухаўшы улана, і «сілень-
ка заплакала».

Заплакала яна па тым, што не маці мяне
выдавала, дала ж мне свая воля, няшчасная,
ліхая доля. І вось ёй жаль свае роднае старон-
кі, каторую яна пакінула дзеля улана, жаль
падружкаў, з каторымі яна ўжо больш не ўба-
чыцца, і хочацца ёй хоць паглянуць у той бок,
дзе яе мілая старонка:

Ой, выйду ж я на гораўку,
Падзіўлюся я на даліначку.
У даліначцы паненачкі
Рвуць красачкі на вяночкі.
Ох, я малада не рвала!

У гэтым адным кавалачку мовы «Ох, я ма-
лада не рвала» выказваецца ўсё гора абману-
тай дзяўчыны! А вось другая песня пяецца, у
якой хлопец так лёгка, не шкадуючы, кідае
дзяўчыну, каторую любіў:

Цёмна ночка наступіла,
Не спіць, не спіць мая міла.
Яна не спіць, яна плача,
Яна мяне не убача.

Так пяе хлопец і гаворыць, што ўжо больш
ён яе не любіць і прыйшоў ужо з ёю папра-
шчацца. На гэта дзяўчына адказвае яму:

О, што ж табе за брак стаўся,
Што ты мяне адцураўся?
Папаходзіш, нананудзіш,
Такі мяне любіць будзеш.

Але хоць яна і ўцяшае сябе гэтым, што ён
такі любіць будзе яе, то ўсё ж такі сама ў гэта
ўжо не верыць, і яе мілы ўжо назаўсёды ад яе
адхіліўся.

У другой песні дзяўчына плача таксама аб
тым, што яе мілы ўжо яе пакінуў:

Быстра рэчка корань мае,
А ў дзяўчыны сэрца ные.
Чаго ж яно ные?
Долам, долам ды далінаю
Едзе хлопец ды з дзяўчынаю.

Вось чаго яе сэрца ные: яе хлопец вязе сабе
ўжо дзяўчыну другую, а яна пакінута, забыта.

У другой песні дзяўчына жаліцца на свайго мілага, што ён і кляўся і бажыўся, а цяпер ужо пакідае яе ў дзеўках век сядзець, і русу касу часаць, і худу славаньку пра сябе слушаць.

Ёсць многа песень такіх, што я гатоў выпісаць ад слова да слова, каб паказаць хараство іх, бо, перадаючы сваімі словамі, яны трацяць усю чароўнасць. Але выпісваць іх усе, то займе многа месца, а дзеля гэтага я прымушаны толькі рабіць кароткія выпісы з іх. У некаторых песнях праблёсхваюць праўдзівыя блёскі высокай паэзіі... Вось хоць бы ў адной песні пиецца аб тым, як дзве дзяўчыны любілі аднаго хлопца і адна дзеля помсты, што хлопец яе не любіў, а любіў другую, утапіла яго. Тады тая, каторую любіў хлопец, просіць рыбаловаў, каб яны пайшлі рыбу лавіць у тую рэчку, дзе ўтоплены яе мілы. Рыбаловы закінулі шоўкаў невад і выцягнулі нежывога хлопца:

Як Юзечка абачыла,
Голым сэрцам к зямлі ўпала,
На тым месцы паканалала.
Пахавалі Юзьку у касцелі,
А Люцара пад касцёлам:
На Юзенцы расце вішанька,
А на Люцару зялёны явар.
Голь за гольку пабраліся,
Вяршок з вяршком счапіліся!

Якая моц чуцця! Нават смерць не магла
стаць яму перашкодай! І пасля смерці яны
разам!

Голь за гольку пабраліся,
Вяршок з вяршком счাপіліся!

На гэтым і скончу аб любоўных песнях, бо
расказаць пра кожную асобна займе многа мес-
ца і часу, а хто захоча пазнаёміцца з гэтымі
песнямі, то няхай шукае іх, у кожнай вёсцы іх
многа ёсць.

Цяпер колькі слоў аб песні з самога жыцця
мужыка-земляроба, аб яго горы і радасці.

Ой, у лузе пры даліне стаяла каліна,
Парадзіла удовачка харошага сына.
Яго яна парадзіла, ды не дала долі,
Толькі дала бела лічка і чорныя бровы.

І вось, паяцца ў песні, што гэтага сына па-
ны запісалі ў рэкруты, калі ён дайшоў да лет,
і адарвалі яго ад беднай маткі:

Развівайся, сыры дубе, зараз мароз будзе,
Прыбірайся, ўдоўчын сыне, зараз паход будзе.

Удоўчын сын ужо прыбраны, ён «выезджае
за вароты, галоўку скланяе, шапачку здымае»
і гаворыць людзям:

— Палівайце дарожаньку, каб не курэла,
Уцяшайце матуленьку, каб не жалела.
— Мы дарожку палівалі, яна ўсё курэла,
Мы матульку уцяшалі, яна ўсё жалела.

Найболей у дружынковых песнях пыецца аб тым, як трудна маладой дзяўчыне, вышаўшай замуж, жывецца ў чужых людзях, у новай хаце, далёка ад радзіны свае. Свёкар і свякроўка паневяраюцца з яе, прымушаюць усё цяжэйшае рабіць, а пашкадаваць яе няма каму, бо мужык яе не можа заступіцца, ён таксама павінен слухаць сваіх бацькоў. А калі аддалі яе ды яшчэ не за люблага мужыка, тады ёй і зусім дрэнна, няма да каго і слаўцо сказаць. Астаетца такой няшчаснай маладзіцы адно выліваць сваё гора ў песнях. А трэба сказаць, што ўсе песні аб гэтым горы поўны дзіўнай паэзіі.

Коціцца, коціцца сонца па небе,
Хочацца, хочацца к ойчаньку ў госці,—

пые так маладая маладзіца і жаліцца, як ёй трудненька з нялюбым жыць. Яна хоча пайсці да бацькі і пажаліцца яму на сваё горкае жыццё: «Пасцеленьку сцялю, слёзкамі лію. Спаць лажуся — к сцяне хілюся». На гэта ёй бацька не можа даць ніякай іншай рады, як:

Жыві, дзіцятка, жыві, нябога,
Жыві, нябога, для пана бога.

Ведама, што ўжо паправіць яе жыцця няма ніякае рады — што зроблена, таго не пераробіш, і астаетца ёй толькі адна ўцеха, гэта тая,

што жыве і церпіць «для пана бога» і што бог ёй паможа і аблегчыць яе цяжкае жыццё і ўцешыць яе за гэта ў другім жыцці. Глыбокая вера ў бога, што ён надгародзіць за ўсё гора ў жыцці, памагае такой гаротніцы цярпліва пераносіць сваю цяжкую долю.

А вось другая песня пяе аб тым самым. Яна так поўна дзіўнай паззіі, што я не ўтрываю і выпішу яе ўсю, каб паказаць усё яе хараство, бо, пераказаўшы яе голымі словамі, яна нічога не скажа сэрцу чытача:

Скінуся сіваю зязюлею,
Палячу я цераз шчыры палі,
Сяду я на сухой сасне,
Стану я каваць жаласна.
Выслала матуля
Нявесты свае.
Нявесты, нявесты,
Ластаўкі мае,
Злавіце пташачку,
Што ў садку пяе.
Калі сіва зязюля,—
Ляці ў густы бор,
Калі наша сястрыца,—
Ляці к нам за стол.

Гэта песня па глыбіні і па моцы чуцця анізвання не ўступае вядомай з «Слова аб палку Ігаравым», дзе плача Яраслаўна па свайму мужыку, забітым татарамі: «Полечю, рэчэ, зегзіцею по Дунаеві».

У другой песні маладая малоданька так звяртаецца ў сваім горы да зялёнае дуброванькі:

Зялёная дуброванька, што не гарыш,
Ды ўсё курышся?
Маладая малоданька, ды ўсё журышся.
А каб у мяне мой муж добры,
То б я не журылася.
Ах, выйду я на гулачку,
Гляну я на падворайка.
Усе людзі п'юць, гуляюць,
Маё горкае бяздолейка!

Так спявае малоданька і жаліцца на тое, што яе ўся радзіна выраклася.

Найгорш прыходзіцца маладой нявестцы ад свякроўкі, калі яна паганая, то замучыць зусім сваю нявестку. Добра яшчэ, калі мужык нявесткі заступіцца за яе і паможа ёй у цяжкай працы.

У саду бярозка караністая,
Свякроўка ў мяне наравістая.
Сама спаць ляжа, мне рабіць кажа,—

пяе так маладзіца і, плачучы, жаліцца свайму мужу. Добры муж яе шкадуе і йдзе за яе па ваду ноччу і памагае ёй у рабоце.

Жаліцца маладая малоданька на сваё жыццё і наракае на сябе, што так замуж спяшалася:

Каб я знала, каб я ведала
Сваё горкае замужайка,

То б я замуж не хваталася.
Я б сядзела ў свайго айца,
Піла б, ела б усё гатовенькае,
Насіла б усё харошанькае,
Русу касу ўсё начосывала б,
Русай касе прыгаварывала б.

Цяжка жывецца маладой, не так, як у свайго айца, дзе яе шанавалі і шкадавалі ўсе. А таму і трудна ёй прывыкнуць да новага жыцця, і яна часта плача і наракае на сваю долю. Толькі тады ёй палягчае крыху, як яна пабывае ў сваей хаце, у сваей радзіны, што яна гатова на ўсё, абы толькі пабачыцца з сваімі:

Я да свайго роду
Хоць па шыю ў воду.
Я да свае радзіцы
Хоць па шыю ў вадзіцы.

Так, як народ верыць, што быццам сам бог дае людзям долю, аднаму лепшую, а другому горшую, то і просіць дзяўчына ў бога, каб даў ёй добрае жыццё і добрую дружыну пры замужжы:

Дай жа мне, божа, гожа:
Свёкарка, як ойчанька,
Свякроўку, як матаньку,
Дзеверка, як браціка,
Залованьку, як сёстраньку.

Ёсць песні, у якіх пяецца аб горкай долі сіраты, у каторае няма ні айца, ні маткі, нія-

кае радзіны. Гэтыя песні вельмі паэтычны і поўны глыбокага чудця. Вось хоць гэта песня:

Гула пчолацька, гула,
Па саду лятаючы.
Плакала сiротанька,
На службаньку iдучы.
Бедная ж мая галованька,
Што я сiротанька:
Няма айца, няма матанькі,
Нi дарагое радзіманькі,
Нi сястры, нi братанькі,
Нiкога мiленькага,
Няма прытуліцi мне
Беднае пры ком галованькі...

У другіх песнях апяваецца паэтычна гора маткі і сястронкаў, выпраўляючых свайго брата на вайну. Выгадала маці сына, і здалі яго ў салдаты. Сястра пытае брата, ці ён вернецца дахаты з вайны, на гэта брат ёй адказвае:

Ах, выйдзі, сястра, на круту гару,
Паглядзі, сястра, на чысту ваду.
Калі сыза пярo на дно патоне,
А белы камень наверх усплые,
Тады я, сястра, з вайны вярнуся.

Сястра пайшла, як ёй брат сказаў, і, ведама, што не магло быць, каб пярынка патанула, а камень усплыў наверх. Так і не вярнуўся брат з вайны.

Вось у другой песні дзяўчына жаліцца на

сваю моладасць, што яна прайшла з горкаю
крушынаю:

Ой, божа ж мой, божа,	Паеду даганяць
Шкада маладосці,	Леты маладыя.
Жыву, леты трачу,	Дзіця маё, дзіця,
Не маю шчыросці.	Дзіця дарагое,
Ёсць у майго айца	Конікі патоміш,
Коні вараныя,	Летаў не дагоніш.

Удава жаліцца, што, вырасціўшы сына,
аддала яго ў салдаты і цяпер ёй трудненька
жывецца. Ёй няма надзеі, што яе сын вернец-
ца з вайны жывы, і гора яе без краю.

Вось песня пра труднае жыццё дзетак без
роднае маткі:

Як сініца гняздо ўе,
Так мачыха дзетак б'е,
Хоць не вытне, то ўшчыпне,
Але дарма не міне.

У адной песні паказваецца, каму даражэй-
шы хлопец, забіты на вайне, ці матцы роднай,
ці сястрыцы, ці жонцы:

Вы горы, горы!
Горы, кусты ракітавы.

У гэтых гарах і кустах ляжыць цела белае,
і к гэтаму целу прылятаюць тры ластаўкі:

Першая ластаўка —
Яго родная матанька,
А другая ластаўка —
Яго родная сястрыца,

А трэцяя ластаўка —
Яго мілая жана.
А дзе матка плача,
Там слёзы калодзезь выбілі,
А дзе сястра плача,
Там быстра рэчка працякла,
А дзе жонка плача,
Там расіца пала.
Як сонейка ўзыдзе,
Раса марне прападзе.

У адной песні хлопец жаліцца, што праходзяць яго леты маладыя дарэмна, і просіць у бога сабе жонкі харошае:

Ці то, божа, з тваеяй волі,
Ці з няшчаснай мае долі,
Што я жыву на пустыні
І трачу леты без дружны.
Леты ж мае маладыя,
Чаму вы так нешчасныя,
Каго люблю, няма таго,
Хто мяне любіць, ні я таго.
Божа з неба высакога,
Глянь на мяне маладога,
Глянь на мяне, што я прашу,
Дай мне мілу харашу.
Што б была бы гаспадыня
І для мяне ўся дружина,
Каб і хаты шільнавала
І другога не кахала.

Прашу выбачыць мне, чытач, што я раблю выпіскі такія вялікія, але я хачу, каб песня сама за сябе гаварыла, сама паказвала сваё ха-

раство, бо як там ні гавары, а калі сам не бачыш і не чуеш чаго, то ніколі не будзеш знаць аб ім усяго.

У другіх песнях гаворыцца аб тым, як здавалі ў салдаты ў часы прыгону. Ведама, што ў часы прыгону бралі ў салдаты не так, як цяпер, а каго пан скажа ўзяць. Калі прыходзіць пара браць у рэкруты, то хлопцы, каторыя спадзяваліся, што іх могуць забраць, хаваліся дзе каторы мог — у лес і да другіх паноў уцякалі, абый толькі не папасціся войту на вочы, і той, каторы скрыўся на той час, аставаўся ў хаце, а на яго месца бралі другога. Ведама, што пры такім парадку часта ў салдаты ішлі такія хлопцы ці мужчыны, каторым не павінна было ісці.

Вось што аб гэтым паяе песня. Сабраліся раз мужыкі і сталі раіць, каго ў салдаты аддаць. Гэта пачуўшы, хлопцы пачалі ўцякаць. Быў у ўдавы адзін сын. Сястра яго ўчула, будучы ў двары, што будуць браць у рэкруты, і, прышоўшы дадому, сказала яму.

«Скочыў брат у каморку, сопкі з войтам за ім», і хоць ён увязаўся ў жытні сноп, яго знайшлі і забралі ў салдаты.

Ах, бяроза, бяроза, ты тонка, высока,
На корань глыбока.

На корань глыбока, на ліст шырока.

Там зязюлькі кукуюць, салавейкі свішчуць,

Салавейкі свішчуць, малойчыкаў ішчуць.
Як малойца спаймалі, назад рукі звязалі.

Людзі разважаюць матку, каб яна не плакала па сынку, і ў іх словах чуюцца ўся будучая доля рэкрута:

Ціха, маці, не журыся, што сын ажаніўся,
Выбраў сабе паненачку, ў чыстым полі
маліначку.

А вось і другая песня пяе аб тым самым.
Пачынаецца яна як бы адна чыста расейская:

Не шумі ты, маць зялёная дубровушка,
Не мяшай мне, добру моладцу, думу думаці,—

так пецца ў расейскай песні, а беларуская пачынаецца крыху не так, але з малою розніцаю; няведама, хто ў каго ўзяў гэтыя словы, ці беларусы ў расейцаў, ці расейцы ў беларусаў. А можа, яны разам адзінакава выліліся з братніх грудзей?

Зашумела дуброванька зеляная,
Заплакала ўдованька маладая.
Не шумі, не шумі, дуброванька зеляная,
Не плач, не плач, удованька маладая.

Прашчаючыся з сваім мужам, жонка пытае яго, ці гуляць ёй, як за ім гуляла, ці наймаць скрыпкі, цымбалы, як наймала. Ён не забараняе ёй гуляць, але яна сама кажа:

Не гуляць мне ўжо больш, як гуляла,
Не наймаць скрыпкі, цымбалы, як наймала.

Хоць цяжка маладой удаве адной аставац-
ца, як забяруць яе мужыка ў салдаты, усё ж
яе гора не такое, як гора роднай маткі. І вось
як апявае песня гэта гора:

Там дарожка ўбітая
І слёзанькамі палітая.
Тудэма йшлі навабранцы,
Навабранцы маладыя.
За імі матка, ўзрыгаючы.
Слязьмі мора не напоўніш,
Нас з няволі не вызваліш.

Ёсць багатая песень, у якіх п'ецца аб рэк-
рутчыне, але дзеля знаёмства з імі будзе даволі і
гэтых, якія я выставіў тут. Цяпер трэба было б
паталкаваць аб вясёлых, жартоўных песнях,
але не буду доўга на іх затрымоўвацца, бо каб
даць аб іх якое-колечы паняцце, то трэба выпі-
саць іх ад слова да слова, а я ўжо і так многа
выпісак зрабіў. Скажу толькі, што ў іх крыец-
ца падчас глыбокая і калючая насмешка, што
паказвае даны ад прыроды нашаму чалавеку
талент жартаў.

Вось хоць бы гэтая песня, у якой мужык
пакідае па сваёй смерці ўсё сваё багацце жон-
цы. Тут у колькіх словах, сказаных з простаю
ўсмешкаю, так многа, аб чым трэба было б доў-
га і многа гаварыць:

Гуляй, гуляй, малада,	Астанецца ўсё табе:
Яшчэ табе не бяда!	І таўкач, і мялён,
Вось па маёй галаве	І старожа, і прыгон!

У другіх песнях пыецца пра разбойнікаў, што паказвае іх далёкую прошласць. Вось, напрыклад, у адной з такіх песень гаворыцца, што ў адной удавы было дзевяць сыноў, а дзештая дачка Ганусечка. Выраслі сыны і ў разбой пайшлі, а дачка выйшла замуж за купца. Раз ноччу купец ехаў цераз лес, на яго напалі разбойнікі і забілі, а сваю сястронку асірацілі.

Ёсць песні, у якіх гаворыцца, што, каб прылучыць да сябе мілага, дзяўчына «канае карэнне з-пад белага камення», мые і варыць іх у малацэ і што ў той час, як дзяўчына так робіць, прыбягае да яе мілы.

У адной песні расказана аб тым, як калісь дзяўчат (жанок) хлопцы кралі. Гэта песня зложена ў глыбокай прошласці. Пыецца ў песнях аб паўстанні ў 1831 року. У велікоднай песні пыецца, як былі людзі, каторыя не верылі ў пана бога, а верылі ў цмока (чорта), і далей перадаецца, як гэты цмок засеў у возеры і еў людзей, якія павінны былі прыходзіць да яго па чарадзе. І вось у канцы чарада прыйшла ісці самому пану, і ён паслаў сваю пекную дачку. Тут, як бачым, расказваецца ў песні легенда пра святога Юр'я, каторы збавіў каралеўскую дачку ад цмока, забіўшы яго.

Сказаўшы колькі слоў аб любоўных, сямейных песнях і іншых, я не буду гаварыць аб другіх, як то: дажынкавых, летніх, вясняных, пры заручынах, вясельных, пахавальных, купальных, на дзядах, на прыладзіны, калядных, на святых вечарах і т. д., бо паняць гэтыя песні, то трэба апісваць і самы абычай, пры каторым яны пяюцца, а аддзяліць іх ад самога абычаю — значыць толькі зверху зірнуць у іх, не ўнікнуўшы ў іх душу. Ды і, прызнацца, трудна на некалькіх песнях гаварыць не памыліўшыся.

Вось калі ў нас будзе поўны збор народных твораў, тады можна будзе і даць аб іх большы і паўнейшы агляд.

Ёсць многа песень, па якіх можна судзіць аб іх далёкай прошласці. У песнях, напрыклад, упамінаецца «бог з бажаннямі» (паганскія часы), «меч», «Магілёў», «ціхенькі Дунай» — «Пайшла Гануся па воду да ціхенькага Дунаю» або «марская вада» — «Купалася Кася ў моры». Усё гэта выяўляе далёкую прошласць некаторых нашых песень і іх паўднёвае з'яўленне. Другія песні з апавяданнямі, напрыклад, як хлопцы калісь сабе жанок кралі ў паганскія часы, як разбойнічалі і інш.

Ёсць песня (паніч выязджае па турэцкім кані, і яму ўсе дары нясуць), якая, здаецца, намякае на набегі татар.

Канчаючы гэты кароценькі агляд, нават не агляд, а свае думкі і погляды на нашу песню, я не задаваўся мэтай даць поўны крытычны агляд, бо першым разам іх невялічкую жменьку (якую тысячную частку) я чытаў і чуў, і па іх няможна судзіць аб усіх нашых песнях без абмылкі, а другім разам, прызнаюся, што ў мяне не столькі здольнасці, каб споўніць такую вялікую працу; гэта зробіць людзі, каторыя разумнейшыя за мяне і больш у гэтым сведомыя. Я хацеў толькі зацікавіць людзей да нашай песні, паказаць, колькі мог, яе характэрна і багатую душу, не гавораць аб самой мелодыі (ноце), каторая многа гаворыць роднаму сэрцу.

Што чалавеку заўсёды тырчыць перад вачыма, на тое ён мала звяртае ўвагі, так і мы мала звяртаем увагі і пашаны на нашу песню.

А шанаваць яе трэба і не даваць ёй гібець.

Песні, знайце, божы дар,
Шанаваць іх трэба! —

кажа Янка Купала.

Карэспандэнцыі

1. СТРУГА, ГРОДЗ. ГУБ. І ПАВ.

На гэтай нядзелі ў чацвер здарыўся ў нашай вёсцы пажар. Згарэла дзве хаці і хлявец. Шчасце яшчэ, што пажар здарыўся на канцы вёскі, бо каб, сцеражы Божа, усярэдзіне, то ніякай рады не было б з такімі пажарнымі струмэнтамі, якія ў нас ёсць. Рэдка ў каго ёсць басак, а бочкі на ўсю вёску ніводнай; пажарная машына ёсць, але брыдка аб ёй нават і гаварыць...

Найлепей за ўсё пастаўлена ў нашай вёсцы — п'янства. Калі прыйдзе свята чы нядзеля, то рэдка хто не п'яны. Асабліва моладзь. Уся бяда ў тым, што шынкароў у нас развялося многа. Спыраша толькі адзін трымаў гарэлку, а цяпер бадай у кожнай хаце шынок.

2. В. СТРУГА, ГРОДЗ. ГУБ. І ПАВ.

Ёсць у нас царкоўнапрыходская школа, але няма пад яе асобнага будынка, дык памяшчаецца яна ў старэнькай і маленькай хатцы.

Дзяцей збіраецца многа, але няма для іх месца. Вінавата ў гэтым наша валасное начальства, каторае не парушэцца, каб зрабіць сход і пастанавіць збудаваць дом пад школу.

3. В. СТРУГА, ГРОДЗ. ГУБ. І ПАВ.

У нашай вёсцы цяпер хварэе страшэнна жывёла, як каровы, так і воўцы. Многа падыхае, бо няма ніякага ратунку. Ёсць у мястэчку Лунно казённы ветэрынар, каторы павінен раптаваць жывёлу, але помачы ад яго мала. Але такі папраўдзе, то нашы сяляне самі сцягнулі ў нашу вёску хваробу. Колькі сялян аддалі на пашу сваю жывёлу ў суседнюю вёску Ябланава, а там пачала хварэць жывёла. Тады яны, дачуўшыся, прыгналі свае хворыя кароўкі ў Стругу і так надзялілі ўсіх хваробай.

4. ЛУННА, ГРОДЗ. ГУБ. І ПАВ.

25 красавіка ў Лунне згарэла 7 мяшчанскіх гумен. Пагода была сухая і ветраная; усё шчаце ў тым, што гумны гэтыя стаялі з краю і вецер дуў у поле, а то было б дрэнна ўсяму мя-

стэчку, бо хоць пажарная дружына тут і ёсць, але яна нарыхтавана дрэнна — ніякага парадку і послуху няма.

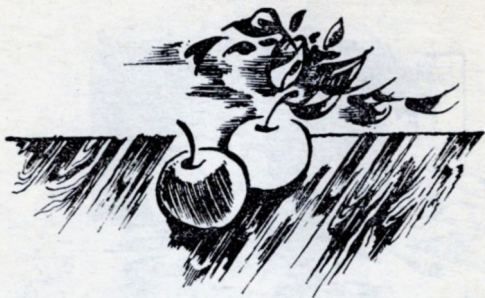
Каля Лунны праходзіць Нёман; карыстаючы з гэтага, скупшчыкі лесу прыганяюць многа дрэва з Мінскай і другіх губерняў да Лунны і тут яго дастаюць на бераг; строяць гумны, хаты, баты (баркі). Лесу каля нас мала, а хоць і ёсць, дык усё панскі; а пажары бываюць кожны дзень. Вось сяляне і купляюць на беразе гатовыя гумны, хаты, а купцы дзяруць, як за сваю скуру. На беразе працуе многа народу беларусаў. Няма што і казаць, што за свой крывавы мазоль яны дастаюць вельмі мала.

Вось што я ўбачыў, прыехаўшы ў Лунну кірмашовым днём (у сераду). Народ толькі што стаў збірацца на кірмаш, і я пайшоў перш прывітацца з бацькам-Нёмнам. Дзень ясны, сонечны. Паром ідзе з аднаго берагу на другі; народу на ём многа, бачу: стаіць каля берагу колькі аграмадных батоў недакончаных, а каля аднаго народу чалавек з семдзесят з каламі і крычаць: «Раз, раз, раз...» Падыходжу бліжэй. Спускаюць барку сажон 30—40 даўжыні на ваду. Калы трашчаць і ўядаюцца ў плечы, а аграмадная барка не хоча лезці ў ваду. Народ худы, бледны; старыя і хлопцы напіраюць мацней... Адзін зацягвае маркотную песню: «Разам, хлопцы, напірайце, барку ў воду вы

спушчайце!» — і далей, у часе перарыву, другія падхватваюць і пры словах: «разам» — плечы паднімаюць калы, а барка паволі сунецца ў ваду. Купец крычыць, махае і рукамі і нагамі: «Хлопцы, разам, ну, ну, ну!..» Пытаюся ў аднаго хлопца: «Што вам за гэта плацяць?» — «А што? — па чарцы гарэлкі дасць!» Аглядаюся назад, аж бачу (я яе сперш не прымеціў), стаіць кабета і трымае ў кошычку колькі пляшак гарэлкі... Вось чым плацяць, мой родны браце, за тваю крывавую працу!

Лісты

У РЭДАКЦЫЮ ГАЗЕТЫ «НАША НІВА»

Шаноўны Пане!

Прыняўшы ўчасце ў выдаўніцтве «Велікоднай пісанкі» памяці С. Палуяна, я паслаў Вам 8 руб., але не паслаў сваіх твораў, як Вы прасілі. Мо Вы не найдзеце ў рэдакцыі «Н[ашай] н[івы]» маіх твораў, а каб не зрабіць Вам лішніх забот, я напішу тых творы, каторыя асталісь у маея галаве. (Далей ідуць тэксты 11 вершаў М. Арла.— Я. С.)

Бывайце здаровы С. Петэльскій псеўд.
М. Арл.

27 сакав[іка]
1911 г. в. Струга

Як атрымаеце, то адпішэце мне.

З пашанай М. Арл.

АБ БЕЛАРУСКАЙ ПЕСНІ

(Пісьмо ў рэдакцыю)

Вы просіце прысылаць песні, казкі, апавяданні — я і сабраў колькі песень ужо даўно, але яны, здаецца мне, мала маюць вартасці, бо паганяны навінкі выціскаюць багатыя душой старадаўнейшыя беларускія песні. Цяпер можна пачуць у вёсцы найчасцей вось якія: «Панапрасну, Ванька, ходіш, панапрасну ножкі б'еш, ахвіцэра не палучыш, дураком дамой пайдзёш» і другія падобныя ім — салдацкія. Памерла душа беларуса — песні. Ды і як ёй не было памерці? Калі мы самі душылі сваю родную песню, ганьбавалі яе, не зналі ёй цаны, лічылі яе брыдкай і замест яе цягнулі сілай да сябе розныя «Панапрасну, Ванька, ходіш» або «Шар машына кругам» і многа другой дрэні.

Я помню, як вучыўся ў двухкласнай школе і яшчэ першы год, дык не ўмеў гаварыць па-расейску і называў сваіх таварышаў замест «гаспада» — «хлопцы»; дык мяне засмяялі за гэта: «Здесь «хлопцаў» нет, а «гаспада»; ты сам «хлопец». Здзівіўся я, якая гэта розніца між «хлопцы» і «гаспада». Як жа ж, мы ўсе, што вучыліся, былі не панскія дзеці, а мужыцкія. Разам каровы пасвілі і гаварылі адны на другіх «хлопцы», і ніхто не крыўдаваўся за

гэта, а тут ужо «гаспада»! Не мог я тады гэтага зразумець і стаў, як і ўсе, называць сваіх таварышаў «гаспадамі».

Прабыўшы тры гады ў школе і чуючы толькі паняверку на сваю родную дарагую мову, я саўсім забыўся яе, адрокся і стаў напалавіну «расейцам». Замест сваей песні стаў пяць «Накінуў плашч, с гітарай пад палою» або «Вот взашла луна золотая» і стаў іх прывозіць у сваю родную хату, стаў навучаць гэтых песень і моладзь. Не дзіва, што родная песня вынікае, калі мы самі яе выгналі. Да гэтых часоў мы не ведалі, хто мы такія? З нас выбілі ўсё наша роднае і замянілі яго кепскім, бо перакручаным чужым. Беларус хворы. І хвароба гэта крэпка агарнула яго. Мы позна хапіліся лячыцца і ці зможам уваскрэсіць слабеючыя сілы і падняцца на ногі?.. Зможам, бо выйшлі спамяж нас сяўцы сеяць «добрае, вечнае».

САКРАТАРУ БЕЛАРУСКАГА ВЫДАВЕЦКАГА ТАВАРЫСТВА

Сакратару Беларускага Выдавецкага
Таварыства (1913 г.)

Шаноўны Пане!

Пасылаючы Вам свой рукапіс, прашу ахрысціць кніжачку, як Вы самі найдзеце здатней-

шым, гэта хаця бы «Лірнік». чы як іначай. Вершы ў гэты рукапіс я пішу ў хран[алагічным] парадку, а Вы можаце іх растасаваць па аддзелах як надабней.

Яшчэ прашу Вас, калі найдзеце ў гэтым рукапісе вершы слабаватыя, то не друкуйце, хай будзе кніжачка і тоншая, абы каштаўнейшая.

Р. С. У гэты рукапіс увойдуць не ўсе мае вершы, бо я іх не маю пры сабе запісанымі, а можна іх знайсці ў гадавіках «Н[ашай] н[івы]», аб чым я і прашу Беларускае Выдавецкае Таварыства паклапаціцца.

З велькай пашанай да Вас астаюся

С. Петэльскій (М. Арол).

(Далей ідуць тэксты рукапіснага зборніка «Лірнік». — Я. С.)

Вось я і кончыў. У гэты рукапіс увайшлі ўсе тыя творы, якія я мог знайсці ў сябе запісанымі, а іншыя, як, напрыклад, «На чужыне», «Дзед», «Харашэ на свеце Божым» і друг[ія] прашу адшукаць у гадавіках «Н[ашай] н[івы]», бо іх я не маю. Баюся, што многа сюды запісаў вершаў слабых, мала паэтычных, але паправіць іх не меў часу, а па-другому пачаць іх папраўляць, то лягчэй для мяне напісаць наноў, чым перарабіць, затым, што цяпер і думкі другія і пачуцце не тое. Прашу выбраць з іх лепшыя, а слабейшыя адкінуць.

Тыя вершы, каторыя ўжо друкаваліся ў «Н[ашай] н[іве]» і каторыя тут запісаў, можна надрукаваць так, як яны друкаваліся ў «Н[ашай] н[іве]», а якія можна, то прашу паправіць. Пры друку растасуйце, як самі найдзеце здатнейшым.

З велькай папанай да Вас астаюся

С. Петэльскій.

Р. S. Праўдзівай фам[іліі] прашу не выстаўляць, а псеўд[анім].

(М. Арол).

У БЕЛАРУСКУЮ КНІГАРНЮ Ў ВІЛЬНІ

19.5/XII 13 г.

Вельмі не здаволен Вашаю неакуратнасцю. Я паслаў Вам спіс кніг, каб Вы выслалі мне накладнаю платаю. Ужо прайшло з таго часу больш дзвюх нядзель, а я іх яшчэ не атрымаў. Вы не ведаеце, што значыць у глухім закутку марнець без добрае кніжкі! Прашу выслаць зараз!

С. Петэльскій.

п/ст Эйрагола, Ков[енскай]г.

КАМЕНТАРЫ І

Творы М. Арла (С. Я. Пятэльскага), што ўвайшлі ў гэту кніжку, паходзяць з розных друкаваных і архіўных крыніц. Асноўныя з іх — газета «Наша ніва», у якой М. Арал на працягу 1909—1914 гг. друкаваў вершы, артыкулы, допісы, пераклады, рукапісны зборнік «Лірнік» (1913), дасланы аўтарам у Беларускае выдавецкае таварыства, але не выдадзены з-за падзей першай імперыялістычнай вайны і спынення дзейнасці выдавецкага таварыства, які зберагаецца ў рукапісным аддзеле Цэнтральнай бібліятэкі Акадэміі навук Літоўскай ССР у Вільнюсе (Ф. 21, спр. 460; далей будзе — ЦБАН Літ.ССР), іншыя рукапісы М. Арла, адшуканыя ў архівах Вільнюса і Мінска, а таксама друкаваныя крыніцы (беларускія календары «Нашай нівы», часопіс «Лучынка» і г. д.). У кожным канкрэтным выпадку крыніцы раскрываюцца ці агаворваюцца асобна.

Паэзія

Песня («Сядзіць голуб на бярозе...») (с. 8)

Упершыню — «Наша ніва», 1909, № 21, 21 мая (3 чэрвеня) з паметаю: М. Гарадок, Гродз. губ., адкуль і перадрукоўваецца. Датуецца годам першай публікацыі.

Твор вельмі блізкі да фальклорных крыніц, што падкрэсліў у свой час Я. Ф. Карскі ў сваёй манаграфіі «Белорусы» (т. 3, вып. 3. Петраград, 1922, с. 377). Гэта першае выступленне М. Арла ў беларускім друку.

Песня («Ой вы, птушкі, паляціце...») (с. 19)

Упершыню — «Наша ніва», 1909, № 43, 22 кастрычніка (4 лістапада) з паметаю: М. Гарадок, Гродз. губ. Датуецца годам першай публікацыі.

Песня («Каб была я птушкай...») (с. 20)

Упершыню — «Першы беларускі каляндар «Нашай нівы» на 1910 г.». Вільня, выд. «Нашай нівы», № 13, друк. М. Кухты, 1910, с. 61—62. Зберагліся два аўтографы гэтага верша: ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 8, арк. 1—2 — першы сярод твораў М. Арла, дасланых ім 27 сакавіка 1911 г. з в. Струга (цяпер Мастоўскі раён Гродзенскай вобласці) для выдання ў запланаванай, але не выдадзенай «Велікоднай пісанцы» памяці С. Палуяна; Ф. 21, спр. 460, арк. 18 — у рукапісным зборніку «Лірнік». Датуецца 1909 г.

Над Нёманам (с. 21)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 43, 21 кастрычніка з паметаю: Струга. Адсюль вынікае, што ўжо з восені 1910 г. М. Арл настаўнічаў у в. Струга. Аўтографы ў ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 8, арк. 4—5 і спр. 460, арк. 2. Друкуецца паводле апошняга аўтографу. Датуецца годам першай публікацыі.

Тарас і Панас (с. 23)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу — Цэнтральны дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва БССР (далей — ЦДАМЛіМ БССР). Ф. 3, воп. 1, адз. зах. 98, арк. 17 — 17 адв. Пад рукапісам подпіс, дата і памета: М. Арол. 3 лістапада (1910 г.) Струга. Перад рукапісам верша — зварот аўтара ў рэдакцыю «Нашай нівы»: «Міласцівы пане Рэдактару! Надрукуйце гэтыя вершы; калі знайдзеце іх здобнымі. Думкі ў іх я ўзяў з жыцця маіх братоў-мужыкоў, не знаю толькі, чы добра я іх апрацаваў» (арк. 17). Датуецца 3 лістапада 1910 г. на падставе супастаўлення перакладаў баек Л. Глібава «Конік і мурашка» і «Доля і жабрак», рукапісы якіх пісаліся адначасна і знаходзяцца разам з гэтым вершам (арк. 18), і «Паштовай скрынкі» ў «Нашай ніве», 1910, № 50, 9 снежня, дзе ідзе гаворка пра гэтыя пераклады. (Гл. таксама каментарый да перакладу байкі Л. Глібава «Конік і мурашка», с. 171).

Навабранец (с. 28)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў зборніку «Лірнік», с. 3—5. Зберагліся тры аўтографы твора: самы ранні — ЦДАМЛіМ БССР. Ф. 3, воп. 1, адз. зах. 98, арк. 18 адв. з паметаю; 4 лістапада (1910 г.); ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 8, арк. 8—11 — сярод рукапісаў, якія М. Арол пасылаў са Стругі 27 сакавіка 1911 г. у «Велікодную пісанку»; Ф. 21, спр. 460, арк. 3—5 у рукапісным зборніку 1913 г. «Лірнік». Паводле першага аўтографу датуецца 1910 г.

Чаго я хачу (с. 31)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 51, 16 снежня. Аўтограф ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 8, арк. 15. У «Лірніку» на с. 5 аўтар збіраўся перапісаць гэты верш, але пазначыў толькі загалавак «Чаго хачу» і закрэсліў яго. Датуецца годам першай публікацыі.

Песня («Ах, нашто ты, месячыку...») (с. 32)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 18. Болей ранні аўтограф, які мае загаловак «Другая песня», — ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 8, арк. 2—3. Ён мае шэраг тэксталагічных адрозненняў. Датуецца 1909—1910 гг.

Ночка («Ціха ў ясным небе...») (с. 33)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў зборніку «Лірнік», с. 20. Больш ранні аўтограф (ЦБАН Літ. ССР. Ф. 21, спр. 8, арк. 3—4) мае шэраг тэксталагічных адрозненняў. Датуецца 1909—1910 гг.

Маё жыццё (с. 34)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу са зборніка «Лірнік», с. 3. Акрамя адрозненняў у паасобных радках і парадку размяшчэння строф, у больш раннім аўтографе (ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 8, арк. 5—7 пад назваю «Што мне цяжка так жыць...») іншы ідэйна-сэнсавы паварот мае завяршэнне верша:

Гэй, старонка бяды,
Забыў Бог аб табе!
Многа смутку, нуды
Ты схавала ў сабе!

Што ж сыны ўсе твае?
Чы забылі це, маць?
Што ў гадзіне ліхой
Це не йдуць разважаць?

Гэты матыў шырэй разгорнуты ў вершы «Сынам Беларусі». Датуецца 1909—1913 гг.

Кліч (с. 35)

Упершыню — «Беларуская мова і літаратура ў школе», 1988, № 6, с. 68, дзе апублікаваны паводле аўтографу (ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 8, арк. 7—8). Датуецца 1909—1910 гг.

У газеце «Беларуская думка» (1919, 2 чэрвеня) публікаваўся іншы варыянт гэтага верша. Прыводзім яго тэкст:

КЛІЧ

Ахвяруецца А. Уласаву

Гэй ты, цёмны люд бяздольны,
Скрыўджаны судзьбою,
Падымайся, паднявольны,
Моцнаю сцяною!

Ты ваюй за лепшу долю,
Шчасця дабівайся,
Гэй, уперад, ўсё на волю,
К жыццю прачыхайся!

Годзі нам ўжо марнавацца,
За сабакаў гінуць.

Лепшых дзён дачэківацца,
Покуль к нам нахлынуць!

Заваюем жыцце самі,
Як усе народы!
Будзем вольнымі арламі
Рвацца да свабоды.

Шчасця ў жыцці пакаштуем,
Выберамся з гразі,
На свабодзе запануем,
Як паны і князі!

Бачу зорку я над намі,
Што да жыцця кліча,
Сваймі яснымі лучамі
Шчасця, долі зыча.

Гэй, старонка маладая,
Прачыхайся к жыццю!
Ўстань на ногі, дарагая,
Да цябе я клічу!

Уласаў Аляксандр Мікітавіч (1874—1941) — беларускі выдавец і грамадскі дзеяч. Вучыўся ў Пінскім духоўным, Лібаўскім рэальным вучылішчах, Рыжскім політэхнічным інстытуце (1899—1905). Быў адным з

арганізатараў Беларускай сацыялістычнай грамады. У 1906—1914 гг. рэдактар-выдавец газеты «Наша ніва», у 1912—1915, 1920, 1928—1929 гг. рэдактар сельскагаспадарчага часопіса дэмакратычнага кірунку «Саха», у 1914 г. рэдактар-выдавец часопіса для моладзі «Лучынка». Пры актыўным удзеле А. Уласава было наладжана выданне беларускіх календароў і кніг. За публікацыю артыкула «Дума і народ» у «Нашай ніве» (1910) на 2 месяцы быў пасаджаны ў астрог. У Заходняй Беларусі з'яўляўся сенатарам польскага сейма, уваходзіў у Беларускі пасольскі клуб. Удзельнічаў у рабоце Таварыства беларускай школы і іншых беларускіх культурна-асветных арганізацый Заходняй Беларусі. Арганізаваў беларускую гімназію ў Радашковічах. Вывучаў эканоміку Беларусі, цікавіўся аграрнымі пытаннямі, народнымі промысламі. Напісаў успаміны «Дні жыцця», у якіх ёсць звесткі пра арганізацыю выдання «Лучынка», сустрэчы з Я. Купалам у 1913 г. на пастаноўцы «Паўлінкі» ў Радашковічах, якую арганізаваў А. Уласаў, з Я. Коласам, Цёткай і інш. пісьменнікамі. Гл. Якуб Колас і «Наша ніва». У кн.: 3 жыццяпісу Якуба Коласа: Дакументы і матэрыялы. Укл. Г. В. Кісялёў. Мн., 1982.

Дзе ты, таварышу мілы...» (с. 36)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў зборніку «Лірнік», с. 5—6. Ранні, амаль ідэнтычны аўтограф з прысвячэннем «Ахвярую П. А. К.» — у ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 8, арк. 11—12. Датуецца 1909—1910 гг.

Прысвечаны П. А. Крачэўскаму (1879—1928) — беларускаму грамадска-палітычнаму дзеячу. Як відаць са зместу, ён мае аўтабіяграфічны характар. Канкрэтных фактаў аб стасунках аўтара з П. Крачэўскім устанавіць не ўдалося. А яны несумненна былі. Бо нават зборнік «Лірнік» М. Арол намерваўся яму прысвяціць:

«Шчыра Паважанаму П. А. Крачэўскаму гэту кніжачку пасвячаю. Аўтар» (ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 460, арк. 23). Прысвячэнні гэтыя важныя ў тых адносінах, што даюць яшчэ адзін кірунак пошуку рукапіснай (мажліва, і эпістальнай) спадчыны М. Арла (С. Пятальскага) — у Празскім архіве П. А. Крачэўскага.

У хаце (с. 37)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографа — ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 8, арк. 14. Датуецца 1909—1910 гг.

Сынам Беларусі (с. 38)

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 34, 25 жніўня разам з наступнай карэспандэнцыяй: «З Гродзеншчыны. Мяне вельмі здзівіла, не, не здзівіла, а хутчэй толькі паказала той цяжкі сон, якім спяць нашы інтэлігенты ў Беларусі, пісьмо з Вялікарасеі, надрукаванае ў № 27 «Нашай нівы». Такім жа жыццём жывуць інтэлігенты і ў нас, як пісалася ў газеце. У маім родным мястэчку жыды маюць свой хаўрусны банчок, маюць свой пастаянны тэатр, дзе часта іграюць п'есы з свайго жыцця, — адным словам, жывуць і працуюць для свайго народа. А нашы інтэлігенты (ёсць многа настаўнікаў) нічым не цікавяцца, акром карт і гарэлкі. Я ўжо даўно хацеў напісаць аб іх жыцці ў «Нашу ніву», але ўсё ждаў, а мо паправацца? Зваў іх устроіць у школе беларускі тэатр, але дзе там — ані гавары!.. Набраўшыся гневу, абіды, я выражаю свае думкі аб іх вось у гэтым вершы». Аўтограф у зборніку «Лірнік», с. 7. Датуецца годам першай публікацыі.

Смерць мужыка (с. 39)

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 35, 1 верасня. Аўтограф у «Лірніку», с. 7—8. Датуецца годам першай публікацыі.

Верш друкаваўся таксама ў «Беларускім календары «Нашай нівы» на 1913 год». Вільня, 1913.

Калі сэрца (с. 41)

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 41, 13 (26) кастрычніка. Аўтограф у «Лірніку», с. 8. Датуецца годам першай публікацыі.

Думкі (с. 43)

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 42, 20 кастрычніка (2 лістапада) з паметаю: Струга. Аўтограф у «Лірніку», с. 6—7. У раннім аўтографе (ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 8, арк. 12—14) мае загаловак «Мая душа» і прысвячэнне: Януку Д. Паводле гэтага аўтографу датуецца 1909—1910 гг.

Янук Д. — псеўданім Івана Канстанцінавіча Дарашкевіча (1890 — 24.2.1943). Нарадзіўся ён у в. Меляшкі на Беласточчыне. Пачатковую адукацыю атрымаў у роднай вёсцы і ў суседнім Гарадку. Тут пазнаёміўся і пасябраваў з Сцяпанам Пятэльскім. Пасля гарадоцкай школы вучыўся ў настаўніцкай семінарыі ў Свіслачы, якую скончыў у 1909 г. Іван Дарашкевіч настаўнічаў у в. Семяноўка і Кулі пад Галынкаю. Восенню 1913 г. пераехаў у Літву, настаўнічаў у в. Даўкшы каля Панявежыса. У 1914 г. быў мабілізаваны ў царскую армію, накіраваны ў школу прапаршчыкаў у Араніенбаўме каля Пецярбурга (цяпер г. Ламаносаў). І. К. Дарашкевіч усёй душой прыняў Вялікую Кастрычніцкую сацыялістычную рэвалюцыю. З першых дзён арганізацыі Чырвонай Арміі службы у яе радах да апошніх сваіх дзён. Загінуў на фронце ў Вялікую Айчынную вайну каля в. Фяцішчава Балхоўскага раёна Арлоўскай вобласці.

З сакавіка 1909 г. І. К. Дарашкевіч друкаваўся як паэт у «Нашай ніве» пад псеўданімам «Каршун». Пасля падпісваўся як «Янук Д.».

Пра вялікае сяброўства землякоў-паэтаў сведчаць узаемныя прысвячэнні вершаваных твораў. Акрамя верша «Мая душа» М. Арол прысвяціў Януку Д. і

верш «Пясняр». І. Дарашкевіч у сваім рукапісным зборніку вершаў «Абразкі» (1914; ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 83) прысвяціў М. Арлу ажно тры творы: «Песня» («Не вятрыска ў полі»), «С. Пятэльскаму» і «К Пятэльскаму».

Сяўцам (с. 44)

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № 1, 5(18) студзеня з паметаю: Струга. Аўтограф у «Лірніку», с. 1—2. Датуецца не пазней 1911 г.

Верш друкаваўся ў «Беларускім календары на 1914 год», Вільня, 1914 (выданне грамадзянскім шрыфтам), с. 92—93; у газеце «Белорусское эхо» (Кіеў), 1918, № 6 і ў кнізе І. Дварчаніна «Хрэстаматыя новай беларускай літаратуры (ад 1905 году)». Вільня, 1927, с. 329.

Досьвіта (с. 45)

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № 6, 9(22) лютага. Аўтограф у «Лірніку», с. 12. Датуецца годам першай публікацыі.

Стогн (с. 46)

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № 10, 8(21) сакавіка за подпісам: Янук Д. Аўтограф у «Лірніку», с. 13.

Паводле паэтычнай стылістыкі верш вельмі блізкі да творчай манеры М. Арла («Кліч», «Сынам Беларусі», «Сяўцам» і інш.), таму можна меркаваць, што твор належыць С. Пятэльскаму, а ў «Нашай ніве» была памылка пры публікацыі (такія памылкі тады здараліся; гл. каментарый да перакладаў байкі Л. Глібава «Доля і жабрак», якая пры публікацыі ў газеце была прыпісана М. Арлу як яго арыгінальны твор). Яшчэ адным аргументам на карысць таго, што верш «Стогн» не належыць Януку Д., можа служыць той факт, што І. Дарашкевіч, рыхтуючы ў 1914 г. свой паэтычны зборнік «Абразкі», верша «Стогн», які вылучаецца ся-

род іншых высокім паэтычным майстэрствам, у свой рукапісны зборнік, што прызначаўся для выдання, не ўключыў. Ды і М. Арол у 1913 г., калі рыхтаваў рукапіс свайго «Лірніка», не мог «забыць» пра аўтарства і прысвоіць чужы твор, які і публікаваўся ўсяго нейкі год перад гэтым.

Датуецца годам першай публікацыі.

Ахвяра (с. 47)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 2, 10 студзеня з паметаю: Пернарова. Гэта першы верш, надрукаваны ў «Нашай ніве» пасля таго, як С. Пятэльскі пераехаў на работу ў Літву. Аўтограф у «Лірніку», с. 15. Датуецца годам першай публікацыі.

Надзея (с. 48)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 6, 7 лютага. Аўтограф у «Лірніку», с. 15. Датуецца годам першай публікацыі.

Сычам і совам (с. 49)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 10, 8 сакавіка. Аўтограф у зборніку «Лірнік», с. 13—14. Датуецца годам першай публікацыі.

У дарозе (с. 50)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 12, 22 сакавіка. Аўтограф у зборніку «Лірнік», с. 14. Датуецца годам першай публікацыі.

На чужыне (с. 52)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 13, 29 сакавіка. Аўтограф у ЦДАМЛіМ БССР. Ф. 3, воп. 1, адз. зах. 89, арк. 6. На адвароце арк. 6 — частка аўтографа артыкула М. Арла «Што гаворыць п. Мачульская аб беларусах і іх нацыянальным адраджэнні» з подпісам і паметаю: М. Арол, в. Негірва, Ковенскай губ. 19 12/III 13 г. Паводле першай публікацыі і гэтай даты верш датуецца 1913 г.

Агляд жыцця (с. 53)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, 14, 5 красавіка. Аўтограф у «Лірніку», с. 15. Датуецца годам першай публікацыі.

Смерць і жыццё (с. 54)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 21, 23 мая. Аўтограф у «Лірніку», с. 17—18. Датуецца годам першай публікацыі.

Вясною (с. 56)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 23, 7 чэрвеня. Аўтограф у «Лірніку», с. 16. Датуецца годам першай публікацыі.

Хораша на свеце божым... (с. 57)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 29, 19 ліпеня, адкуль і перадрукоўваецца. Датуецца годам першай публікацыі.

Дзед (с. 59)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 32, 9 жніўня, адкуль і перадрукоўваецца. Датуецца годам першай публікацыі.

Пясняр (с. 61)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 46, 14 лістапада з прысвячэннем: Ахвярую Януку Д. Аўтограф у «Лірніку», с. 16. Датуецца годам першай публікацыі. Пра Янука Д. гл. каментарый да верша «Думкі».

Арфа (с. 62)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 51—52, 21 снежня. Аўтограф у «Лірніку», с. 20. Датуецца годам першай публікацыі.

Верш змяшчаўся ў кнізе І. Дварчаніна «Хрэстаматыя новай беларускай літаратуры (ад 1905 году)» Вільня, 1927, с. 329.

Ночка (с. 63)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 8. Датуецца 1909—1913 гг.

Доля Ганулі (с. 64)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 9—10, дзе прысвечаны «Сяброўцы». Датуецца 1909—1913 гг.

Расшыфраваць псеўданім «Сяброўка» не ўдалося. У «Нашай ніве», 1914, № 1, 4 студзеня быў змешчаны верш «Паэту Арлу», падпісаны гэтым псеўданімам.

Пытанне (с. 67)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 10. Датуецца 1909—1913 гг.

Праходзіць моладасць мая (с. 68)

Упершыню — «Беларуская мова і літаратура ў школе», 1988, № 6, с. 70, дзе апублікаваны паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 11. Датуецца 1909—1913 гг.

Песня («Дзе ты, доля, запрапала...») (с. 69)

Упершыню — «Беларуская мова і літаратура ў школе», 1988, № 6, с. 70, дзе апублікаваны паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 11. Датуецца 1909—1913 гг.

Песня («Пабываў я ў людзях...») (с. 70)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 12. Датуецца 1909—1913 гг.

«Не, не магу я перадаць...» (с. 72)

Упершыню — «Беларуская мова і літаратура ў школе», 1988, № 6, с. 70, дзе апублікаваны паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 14. Датуецца 1909—1913 гг.

«Жайцее ліст...» (с. 73)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 14. Датуецца 1909—1913 гг.

Маладыя леты (с. 74)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 14. Датуецца 1909—1913 гг.

«Ты прайшло, маё шчасце, як мара...» (с. 75)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 14. Датуецца 1909—1913 гг.

Справядлівасць (с. 76)

Упершыню — «Беларуская мова і літаратура ў школе», 1988, № 6, с. 70—71, дзе апублікаваны паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 15. Датуецца 1909—1913 гг.

Прывітанне (с. 78)

Упершыню — «Беларуская мова і літаратура ў школе», 1988, № 6, с. 71, дзе апублікаваны паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 16. Паводле зместу (пераезд у Літву) датуецца 1912—1913 гг.

Да моладасці (с. 79)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 17. Датуецца 1909—1913 гг.

Паэту (с. 81)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 17. Датуецца 1909—1913 гг.

Весняныя хмары (с. 82)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 18. Датуецца 1909—1913 гг.

Сумна мне... (с. 83)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 19. Датуецца 1909—1913 гг.

Роднай старонцы (с. 85)

Упершыню — «Беларуская мова і літаратура ў школе», 1988, № 6, с. 71, дзе апублікаваны паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 19. Паводле зместу датуецца 1912—1913 гг.

Ноччу (с. 86)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 20. Датуецца 1909—1913 гг.

Санет (с. 87)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 20—21. Датуецца 1909—1913 гг.

М. Арол спрабаваў асвойваць і такую класічную вершаваную форму, як санет. Гэта яму не зусім удалася, пра што сведчыць і тэкст санета «Не цябе я люблю». Перад рукапісам гэтага санета аўтар заўважыў: «Хацеў напісаць сюды пяць санетаў, але не буду, бо ўсе яны, па-мойму, зялепухі. З пяці выбраў адзін, які тут і пішу» (ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 460, арк. 20). На гэтай самай старонцы закрэслена першае чатырохрадкоўе санета, які аўтар намерваўся ахвяраваць сваёй знаёмай А. П. К. (прозвішча расшыфраваць не ўдалося, але што гэта дзяўчына, можна меркаваць па вершы «Не знаю я, чаму да се так прыцягае...», перад якім пазначана прысвячэнне А. П. К. — кой). Вось тэкст гэтай страфы:

Гэты вечар мне дзіўнаю казкаю здаўся.

Чы то праве было, чы ўва сне, я не знаю,

Быццам сон, дзіўны сон, я яго ўспамінаю,

І, як сон, дзіўны сон, ён так хутка праймчаўся.

Сябру (Спяпану Зенчанку) (с. 88)

Упершыню — «Беларуская мова і літаратура ў школе», 1988, № 6, с. 71, дзе апублікаваны паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 21. Датуецца 1909—1913 гг.

Верш яўна аўтабіяграфічнага характару. Высветліць стасункі паміж С. Пятэльскім (М. Арлом) і С. Зенчанкам пакуль што не ўдалося.

Сцяпан Дзямідавіч Зенчанка (г. н. і смерці невядомыя) паходзіў з сялян Себежскага павета Віцебскай губерні (цяпер Пскоўская вобласць РСФСР). На сваім

хутары Далибор адкрыў беларускую чытальню, пра што сведчаць дакументы Цэнтральнага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва БССР (ф. 3, воп. 1, адз. зах. 87, арк. 17), сярод якіх зберагаецца ўзор пячаткі «Белорусская читальня Стефана Диомидовича Зенченко» і паштовы адрас: Ст. Идрица, Витебской губ., хутор «Далиборъ». С. Зенчанка друкаваўся ў «Нашай ніве» (нарыс «Да роднай Беларусі», 1913, 17 кастрычніка), у якім аўтар ідэалізаваў вясковае жыццё Беларусі і выступаў супраць бяздушнасці горада, практыцызму цывілізацыі. З фэльетона І. Гардзьева «Адраджэнне вёскі» («Русское богатство», 1913, № 7) вядома, што С. Зенчанку разам з іншымі сялянамі арганізацыя «Русское зерно» пасылала ў Чэхію пераймаць вопыт інтэнсіўнага вядзення сельскай гаспадаркі. Вярнуўшыся, Зенчанка выступаў з дакладам на сходзе «Русского зерна» (публікаваўся ў «Известиях «Русского зерна», 1913, рассылаўся ў рэдакцыі газет і часопісаў). Адраджэнне беларускай вёскі С. Зенчанка бачыў у хутарызацыі. Аднавяскоўцы выступілі супраць гэтай яго дзейнасці і нават спалілі яго хутар. Асобу С. Зенчанкі ўстанаўлівала рэдакцыя «Нашай нівы». У Зборы твораў М. Багдановіча (т. 2, 1968, с. 505—506) змешчаны яго ліст ад 21.10.1913 г., які, відаць, і быў адказам на пытанне «Нашай нівы». Вось яго тэкст: «Паночкі! У № 42 «Н[ашай] н[івы]» бачу стацыю Сцяпана Зенчанкі. «Стефан Зенченко» судзіўся ў Ніжнім Ноўгарадзе па вялікаму працэсу, так званаму «сормовскаму восстанію», быў паміж падсудзімых (выключна рабочых) вельмі прыкметным чалавекам і нават гаварыў ад іх імені на судзе. Пачуўшы, што Зенчанка — беларус, я пераслаў у турму да яго колькі першых беларускіх кніжак і «Нашу долю» (было гэта ў канцы 1906 р[оку]). Аднак далі наша знаёмства не пайшло, і нават у вочы я Зенчанку ніколі не бачыў; сталася так таму, што па гораду пайшлі чуткі, быццам

Зенчанка — правакатар; казалі, што з Каўказа адна з тамтэйшых арганізацый (ваенная арганізацыя с[а]цыял]-д[э]макраты), здаецца) надаслала аб гэтым вядомасці з фатагр[афіяй] Зенчанкі, толькі, здаецца, Зенчанка быў на Каўказе вядомы пад іншай фаміліяй.

Сколькі ў гэтым праўды — сказаць не магу, як Вы самі ведаеце, вінавацяць у правакацыі ў нас занадта лёгка. Таму, здаецца, самым лепшым было б абвясціць аб гэтым толькі дзе каго са сваіх людзей і пільнаваць толькі, каб Зенчанка не ўбіўся да якой-небудзь беларускай і наогул грамадзянскай справы. Тым часам я напішу ў Ніжні Ноўгарад, каб мне далі больш пэўныя вядомасці».

Далейшы лёс С. Зенчанкі невядомы. Як сведчыць верш М. Арла, між імі былі сяброўскія ўзаемаадносіны. І хоць пакуль пра іх мы не ведаем шырэй, але гэта яшчэ адзін шлях для даследчыкаў, каб весці пошук творчай спадчыны М. Арла (твораў, лістоў, фатаграфій і г. д.).

«Не знаю я, чаму да се так прыцягае...» (с. 89)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 21. Датуецца 1909—1913 гг. Асоба А. П. К. — кой застаецца пакуль нявысветленай.

Да Песняра (с. 90)

Упершыню — «Беларуская мова і літаратура ў школе», 1988, № 6, с. 71, дзе апублікаваны паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 21—22. Датуецца 1909—1913 гг.

Дзяўчыне (с. 91)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 23. Датуецца 1909—1913 гг.

Дзіцяці (с. 92)

Упершыню — «Наша ніва», 1914, № 4, 24 студзеня

Аўтограф у «Лірніку», с. 16. Датуецца не пазней 1913 г. паводле аўтографа.

Маркотна мне... (с. 93)

Упершыню — «Лучынка», 1914, № 5, с. 18 з паметай; М. Эйрагола Ков[енскай] губ. 19/III 1914 г. М. Арол. Гэта апошні датаваны верш М. Арла і апошняе яго прыжыццёвае выступленне ў беларускім друку.

Пераклады

Л. Глібаў. Конік і мурашка (с. 96)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографа ў ЦДАМЛіМ БССР. Ф. 3, воп. 1, адз. зах. 98, арк. 18, дзе мае памету: 15 лістапада (1910 г.). Датуецца паводле рукапісу і «Паштовай скрынкі» ў «Нашай ніве», 1910, № 50, 9 снежня. Пасылаючы свае пераклады з Л. Глібава ў рэдакцыю «Нашай нівы», М. Арол пісаў: «Дзве байкі я пералажыў з украінскага Л. Глябовіча. Прызнацца, я над імі мала працаваў. Яны мне паказаліся так пекна напісанымі, што я баяўся пакалечыць іх няскладным перакладам, а ўзяў той самы рытм і словы, якімі яны напісаны Л. Глябовічам. Парадзьце, як іх перакладаць, можа, я іх усе пералажыў бы на нашу родную мову. Хто іх перш напісаў, чы Глябовіч іх пераклаў з Крылова, чы Крылоў з Глябовіча?» (ЦДАМЛіМ БССР. Ф. 3, воп. 1, адз. зах. 98, арк. 17). Рэдакцыя ў «Паштовай скрынцы» адказвала 9 снежня 1910 г.: «С. Пяцельскаму. Думкі ўзяты добра, у апрацаванні ёсць слабыя месцы. Найлепшы пераклад той, у каторым захаваны рытм і будова арыгінала, толькі пры перакладзе з так блізкай да нашай мовы, як

українскай, трэба страшэнна глядзець на рытміку, бо слова, здаецца, і тое самае, што наша, але ўдарэнне мае іншае ў нас, іншае ў украінцаў. Ані Глябовіч не браў з Крылова, ані Крылоў з Глябовіча: усе гэтыя казкі ўзяты ад грэчаскага пісьменніка Эдыпа, каторы жыў у VI стагоддзі перад нараджэннем Хрыста. Пераклад рабіць варта, толькі звяртайце большую ўвагу на правапіс, рытміку і словы. Напрыклад, у вас ёсць «тольк», «така», «ніц» і др. Першыя два словы ў беларускай мове маюць форму: «толькі», «такая», а трэцяе слова і зусім нават не беларускае.

Глібаў Леанід Іванавіч (1827—1893) — украінскі паэт і культурны дзеяч. Нарадзіўся ў с. Вясёлы Падол Сямёнаўскага раёна Палтаўскай вобл. у сям'і ўпраўляючага маёнтка. У 1855 г. скончыў Нежынскі ліцэй. Настаўнічаў на Падоллі, з 1858 г. — у Чарнігаўскай гімназіі. У 1861—1863 гг. рэдагаваў і выдаваў газету «Чарнігівський листок», у якой асвятляліся пытанні грамадскага жыцця, друкаваліся мастацкія творы, матэрыялы па гісторыі Украіны. За сувязь з членамі рэвалюцыйнай арганізацыі «Зямля і воля» Л. Глібава звольнілі з работы, а газету закрылі. З 1867 г. і да канца жыцця ён загадваў друкарню Чарнігаўскага земства. Л. Глібаў выступаў за стварэнне нацыянальнага тэатра, навучання на роднай мове, выхавання ў школе пачуццяў патрыятызму, грамадзянскага абавязку. Літаратурная спадчына Л. Глібава складаецца з 107 баек, а таксама з лірычных вершаў на ўкраінскай і рускай мовах, твораў для дзяцей, паэмы «Перакаці-поле», камедыі «Да міравога». У байках паэт адлюстроўваў бяспраўнае становішча заняволенага сялянства, высмейваў панскі суд, хабарніцтва чыноўнікаў, паэтызаваў патрыятычныя пачуцці. Байкі Л. Глібава — класічная спадчына культуры ўкраінскага народа. Вельмі папулярны яго верш «Журба» («Стаіць гара высокая...») стаў народнаю песняю.

Доля і жабрак (с. 98).

Упершыню — «Наша ніва», 1911, № 18—19, 12 траўня пад загалоўкам «Доля жабрака», з паметаю: Струга і за подпісам М. Арол. Пасля як арыгінальны твор М. Арла перадрукоўваўся ў «Беларускім календары на 1914 год». Вільня, 1914 (лацінскім шрыфтам) і ў зборніку «Апавяданні і легенды вершам розных аўтараў», Вільня, 1914. Дасылаючы ў Беларускае выдавецкае таварыства рукапіс «Лірніка», аўтар заўважыў: «Доля і жабрак» (пераклаў з украінскага Л. Глібава). Гэту байку прашу Беларускае Выдавецкае Таварыства адшукаць у «Н[ашай] н[іве]», не помню, у якім годзе была надрукована яна, толькі, здаецца, рэдакцыя «Н[ашай] н[івы]» надрукавала яе, не сказаўшы, што гэта не мой твор, а пераклад. Вось цяпер я прашу, калі будзеце друкаваць яе, то ўпамяніце «пераклаў з украінскага Л. Глібава», бо, можа, хто з чытачоў запрымеціць мяне ў «плагіяцтве», чаго я і ў думках не меў, а што толькі выйшла па абмылцы рэд[акцыі] «Н[ашай] н[івы]», і калі ў чым я вінен, то толькі ў тым, што зараз жа не сказаў рэд[акцыі] «Н[ашай] н[івы]» на яе абмылку» (ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 460, арк. 5). Пачатак аўтографу (да слоў «Грошы сыплюцца, зіяюць, Дзеду сэрца звесяляюць») пад назваю «Дзед жабрак» (Байка) — у ЦДАМЛіМ БССР, Ф. 3, воп. 1, адз. зах. 98, арк. 18. На гэтым самым аркушы вялікага фармату і аўтограф перакладу байкі Л. Глібава «Конік і Мурашка» з датай 15 лістапада (1910 г.). Адсюль пераклад байкі «Доля і жабрак» даўецца лістападам 1910 г.

Г. Гейнэ. Песня (с. 100)

Друкуецца ўпершыню паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 20. Датуецца 1909—1913 гг.

В. Р. Бялінскі. Дзве дарогі (с. 101)

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № 17, 26 красаві-

ка (9 мая), адкуль і перадрукоўваецца. Пераклад друкаваўся таксама ў «Зборніку «Нашай нівы», № 1, Вільня, 1912. Датуецца годам першай публікацыі.

Чым жыве народ (с. 103)

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № 21, 24 мая (6 чэрвеня), адкуль і перадрукоўваецца. Змяшчаўся таксама ў «Зборніку «Нашай нівы», № 1. Датуецца годам першай публікацыі.

Публіцыстыка

Артыкулы

З нашага жыцця (с. 108)

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № 25, 21 чэрвеня, адкуль і перадрукоўваецца. Датуецца годам першай публікацыі.

Што гаворыць п. Мачульская аб беларусах і іх нацыянальным абраджэнні (с. 112).

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 12, 22 сакавіка, адкуль і перадрукоўваецца. Частка аўтографа (канец артыкула) — у ЦДАМЛіМ БССР. Ф. 3, воп. 1, адз. зах. 89, арк. 6, адварот з подпісам і паметаю: М. Арол, в. Негірва, Ков[енскай] губ., 19 12/III.13 г. Датуецца 12 сакавіка 1913 г. паводле аўтографа.

Саланевіч Лук'ян Міхайлавіч (1868—1939) — рэакцыйны журналіст, ідэолаг абруселай буржуазіі і чыноўніцтва на Беларусі. Працаваў народным настаўнікам на Беларусі. Служыў валасным пісарам, пасля ў канцылярыі гродзенскага губернатара. Пры падтрымцы П. А. Сталыпіна ў 1902 г. стаў рэдактарам «Гродненских губернских ведомостей». Потым працаваў у канцылярыі ковенскага губернатара. Друкаваўся ў

афіцыёзных газетах «Виленский вестник», «Московские ведомости» і інш. Заснавальнік і выдавец на субсідыю ад урада рэакцыйнай грамадска-палітычнай і літаратурнай газеты праваакцыбрысцкага, потым чарнасоцёна-шавіністычнага кірунку «Северо-Западная жизнь» (10.8.1911—5.12.1915 г.; 1.1.1909 і 1.1.—9.8.1911 г. называлася «Белорусская жизнь»). Л. Саланевіч адмаўляў самастойнасць беларускай нацыі, яе гісторыю, культуру, мову. Карыстаючыся бульварнымі, правакацыйнымі метадамі крытыкі і палемікі, імкнуўся дыскрэдытаваць беларускі нацыянальны друк, Я. Купалу, Я. Коласа і інш. беларускіх пісьменнікаў, называючы іх «сепаратыстамі», «польскімі агентамі». Шавіністычную пазіцыю газеты і яе рэдактара Я. Купала заклеімаваў і выкрыў у вершы «Гэй, капайце, далакопы» (1911) і ў артыкуле «За «А ўсё ж такі мы жывём!..» (1914). «Наша ніва» 30 жніўня (12 верасня) 1912 г. змясціла артыкул А. Панкратова «Пан Саланевіч», у якім расказала чытачам пра Л. Саланевіча і яго «дзеінасць».

Кавалюк С. А.— кіраўнік віленскіх чарнасоцэнцаў, рэдактар рэакцыйнага часопіса «Крестьянин» (1906—1915), які праводзіў шавіністычную палітыку, выступаў супраць беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, распальваў варожасць да палякаў і яўрэяў, адмаўляў беларускаму народу ў праве на развіццё роднай мовы і літаратуры, выступаў супраць «Нашай нівы». Я. Купала ў вершах «Лямант пана Кавалюка» (1909), «Усё саюзы...» (1908), «Апекунам» (1909) і інш. дасціпна высмейваў дзейнасць віленскіх чарнасоцэнцаў і рэдактара часопіса С. Кавалюка.

Да беларускай моладзі (с. 117).

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 15, 12 красавіка, адкуль і перадрукоўваецца. Аўтограф у ЦДАМЛіМ БССР. Ф. 3, воп. 1, адз. зах. 101, арк. 20—21. Датуецца годам першай публікацыі.

Скароцана пад назваю «Спявайце свае песні» друкаваўся ў «Беларускім календары на 1914 год», Вільня, 1914.

Аб нашай песні (с. 120)

Упершыню — «Наша ніва», 1913, № 16—17, 26 красавіка пад назваю «Аб нашай песні»; № 18, 3 мая, № 19, 10 мая, № 20, 16 мая пад загалоўкам «Аб беларускай песні», адкуль і перадрукоўваецца. Датуецца годам першай публікацыі.

Карэспандэнцыі

1. Струга, Гродз. губ. і пав. (с. 147)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 39, 23 верасня, подпіс: Струскі.

2. В. Струга, Гродз. губ. і пав. (с. 147)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 41, 7 кастрычніка, подпіс: Струскі.

3. В. Струга, Гродз. губ. і пав. (с. 148)

Упершыню — «Наша ніва», 1910, № 42, 14 кастрычніка, подпіс: Струскі.

4. Лунна. Гродз. губ. і пав. (с. 148)

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № 19—20, 10(23) мая, адкуль і перадрукоўваецца. Датуецца годам публікацыі.

Лісты

У рэдакцыю газеты «Наша ніва» (с. 152)

Упершыню — «Беларуская мова і літаратура ў школе», 1988, № 6. С. 67. Аўтограф у ЦБАН Літ.ССР. Ф. 21, спр. 8, арк. 1.

Аб беларускай песні (с. 153)

Упершыню — «Наша ніва», 1912, № , 26 красавіка, пад крытанімам М. А., адкуль і перадрукоўваецца.

Сакратару Беларускага выдавецкага таварыства (с. 154)

Упершыню — часткова ў час. «Беларуская мова і літаратура ў школе», 1988, № 6. С. 68. Поўнасьцю друкуецца паводле аўтографу ў «Лірніку», с. 1 і 22.

У Беларускую кнігарню ў Вільні (с. 156)

Упершыню — «Беларуская мова і літаратура ў школе», 1988, № 6. С. 68. Аўтограф у ЦДАМЛіМ БССР. Ф. 3, воп. 1, адз. зах. 92, арк. 94—94 адв. Паштоўка адрасавана: Вільня, Беларуская кнігарня. Завальная, 7. На паштоўцы два штэмпелі: Эйрагола, 5.12.13 і Вільна, 7.12.13.

З М Е С Т

Янка Саламевіч. З-пад Купалавага крыла — 5.

Паэзія

Песня («Сядзіць голуб на бярозе...») — 18. Песня («Ой вы, птушкі, паляціце...») — 19. Песня («Каб была я птушкай...») — 20. Над Нёманам — 21. Тарас і Панас — 23. Навабранец — 28. Чаго я хачу? — 31. Песня («Ах, нашто ты, месячыку...») — 32. Ночка («Ціха ў ясным небе...») — 39. Маё жыццё — 34. Кліч — 35. «Дзе ты, таварышу мілы?...» — 36. У хатце — 37. Сынам Беларусі — 38. Смерць мужыка — 39. Калі сэрца — 41. Думкі — 43. Сяўцам — 44. Досьвіта — 45. Стогн — 46. Ахвяра — 47. Надзея — 48. Сычам і совам — 49. У дарозе — 50. На чужыне — 52. Агляд жыцця — 53. Смерць і жыццё — 54. Вясною — 56. Хораша на свеце божым... —

57. Дзед — 59. Пясняр (З японскага. Мунэта) — 61. Арфа — 62. Ночка («Ціха ў вёсцы. За акном...») — 63. Доля Ганулі — 64. Пытанне — 67. Праходзіць моладасць мая — 68. Песня («Дзе ты, доля, запрапала?») — 69. Песня («Пабываў я ў людзях...») — 70. «Не, не магу я перадаць...» — 72. «Жаўцее ліст...» — 73. Маладыя леты — 74. «Ты прайшло, маё шчасце, як мара...» — 75. Справядлівасць — 76. Прывітанне — 78. Да моладасці — 79. Паэту — 81. Весняныя хмары — 82. Сумна мне... — 83. Роднай старонцы — 85. Ноччу — 86. Санет — 87. Сябру (Сцяпану Зенчанку) — 88. «Не знаю я, чаму да се так прыцягае...» — 89. Да Песняра — 90. Дзяўчыне — 91. Дзіцяці — 92. Маркотна мне... — 93.

П е р а к л а д ы

Л. Глібаў. Конік і мурашка (байка) — 96. Доля і жабрак (байка) — 98. Г. Гейнэ. Песня — 100. В. Р. Бялінскі. Дзве дарогі — 101. Чым жыве народ — 103.

П у б л і ц ы с т ы к а

А р т ы к у л ы

З нашага жыцця — 108. Што гаворыць п. Мачульская аб беларусах і іх нацыянальным адраджэнні — 112. Да беларускай моладзі — 117. Аб нашай песні — 120.

Карэспандэнцыі

1. Струга, Гродз. губ. і пав.— 147. 2. В. Струга, Гродз. губ. і пав.— 147. 3. В. Струга, Гродз. губ. і пав.— 148.
4. Лунна, Гродз. губ. і пав.— 148.

Л і с т ы

У рэдакцыю газеты «Наша піва» — 152. Аб беларускай песні — 153. Сакратару Беларускага выдавецкага таварыства — 154. У Беларускую кнігарню ў Вільні — 156.

Каментарыі — 157.

Арол М.

А 84 Лірнік: Творы/Уклад., прадм. і камент.
Я. Саламевіча.— Мн.: Маст. літ., 1991.—
182 с., [1] л. партр.— (Спадчына).

ISBN 5-340-00528-3.

Орел М. Лирник: Произведения.

Гэта кніга адкрывае новае імя ў гісторыі беларускай літаратуры і культуры «нашаніўскага» перыяду — М. Арла (Сцяпана Язэпавіча Пятэльскага, 1890—1918), паэта, перакладчыка, публіцыста, творчасць якога высока цаніў М. Багдановіч. У яе ўвайшло ўсё лепшае з творчай спадчыны пісьменніка.

А 4702120106—046
М 302(03)—91 121—90

ББК 84Бел7

Літаратурна-художественное
издание

М. ОРЕЛ

*Степан Іосифовіч
Петельскі*

Лірнік

Произведения

Мінск, издательство
«Мастацкая літаратура»
На беларусском языке

Літаратурна-мастацкае
выданне

М. АРОЛ

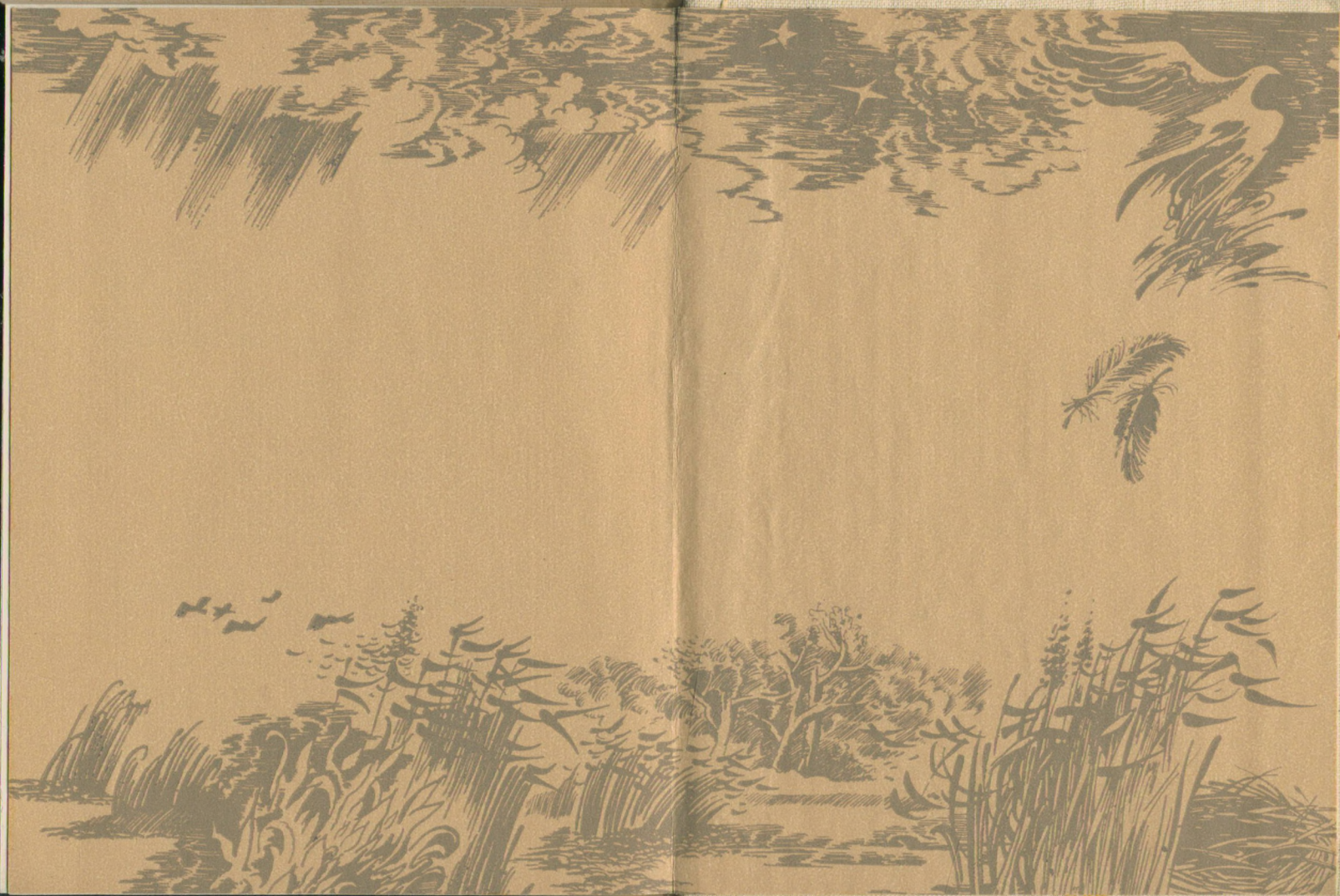
*Сцяпан Язэпавіч
Пятэльскі*

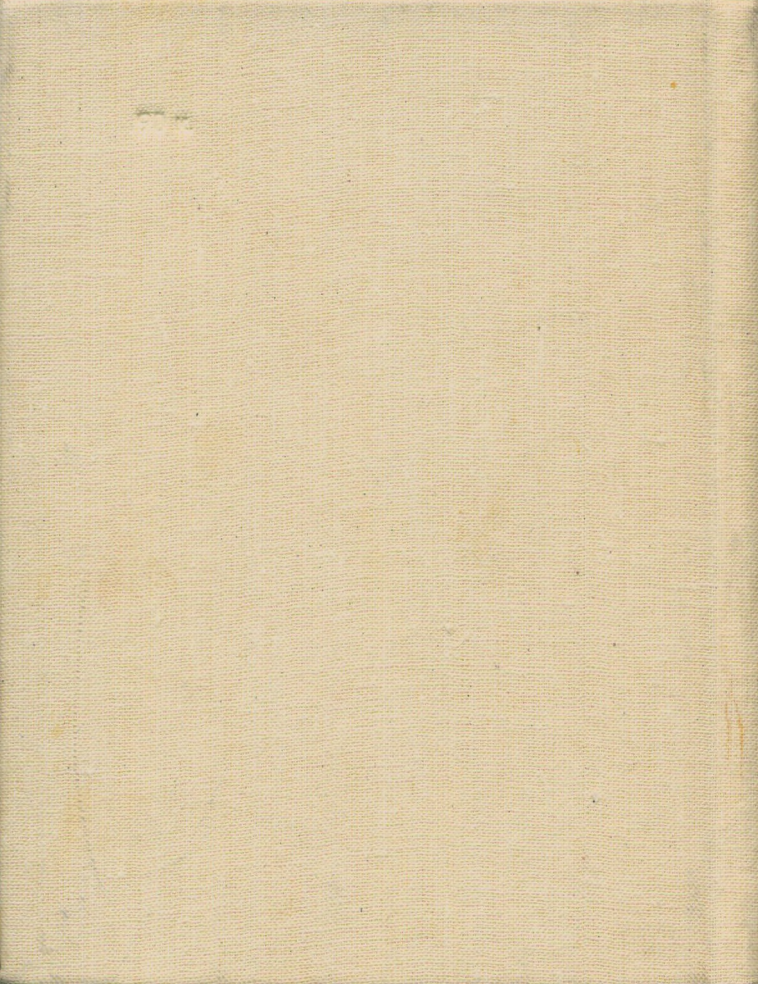
Лірнік

Творы

Рэдактар *В. М. Хлебавец*. Мастак *Г. А. Хінка-Янушкевіч*.
Мастацкі рэдактар *Л. Я. Прагін*. Тэхнічны рэдактар *Т. М. Со-
кал*. Карэктар *Т. В. Трубач*.

ІБ № 3320. Здадзена ў набор 19.04.90. Падп. да друку 10.01.91.
Фармат 60×90¹/₃₂. Папера друк. № 1. Гарнітура звычайная
новая. Высокі друк. Ум. друк. арк. 5,75+0.06 укл. Ум. фарб.-
адб. 6,06. Ул.-выд. арк. 5,57. Тыраж 6000 экз. Зак. 348.
Цана 90 к. Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Дзяржаўнага
камітэта БССР па друку. 220600, Мінск, праспект Машэра-
ва, 11. Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграф-
кампінат МВПА імя Я. Коласа, 220005, Мінск, Чырвоная, 23.

NON
*
FELIX